Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

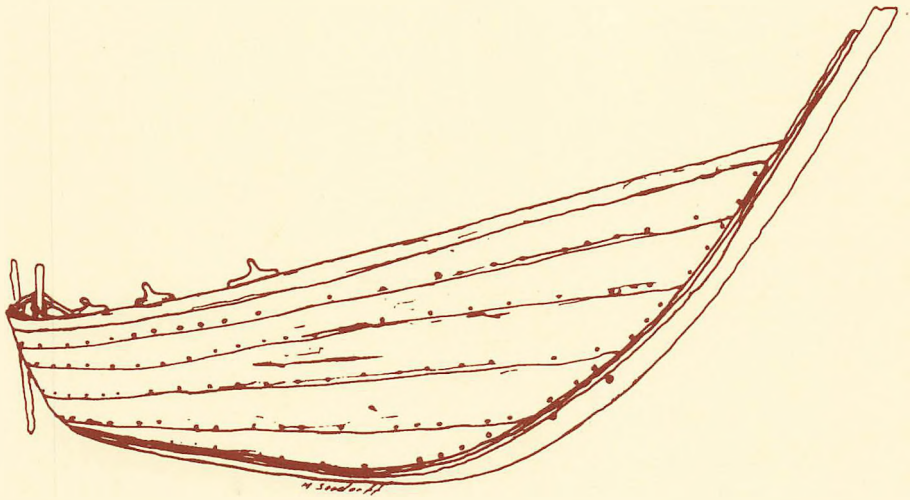
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SKRIFT FOR HISTORISK FORENING FOR SUNDEVED 2004

SKRIFT FOR
HISTORISK FORENING
FOR SUNDEVED
2004

"Vil selv du fatte
dit væsens rod
skøn på de skatte,
de efterlod."

Johs. V. Jensen

SKRIFT FOR HISTORISK FORENING FOR SUNDEVED 2004

Udgivet af Historisk Forening

for Sundeved

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord 5

Årets hus. Nørrehus, et dansk hus 7
Af Ulla Møller, Avnbøl.

Møllevandet til Sandbjerg Mølle 14
Af Nils Erik Andersen, Veksø Sj.

Ullerup Kirke 28
Af tidl. skoleinspektør Knud Tejlgaard Jensen, Ullerup

Minder fra min drengetid 41
Af afd. J.C. Rasmussen

Eget hus 51
Af Jørgen Schmidt, Vester Sottrup / Johannes Hansen

Familien Jørgen Petersens slægtshistorie 59
Af Chresten Olsen, Torpelund, Sjælland.

Træk af Nydamskolens historie 74
Af tidl. viceskoleinspektør Christian Dippel Rasmussen

Ildebrand i Nybøl 1739 92
Af Kate Sørensen, Nybøl

Året der gik 94

Rettelser 101

Reproduktionstilladelse

Medlemsskabet af DLF giver Historisk Forening tilladelse til at reproducere og udgive udsnit af kort og flere fotografier, hvortil Kort og Matrikelstyrelsen har ophavsret.

Eftertryk af artikler m.v. kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Ihle grafisk produktion, Broager

Forord

Arbejdet i redaktionen er igen gået planmæssigt. Stoffet består af materiale vi har haft på "lager", og af stof som vi har fået tilsendt uopfordret af vore flittige skribenter. Der skal derfor igen i år lyde en stor tak til de forskellige forfattere for det store arbejde der er lagt i artiklerne.

Vi vil stadig opfordre vore læsere til at komme med forslag til emner, så der også fremover vil være stof nok til udgivelse af Skriftet.

Vi bringer igen en omtale af "Årets hus", som denne gang blev "Nørrehus" i Vester Sottrup.
Der er også igen blevet plads til omtale af en af vore skoler. Denne gang er det Nydamskolen, som har haft 50- års jubilæum i år.

På foreningens vegne bringes herfra en tak for økonomisk bidrag fra: Sundeved Andelskasse, Broager Sparekasse og Sydbank Sønderjylland.

Redaktionen.

Årets hus.
Nørrehus, et dansk hus.

Af Ulla Møller, Avnbøl.

Kommitéen til præmiering af ejendomme i Sundeved har i 2003 for 10. gang udvalgt og præmieret en ejendom, som i kraft af dens kvalitet beriger bygningsmiljøet i kommunen.
Begrundelsen for valget var følgende:
Nørrehus er ligesom de øvrige præmierede huse fra en tid, hvor traditionel byggeskik endnu var rådende, og hvor husene blev opført i traditionelle materialer efter gamle håndværkstraditioner.
Elsebeth Kold overtog ejendommen for ti år siden, og hun havde heldigvis blik for husets arkitektoniske kvaliteter og forståelse for den traditionelle bygningskultur.
I de forløbne år har hun foretaget løbende istandsættelser, og de er alle udført med nænsom respekt for husets egenart og de gamle håndværkertraditioner.
Tidligere tiders uheldige ændringer er blevet korrigeret og bygningens oprindelige kvaliteter fremhævet.

Nørrehus anno 2004.

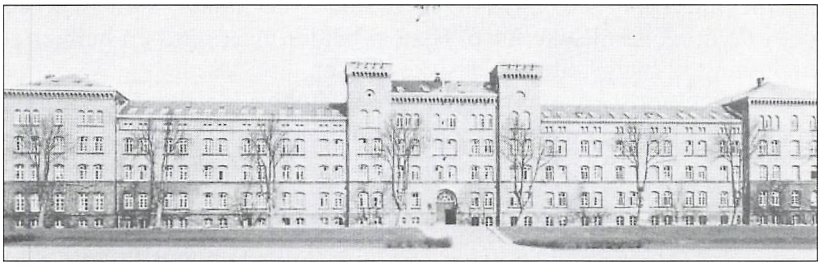
Gennem den måde man bygger på eller vedligeholder sine bygninger på, er man i afgørende grad med til at præge omgivelserne for en masse mennesker, og med Nørrehus' markante placering ud mod det åbne land umiddelbart syd for Sundeveds Forsamlingsgård, har det været af stor betydning, at dette værdifulde bygningsmiljø er blevet sikret.

Og hvori består husets egenart, og hvad er det for håndværkertraditioner, som det er vigtigt at bevare?
Dette forstår man bedst, når man holder sig for øje, at huset er opført i 1920 i en tid, hvor brydningerne mellem dansk og tysk her i landsdelen kulminerede og resulterede i Afstemningsdagen og efterfølgende en ny grænsedragning.
Man må forstå, at der på dette tidspunkt og også i årene forud blandt de dansksindede var et stærkt ønske om at markere sig og vise sin egenart, som både var forankret i den egn de tilhørte, nemlig den sønderjydske, og i tilknytningen til kongeriget.
Et af midlerne til at markere sit ståsted, skulle vise sig at blive en ny byggestil.
En stil, der stod i modsætning til den fremherskende preussiske arkitektur.

Brændstrup Station 1899, er et eksempel på de bygninger, opført i den stil, man på denne tid yndede, og som siden blev tolket som "preussisk".

Bygherrerne havde på denne tid forkærlighed for huse med facader, der spillede på kradse modsætninger mellem mursten og store cementflader. Denne stil skulle senere kaldes for preussisk. Glaserede teglsten, anvendt som sålbænke og "bryn" over vinduerne, var ligeledes yndede virkemidler.
Også bygninger, der ledte tanken hen på tunge ridderborge med tårne og spir, var typiske for den preussiske stil, der havde til hensigt at indgyde borgerne respekt og markere den tyske statsmagts tilstedeværelse i Sønderjylland.

Haderslev Kaserne fra 1888 er et godt eksempel på de store tunge bygninger i "preussisk" stil, hvormed den tyske statsmagt markerede sin tilstedeværelse.

Foregangsmanden for den nye "danske" byggestil var den store danske arkitekt Martin Nyrop, som var optaget af tanker, der dels havde som princip, at et hus skulle passe ind i den helt lokale byggetradition og samtidig være med til at skabe en national dansk arkitektur.
Martin Nyrop var ikke nogen ukendt person i det sundevedske, for i 1902 blev han bedt om at levere tegninger til frimenighedens kirke i Stenderup.
Det blev da også en bygning, som repræsenterede hans tanker om det lokale og det nationale. Kirken er tegnet som en typisk dansk landsbykirke og opført i materialer, som stemte med egnens byggeskik.
"Der må ikke komme spor af moderne tysk smag ind i kirken," fastslog Martin Nyrop.
Omkring 1910 - 1920 fandtes der i landsdelen kun få uddannede arkitekter. Når private byggede, eller når danske organisationer byggede, blev byggeriet varetaget af en af de mange udmærkede bygmestre, som fandtes.
Men netop på denne tid uddannedes et helt kuld af unge danske arkitekter med rod i Sønderjylland. Kendetegnende for dem alle var, at de var nært knyttet til den Nyropske retning med hans tanker om at give de nye huse et klart lokalt og nationalt tilhørsforhold, stilistisk set.
Forbilledet fandt man i Møgeltønders gamle murstenshuse. Overalt

blev tegltagene med den høje rejsning, de røde mursten, de hvide gesimser, små kviste og karnapperne brugt, når disse unge arkitekter byggede.
Man kaldte den nye stil for hjemstavnsstil.
Men også huse holdt i klassicistisk stil blev et udtryk for danskheden i landsdelen, hvilket var helt i tråd med Martin Nyrops tanker.
Jep Fink var den mest fremtrædende blandt denne gruppe af unge arkitekter. I 1907 var han blevet medindehaver af byggefirmaet Brdr. Fink i Aabenraa. I hans huse ser man ofte lån fra hjemstavnsstilen, såsom pilasterportaler og døre med fine overvinduer, som man ser det i de møgeltønderske huse. Hans arbejder viser også en helhjertet tilslutning til byggestilens klassiske idealer.
Jep Fink tilhørte en af byens mest betydningfulde danske familier. Hans broder var Holger Fink, som var borgmester lige fra Genforeningen og frem til 1946, og hans moder Cecilie Fink var søster til den navnkundige H. P. Hanssen Nørremølle.
I 1920 fik Jep Fink til opgave at bygge Nørrehus i Vester Sottrup.
At det var veloverve jet, at netop Jep Fink skulle bygge dette hus, derom hersker der ingen tvivl.

Chr. Hanssen og
Dorthea Marie Hansen

Chr. Hanssen Nørremølle var husets bygherre.
Chr. Hanssen var født på Nørremølle i 1855. Han var søn af gårdejer Kresten Hansen og hustru Marie f. Andresen.
Chr. Hanssen valgte som ungt menneske at flytte op i Kongeriget og søge om dansk statsborgerskab, hvilket han fik.
I 1874 mødte han sin tilkomne, en ung pige fra Dråby sogn på Mols ved navn Anne Dorthea Marie Hansen.
I 1878 forpagtede han Stavnsbjerg i Hejls sogn. Gården, som faderen havde opkøbt, var beliggende nord for grænsen i Kongeriget.

Samme år giftede han sig med Dorthea. Parret fik 12 børn, hvoraf de 7 blev født på Stavnsbjerg. Gården var temmelig forfalden, så der var nok at rive i for det unge par.
Imidlertid blev det klart, at forpagtningen på længere sigt måtte give underskud. Planen var nu pr. 1. april 1886 at købe Stavnsbjerg af faderen for hurtigst muligt igen at sælge den i den hensigt at starte helt forfra.
Chr. Hanssen fortæller åbent og detaljeret om denne svære tid i et brev til broderen H.P. Hanssen og viser således, at de to stod hinanden meget nær.
Han skriver blandt andet:

"Her på egnen tror jeg, ingen der er, som kan få det til at nå sammen, uden dem med penge på rente.
Vi vover alt for meget i forhold til de udsigter, der er at øjne. ---
En anden væsentlig ting har ligget til grund og været medbestemmende for vores beslutning. Jeg ved ikke, om du kan forestille dig den pinagtigtige indflydelse, det har, i hvert fald på os, dette at være i jævn tilbagegang og uden udsigter. Tanker som "hvad skal det føre til m.m." ender i et kaos af grublerier, som er til ubodelig skade for livet i vort lille hjem, borttager den meste glæde og, efter hvad vi selv synes, allerede har gjort os mindst 20 år ældre, end vi burde være."

Men tingene skulle vise sig at falde til rette. For omkring august samme år gav broderen H. P. Hanssen, der som ældste søn skulle overtage slægtsgården Nørremølle, udtryk for, at han var kommet i tvivl om, hvorvidt fremtiden som gårdmand ville være det rette for ham.
Og som bekendt valgte H. P. Hanssen sig en anden livsbane end landbrugets.
I 1891 flyttede Chr. Hanssen med sin familie tilbage til Snogbæk og overtog Nørremølle, som han drev, indtil han i 1920 gik på aftægt.
For parret blev det en rig tid, hvor de begge var optaget hver på deres måde.
Dorthea strålede, når slægt og venner og dem nordfra, som de kaldte "det grundtvigske vennelag" kom på besøg hos Christen og Dorthea.
Og enten det nu var en pige, der engang havde tjent på Nørremølle, eller en fin bekendt fra København, så lå der en varm mursten i fodenden af sengen og et par rødkindede æbler under hovedpuden.
Også Chr. Hanssen var travlt optaget. Som broderen H. P Hanssen var han dybt engageret i at fremme den danske sag i Sønderjylland.
For eksempel var han formand for Historisk Samfund for Sønderborg og Omegn og bestræbte sig her på at fremme bevidstheden om de danske rødder. Dette var ofte en besværlig sag .

Men også på anden vis var han engageret. Et brev til broderen fra 1909 vidner herom. Han beretter her om sine bestræbelser på at få etableret en bogsamling på Sandbjerg slot bestående af litteratur, som kan belyse den danske sag. Sandbjerg blev på dette tidspunkt udlejet og drevet som et slags pensionat af to af Chr. Hanssens døtre. Han skriver:
"Mange, som kommer der, ønsker besked og låner bøger. God tid er der jo, og mange kommer for at lære landet og vor sag lidt nærmere at kende, så bøgerne kunne gerne komme til at gøre gavn der."

At han i sit arbejde for at fastholde Sandbjerg som et sted, der kunne virke til danskhedens fremme, måtte udvise stor tilpasningsevne, viser et brev til H. P. Hanssen fra 1908, hvori han beder broderen dele prospektkort af Sandbjerg rundt blandt dennes venner i Rigs- og Landdagen i Berlin med en anbefaling af stedet. Han skriver:
"Jeg har tænkt, det kunne gøre sin gavn, være os lidt til fortjeneste og til fordel at udviske den absolutte danske karakter, som Sandbjerg har (som er amtsforstanderen en torn i øjet, og hvorom han gav en lang beretning til Slesvig). Hjemmetyskere siger vi nej til, men fornuftige landdagsmænd ville have godt af, også med deres familie, at bo derude en tid mellem danske og lære egnen en smule at kende.
Vi skal hvert år opgive en statistik over gæsternes nationalitet og så var det godt for os, at have ansete tyskere blandt gæsterne."

Da sønnen Svend i 1918 var kommet hjem fra krigen og skulle overtage Nørremølle, byggede parret huset i Vester Sottrup, tæt ved Stenderup kirke, ved stationen og ikke mindst tæt ved Forsamlingsgården. De kaldte huset "Nørrehus" og flyttede ind i foråret 1920.
Nu gik de til alle de møder, der var i forsamlingshuset, og havde deres faste plads på den øverste bænk .
Og havde de ikke rejst med toget før, så rejste de nu. Til barnedåb, til konfirmation og bryllup og til efterårsmøder på Askov højskole.
Elsebeth Kold har et foto, hvor familien Chr. Hanssen er fotograferet foran huset. Billedet et taget på en meget speciel dag. På bagsiden af fotografiet kan man læse:
"Venner og slægtninge samlet ved "Nørrehus" juli 1920 klar til at tage toget til Dybbøl på Genforeningsdagen.
At Genforeningen var en hjertesag for denne familie, stod klart for alle der kendte dem.
I 1928 kan parret holde gudbryllup.
En niece fortæller, at hun kan huske, hvorledes gårdmænd kom rejsende langvejs fra og priste det hjem, der alle dage stod i glans for dem.

Venner og slægtninge samlet foran "Nørrehus" juli 1920.

En af gæsterne mindede om den store gran på plænen foran Nørremølle, hvorom Christen og Dorthea Hanssen altid havde sagt, at den skulle være flagstang, når vi blev danske. Og nu vejer Dannebrog over den gamle gode Nørremølle.
Derfor er det ikke så mærkeligt, at da parret skulle bygge hus, valgte de sig et hus, der med sit ydre viste, at her boede en mand, for hvem det danske sindelag livslangt havde været en vigtig sag.

Kilder:
Skrift For Historisk Forening For Sundeved. 1998.:
Sandbjerg et sjældent stykke dansk kulturlandskab.

Årsskrift for Sottrup Sogn 1989:
Tanker og minder om en blomst.

Christian Kaatmann: Byggestil og byggeskik
- nationale strømninger i sønderjysk arkitektur 1850-1940.

Landsarkivet for Sønderjylland:
Privat arkiv: H.P. Hanssen: Private breve.

Kirkebogen for Hejls sogn.

Ingeborg Refslund Thomsen: Dorothea på Nørremølle.

Møllevandet til Sandbjerg Mølle

Af Nils Erik Andersen, Veksø Sj.

De nyeste undersøgelser af Nydam Mose har afsløret, at der var en lavvandet sø i mosen sidst i 1500-tallet. Den må tolkes som en del af hertug Hans d. Yngres storstilede kanal- og mølleprojekt ved Sandbjerg på denne tid. Søen dannedes naturligt bag en nyanlagt vej på en dæmning over mosen, fordi den ældgamle – vest-øst gående - vej nord om mosen blev afbrudt ved hertugens kanalanlæg. Ud over denne topografiske nytolkning, anlægges også nye mølletekniske og vandbygningsmæssige vurderinger af det samlede projekt.
Med tidens større vandføring samt oprettelsen af to magasindamme har man over en periode kunnet drive både en ny kornmølle på Sandbjerg og en krudtmølle indrettet i den gamle Nørre Mølle. Efter hertugens død i 1622 og efter arvingernes opsplitning af hans besiddelser, gik det generelt ned af bakke og man ved, at krudtmøllen sprang i luften i 1632-33. Der var ufred, besættelser og dårlig økonomi i området fra sidst i 1620'erne og helt frem til Frederik III overtog besiddelserne i 1667. Man ved ikke, hvornår søen Nydam sløjfedes, men ved udskiftningen sidst i 1700-tallet, var der ingen sø i mosen.

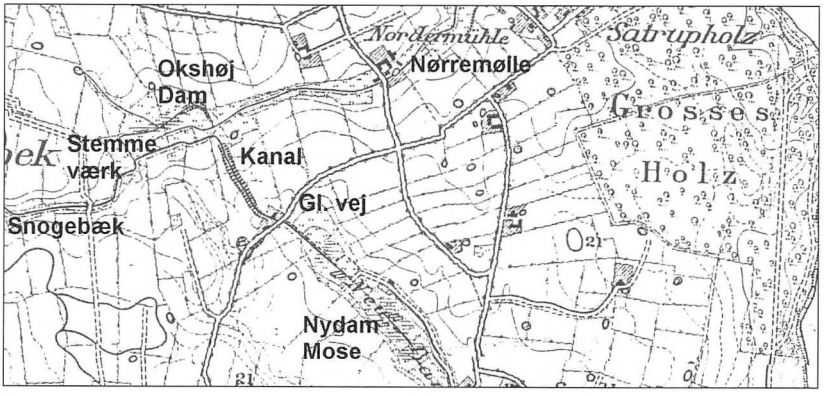

Fig. 1 Udsnit af et tysk kort fra 1877 (opr. 1:25.000) med markeringer for Nørre Mølle, Nydam Mose og kanalanlægget. Man ser, at Okshøj Dam er markeret som et engområde, der afvandes til Alssund via Nørremølle. Endvidere ses tydeligt stedet (mrk. Stemmeværk), hvor en opdæmning og deling af Snogbækkens vand mellem Sandbjerg Mølle og Nørremølle på dette tidspunkt finder sted, ca.250 meter fra kanalens indløb i bakkedraget. Markeringer ved Nils Erik Andersen.
Sundeved Lokalhistoriske Arkiv.

Der er skrevet meget om Hertug Hans d. Yngres mølleprojekt ved Sandbjerg, som resulterede i den vandmølle, der fra 1576 til 1916 lå på dæmningen ved Alssund. Mølledammen er der endnu, i dag også kendt som Sandbjerg Sø. De mange kilder, som er gennemgået i forbindelse med denne redegørelse, synes i vid udstrækning at stå i indbyrdes gæld til hinanden. De afspejler også, at mange forhold omkring dette store anlæg har været vanskelige at udrede, idet kildematerialet er meget svagt på en række punkter.
Til repetition af hertug Hans's projekt følger her en ultrakort version:

En stor opdæmning ved Sandbjerg Vig ud mod Alssund skulle anlægges for at skabe en mølledam for en ny stor kornmølle. Den skulle forsynes med ekstra møllevand ved at omlægge Snogebækken - dengang også benævnt Nøråen - så åens vand kunne sendes til Sandbjerg Mølle gennem et nyanlagt sluse- og kanalanlæg og videre gennem den mose, som vi nu benævner Nydam Mose, mod Sandbjerg (fig. 1).

Udgravningerne i Nydam, som gennem 1990'erne har bragt så meget interessant frem om oldtiden, har også givet ny viden om forhold knyttet til dette mølleprojekt.
Det drejer resultaterne af en geologisk undersøgelse (fig.2) og en C14 (kulstof 14) datering i den sydøstlige ende af mosen (tæt ved vejoverføringen Ø.Sottrup/Sottrupskov, Nydamvej)[1].
For det første har Nationalmuseets omfattende undersøgelser af mosens forhistorie vist, at den oprindelige lille tunneldal - den som mosen og Sandbjerg Sø nu udfylder - har haft en indsnævring mod sydøst, omtrent på det sted, hvor Nydamvejen nu forløber. Dalen har imidlertid der – foruden at være smallest – også har haft en højdetærskel. Denne forsnævring har i jernalderen skabt den sø, som blev forudsætningen for den senere mosedannelse. Man har bedømt "jernaldersøen" til at have haft sit niveau omkring kote 4. Den nuværende moseflade ligger for størstedelen i kote 5.
For det andet fastslår Nationalmuseets geolog, Charlie Christensen - både med en undersøgelse af aflejringer i mosen og med en tidsbestemmelse - at der i mosen atter kom en sø på hertug Hans's tid, nemlig bag ved en dæmning, anlagt umiddelbart nord for Nydamvej!
Det kan derfor være interessant at se denne nye viden i en topografisk og – ikke mindst - i en mølleteknisk sammenhæng med det, der hidtil er beskrevet om hertug Hans's etablering af Sandbjerg Mølle.

[1] *Nationalmuseets Arbejdsmark 199, s. 12-13*

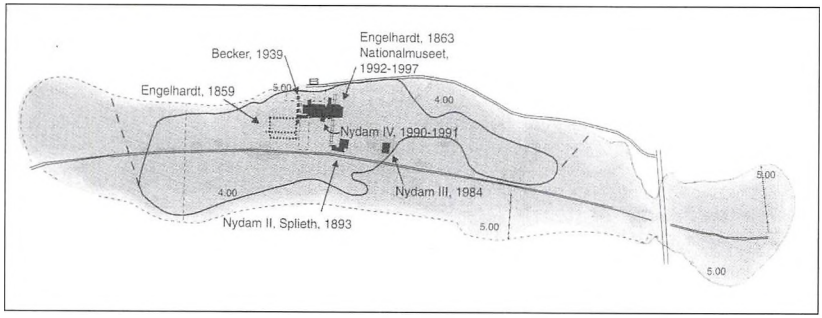

Fig 2. Nydam Mose som opmålt og undersøgt af Nationalmuseet for at belyse mosens forhistorie og geologien. Indsnævringen omkring nuværende Nydamvej til venstre er vist med svage gråtoner samt koteangivelser i meter. I mosen tæt op til Nydamvejen fandtes spor af en dæmning fra sidst i 1500-tallet. Gengivet efter "Nationalmuseets Arbejdsmark 1999", Tegning: Rambøll / Nydamselskabet.

En ekstra mølledam eller blot en ny vej eller begge dele?

Det er nærliggende at antage, at der før Nydamvejen har været ældre dæmninger på stedet og det er netop, hvad Nationalmuseets undersøgelser har påvist. Uden spor eller efterretninger om en mølle på stedet, må også denne ældre dæmning derfor først og fremmest have tjent til at bære en vej og dernæst til at opstemme en sø! Der er nemlig en meget åbenlys grund til, at en ny vej over mosen blev nødvendig i 1570'erne..

Sandbjergs – for ikke at sige – hele egnens nye ejer var i gang med at ændre landskabet ganske alvorligt. Man kan både ud fra Nationalmuseets observationer – og ud fra almindelig sund fornuft antage - at der har været et stigbord ved denne vejdæmning i hertug Hans's projekt. Snogebækkens møllevand fra kanalen til mosen skulle videre mod Sandbjerg og undersøgelserne taler om aflejringer efter en sø. Sådanne aflejringer kan typisk opstå, når vandhøjden i en sø varierer som følge af en vekslen mellem opfyldning og udtømning af vand – en vekslen mellem stillestående vand og strømmende vand. Det er netop hvad der indtræffer ved en dæmning med et stigbord.

Der har været en lavvandet sø, måske op til 1 meter dyb i sydenden ved vejdæmningen. Det er sandsynligt, at den opdæmmede nye sø har haft sit niveau omkring kote 5 og at den gamle dæmningskrone også har ligget deromkring. Måske er det rester fra et stigbord eller snarere fra dæmningens pilotering, som har muliggjort den før omtalte C14 datering?

Den nye vej blev nødvendig til afløsning af den "rigtige" ældgamle vej fra Sottrup Kirkeby ned til Alssund. Den havde sin naturlige passage uden om Nydam Mose, langs et bakkedrag mellem mosens nordende og Snogebækken (fig.1) til beboelserne ved Alssund[2]. Moser var terræn, som man i tidlig tid helst gik uden om. På fig.1 er der – efter kanalens nedlæggelse – markeret en ny genoprettet vejforbindelse på dette strøg. Hvor den oprindelige gamle vej før 1570'erne præcist har ligget, kan ikke fastslås i dag. Denne gamle vej ville imidlertid blive afbrudt, når man begyndte at grave den kanal gennem bakkedraget, som skulle føre Snogebækkens vand gennem bakken og mosen ned til den planlagte nye store vandmølle ved Alssund.
For det første blev den gamle vej ubrugelig som gennemgående passage i byggeperioden (1572-76, sandsynligvis). For det andet ville normal trafik ad denne vej derefter have krævet en bro over kanalen. For det tredje kunne man - ved de store jordflytninger i forbindelse med kanalens udgravning – drage nytte af en god transportvej gennem mosen ned til dæmningsbyggeriet på Sandbjerg. Også til den trafik egnede den nye vej sig.
Derfor passer gravningen af kanalen og anlæggelsen af en ny sydligere vej på en dæmning topografisk og tidsmæssigt godt sammen. Rækkefølgen har formentlig været således, at denne nye vejdæmning var allerførst i projektet. Foruden at sikre fortsat adgang ned til hertugens Nørre Mølle i hele byggeperioden, har den også kunnet tjene som transportvej for jord og byggematerialer til Sandbjergdæmningens sydside. Herved forudsættes, at Nørre Mølle eksisterede og var i drift på dette tidspunkt. At den nye Sandbjerg Mølle fra 1576 har overflødiggjort Nørre Mølle som kornmølle, er ganske givet. Hvilken skæbne Nørre Mølle fik, vil blive diskuteret senere. Hvor længe "1570-søen" i mosen eksisterede vides ikke, men den var borte, da udskiftningen fandt sted sidst i 1700-tallet og den var ikke med på kort tegnet i 1600-tallet.

Møller ved Alssund?

Hertug Hans d.Yngre havde allerede i 1571 - i arvegodset efter sin mor - en mølle, Esnæs Mølle, på Sundeved ved Alssund lidt uden for Sønderborg. Kun stedet er afbildet på Johs. Meijers kort fra 1649 (fig. 3) men møllen er dog angivet på Heinrich Ottendorffs kort fra 1655 (fig. 4). Tilløbet til denne mølle har efter kortet været fra Dybbøl-området. Det har næppe været nogen stor mølle, idet tilløbet

[2] *Jørgen Schmidt, "E Grue", Skrift for Historisk Foreninger for Sundeved 1996, s. 95-96.*

Fig. 3 Udsnit af Johs. Meijers kort over Als og Sundeved, 1649.

på kortet ser ganske beskedent ud. Om Meijers kort kan man i øvrigt notere, at det ikke viser nogen sø i mosen altså Nydam i ordets egentlige betydning. Det viser heller ikke geografien omkring Lundssø og Karsmose korrekt og endelig har det ikke dæmningen mod Alssund korrekt. På Ottendorffs kort er der kun få geografiske detaljer, men dæmningen ved Alssund er dog med.

At hertugen iøvrigt har interesseret sig for møller fremgår klart[3]. Således havde han f.eks. i Lyksborg to kornmøller og en stampemølle til fremstilling af krudt[4]. Terrænet med den langstrakte dal og vigen ved Sandbjerg har oplagt inviteret til noget møllemæssigt stort. De naturlige tilløb til vigen har dog været beskedne i forhold til den størrelse af mølledam, som terrænet muliggjorde. Tæt nede på Alssund var der et kort tilløb inde fra Dybbøl-området. I bunden af

[3] *Jørgen Steen Jensen, Hertug Hans den Yngre, Historisk Samfund for Als og Sundeved, s. 65.*

[4] *Jens Lampe, Møller i Sottrup Sogn, Årsskrift for Sottrup Sogn 1989, s. 46.*

Fig.4 Udsnit af Heinrich Ottendorffs kort over Sundeved, 1655.

dalen kom tilløbet fra mosen i nord samt et mindre tilløb fra Sottrupområdet i vest. I alle tilløb kan der have været tale om kildespring fra de omgivende morænebakker, men det væsentlige vandbidrag må anses at have været overfladevand fra bakkedragene omkring mosen.

For et mølleri kunne denne vandtilførsel naturligvis være brugbar, men nok ret utilstrækkelig. Nedbør og dermed vandføring var - og er - helt generelt stærkt varierende med årstiden, dvs. at det ofte kunne knibe med vand til at drive en mølle hele året!

Således må ideen om at omlægge vandtilførslen, dvs. gennemføre Snogbæk-Sandbjerg kanalprojektet og få mere vand, være opstået. Men hvorledes med Nørre Mølle? Vand var ikke noget, man blot kunne tage og lede omkring eller bort, som man fik lyst til. Møller var således helt fra gammel tid strategiske anlæg for Kronen og højt værdsatte anlæg for andre ejere, det være sig cisterciencerklostre eller adelige herrer. Valdemar Atterdag (1340-75) citeredes i 1356 i "Sjællandske Aarbog" for følgende[5]:

Fremdeles lagde Kongen Biskopper, Abbeder og Herremænd Landets Tarv og Ærinde paa Sinde, mest de Møller han havde ladet bygge, og deres Løb og Flod. Han ville ikke have, at Aaerne skulle løbe i Stranden uden først at have gjort Lands Gavn.

[5] *Jens K. Skov, Kend din egn, Historisk Forening for Værløse 1988.*

Man kunne derfor ikke uden videre nedlægge møller. Havde en mølle eksisteret i mere end tre år, havde den hævd på at fortsat at få vandet til mølleri.

Snogebækkens vand og møller.

Snogebækken havde - dengang som nu - sit udspring i Lundssø, ca. i kote 24. Den passerede kort efter den nu forsvundne Karsmose Mølle og fortsatte videre mod Baså. I dag når bækken ned i kote 12,5 i "Æ Mikkelskov", ca. 125 m før bækken passerer under den nuværende Baså-Snogbæk landevej. Okshøj Dam, som bækken engang løb ud i efter et fald til omkring kote 7, er en oprindelig naturlig sølavning, som kan have været omkring 300 m lang, 100 m bred og maks. 1-2 m dyb. 7,5 koten skærer igennem bækken ca. 250 m før stedet, hvor hertug Hans's Kanal skærer gennem bakkedraget. Okshøj Dam's vestre ende må have ligget omtrent på dette sted jvf. fig. 1. Kote 5 skærer igennem bækken godt 100 m vest for nuværende Nørremølle, som ved vejpassagen ifølge et målebordsblad fra 1936 ligger i kote 4,1 (fig. 5).
Ved dette vandløb mod Alssund var der før 1570'erne foruden Nørre Mølle som nævnt også Karsmose Mølle, som, liggende øverst på bækken, ikke umiddelbart var berørt af kanalprojektet. Anderledes med Nørre Mølle, som lå neden for Okshøj Dam og det sted, hvor kanalen gennem bakkedraget til mosen skulle graves. I de mange beretninger om hertugens kanalbyggeri har man ikke skænket fortsat vandføring til Nørre Mølle særlig opmærksomhed.

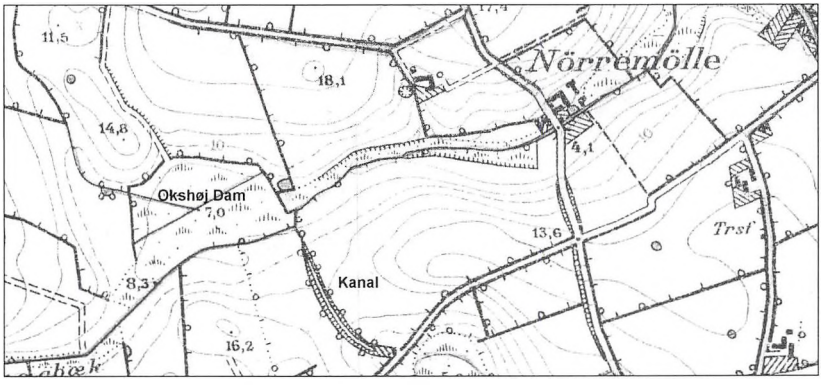

Fig. 5 Udsnit af målebordsblad (1936), forstørret til ca. 1:10.000, visende Snogebækken, den tidligere Okshøj Dam samt Nørremølle Gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen, Rentemestervej, Købh. NV.

Nørre Mølles alder er ukendt. Ifølge de fleste dateres den til 1535, hvor den skattede til lensmanden i Sønderborg, dvs. på dette tidspunkt Kronen. En kilde[6] anfører dog, at den er nævnt første gang med betydelige indtægter allerede i 1490. Selv om Nørre Mølle ikke er markeret på nogle af de ovennævnte to kort (fig. 3 & 4), er det – som det begrundes i det efterfølgende – sandsynligt, at den har eksisteret i årene op til 1570'erne. I øvrigt kan fraværet på disse senere kort fra midten af 1600-tallet hænge sammen med, at den måske har været nedlagt da kortene tegnedes, idet man ved, at den - efter at være omlagt til krudtmølle - eksploderede i 1632 eller 1633.
Krig og ufred gik normalt ud over fast ejendom, men bortset fra Grevens Fejde, som næppe berørte dette hjørne af landet, var der stort set fred i området fra 1535 frem til Christian IV's mislykkede felttog i Tyskland 1625-29. Så bortset fra "tidens tand" og omskiftelige konjunkturer burde der ikke have været ydre omstændigheder, som forhindrede Nørre Mølle i at eksistere fra 1535 og fremover. Men det kan naturligvis ikke udelukkes, at den har været i forfald. Reglerne for fæstemøller var dog, at ejeren, her Kronen, var ansvarlig for vedligeholdelsen. Man ved, at der i enkedronning Dorotheas tid generelt blev ofret meget på hendes ejendomme[7]. Desuden taler det også for møllens overlevelse, at den i 1535 – bedømt efter skattebetalingen - har været en pæn stor mølle. Endelig er der jo kortet på fig. 1, som viser rester af arrangementet til opdæmning og deling af vandet til to møller. Hertil må man huske, at der var større vandføring og højere grundvandsniveau på hertugens tid. De bækforløb der ses på 1877-kortet (fig. 1) til sikring af vand til begge møller, må skyldes, at senere tiders mindre vandføring og grundvandssænkning har fået Okshøj Dam til at forsvinde.

Nørre Mølle som krudtmølle.

Når man betænker de sagn, der går om hertugens hårdhed i ejendomsanliggender på Als og i Sundeved, kan man selvfølgelig også forestille sig, at han - mod almindelig skik og brug - har kunnet nedlægge Nørre Mølle, da han byggede en ny mølle i Sandbjerg. Som fæstekornmølle og skatteobjekt har den nok været uinteressant efter at den nye store Sandbjerg kornmølle - med to vandhjul og dermed to kværne – i 1576 (formentlig) har stået færdig.
Hvis Nørre Mølle, som det her er antaget, har været i drift som kornmølle indtil dette tidspunkt, har den dog udgjort et aktiv i form af en

[6] *Lennart S. Madsen, Sandbjerg i kulturlandskabet, Sønderjysk Månedsskrift 4/2003, s. 104.*
[7] *Jørgen Slettebo, Sønderborg Slot, hefte 52, Historisk Samfund for Als og Sundeved.*

bygning med et møllemaskineri. Man kender ikke indretningen, men med den skat den er noteret for i 1535, var den dengang et ikke ubetydeligt aktiv. Om der efter 1576 har været vand nok til både at forsyne Sandbjerg Mølle og fortsætte mølleaktiviteter på Nørre Mølle må herefter stå til diskussion. En mulighed for en fortsættelse kan man måske se i Sandbjerg-projektets nu fastslåede nye mulighed for oplagring af energi til Sandbjergmøllen i hele to magasindamme, nemlig i søen Nydam og Sandbjerg Mølledam.

Om vandforsyningen iøvrigt kan man konstatere, at den i nogen grad har været afhængig af, hvad mølleren på Karsmose ovenfor kanalanlægget slap igennem, dvs. afhængig af den måde han betjente sit stigbord og fyldte sin mølledam. Nu var der på Karsmose tale om en forholdvis lille mølledam, som ikke gav de helt store muligheder for hamstring af vand[8]. Ikke desto mindre købte hertug Hans i 1594 Avnbøllund, som Karsmose Mølle hørte under. Hertugen syntes om at have kontrol over tingene i sit område[9]. En kilde[10] anser det for sandsynligt, at Nørre Mølle på et tidspunkt mellem 1593 og 1632-33 blev indrettet som en stampemølle til fremstilling af sortkrudt. Som begrundelse for 1593 anføres, at fra dette år var hertug Hans's nevø, Chr. IV, erklæret landsherre i hertugdømmerne. Han var en i alle måder virksom herre, som også interesserede sig for krudt, både til fyrværkeri og kugler. Fra dette tidspunkt handlede han i praksis uden om Rigsrådet (i Danmark dog først fra 1596), men han var nu kun 19 år i 1596. Desuden kan man jo spørge sig, hvorfor hertug Hans skulle finde det økonomisk at vente næsten 20 år med at ombygge sin overflødiggjorte kornmølle, Nørre Mølle.

Som begrundelse for 1632-33 anføres, at man på det tidspunkt har sikker viden om, at der da var indrettet en krudtmølle. Den sprang nemlig i luften! Man kan oven i disse begrundelser anføre, at hertugen - som tidligere nævnt - havde en krudtmølle i Lyksborg og at han var en dreven forretningsmand, der altid søgte at tjene penge.

Krudt har profitmæssigt utvivlsomt været et velegnet produkt for en mindre sekundær mølle, der var blevet umoderne som kornmølle og som skulle dele vandet med en ny stor energikrævende kornmølle. Iøvrigt har man jo - ved omstilling af vandstrømmen - kunnet lave og levere netop det mølleprodukt, som det til enhver tid har været mest profitabelt at levere. Der har været penge både i mel til brød og krudt til kanoner og netop Chr. IV kan have været den nærmeste til at aftage begge dele. Herom kan der imidlertid kun gisnes. En interessant

[8] *Egne observationer fra 1940'erne ved den nu forsvundne mølledam.*

[9] *Jørgen Steen Jensen, Hertug Hans den Yngre, Historisk Samfund for Als og Sundeved.*

[10] *Jens Lampe, Møller i Sottrup Sogn, Årsskrift for Sottrup Sogn 1989.*

belysning af dette tema gives i bogen "Rundt til danske vandmøller"[11], hvor Børkop Mølle, som må have lignet Sandbjergs nye mølle, omtales. Man anfører her om konjunkturerne, at jordværdierne i løbet af anden halvdel af 1500-tallet seksdobledes. Omkring 1580 begyndte en vis afdæmpning og i begyndelsen af 1600-tallet blev økonomien kritisk med bl.a. overproduktion af korn. Holder denne vurdering, bekræfter den jo, at det har været godt for hertug Hans, som her antaget, at have flere måder til at udnytte møllevandet!

Sandbjergmøllens teknik.

Det kan altid diskuteres, om man - på en mølle, hvor de fleste spor er svage eller helt forsvundet - har kørt med overfalds-, brystfalds-, eller underfaldshjul. Overfaldshjul har været det dyreste men også det mest effektive og altid været brugt, hvor en faldhøjde på mindst to meter har kunnet etableres (se fig. 6 næste side).

Fig. 7 Relief fra gravsten forestillende Sandbjerg Vandmølle.
Foto Gunnar Solvang,
Skrift for Historisk Forening for Sundeved 2002.

[11] *Jørgen F. Christensen, Rundt til danske vandmøller, Forlaget Chronic, Hillerød 1991.*

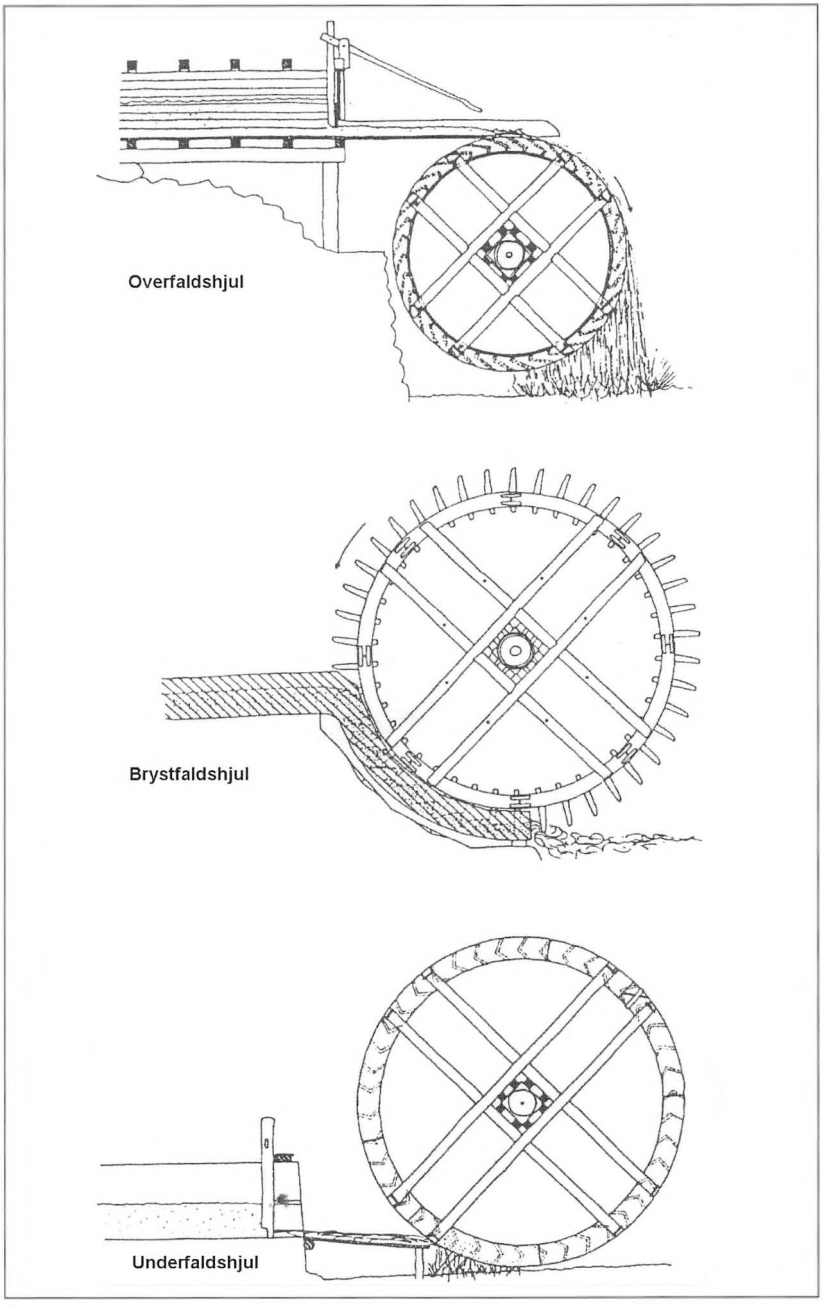

Fig. 6 Møllehjulstyper, efter "Kongskilde Mølle", Forlaget Kongskilde 1992

Fig. 8 Sandbjerg Mølle fra nord, tegning efter en genopbygning i 1873, visende 2 overfaldsmøllehjul (efter Jens Lampe, Årsskrift for Sottrup Sogn 1989).

Der er i kilderne meget lidt om Sandbjergmøllens teknik. Efter et relief på en gravsten over en Sandbjergmøller fra 1669 (fig.7), anføres at møllen har været udstyret med to underfaldshjul[12]. Faldhøjden i opstemningen i mølledammen har imidlertid været mindst 3 m. I en beskrivelse af møllen fra 1792[13], hvor man tilsyneladende kun omtaler et møllehjul, nævnes en vandrende, som er 40 Fod lang (ca. 12 m, så der må være tale om en rende under vejen på dæmningen). Vandrenden angives som 18 tommer bred (ca. 45 cm) og 13 tommer

[12] *Gunnar Solvang, Møllehuset ved Sandbjerg, Skrift for Historisk Forening for Sundeved 2002, p. 10-11.*

[13] *Jens Lampe, Møller i Sottrup Sogn, Årsskrift for Sottrup Sogn 1989.*

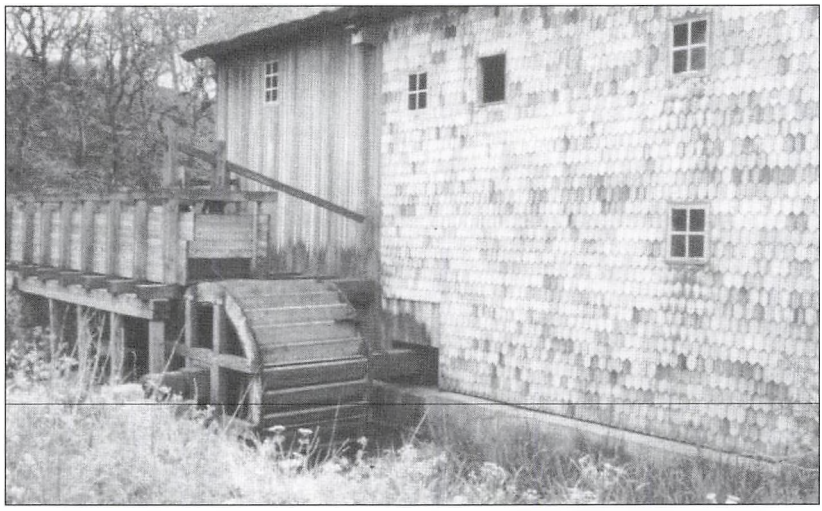

Fig. 9 Åmølle ved Lemvig, en mølle med to overfaldsmøllehjul med overliggende vandrende, idet dog kun det bagerste af de to hjul er synligt (efter note 11).

høj (ca. 32 cm) og beliggende 1½ Fod (ca. 50 cm) under søens vandniveau samt udstyret med et stigbord. Møllehjulet oplyses at være 9 Fod og 4 tommer i diameter (ca. 2,9 m) og 3 Fod og 9 tommer i bredden (ca. 1,2 m), med 31 skovle med en skovldybde på 1 Fod (31 cm). Vandhjulets valse (aksel, formentlig) er 24 Fod lang (ca. 7,5 m) og 24 tommer i kvadrat (ca. 60 cm). Disse oplysninger fortæller, at der på dette tidspunkt mindst må have været tale om et brystfaldshjul men måske kun et enkelt hjul til at udnytte den store faldhøjde. Ser man imidlertid på samme kildes afbildning af en tegning af møllen efter en genopbygning i 1873 (fig. 8), viser denne illustration to møllehjul og et arrangement med vandkasser anbragt henover hjulene til fordeling af vandet. Dette antyder klart, at der er tale om to overfaldshjul. Længden på 40 fod i vandrenden fra 1792-beskrivelsen sandsynliggør også - når man tager vejens og husets beliggenhed i betragtning - at der har været tale om to møllehjul, jvf. skitsen fig 10. Der er - også ud fra den store faldhøjde man havde i kraft af dæmningen - kun grund til at tro, at den oprindelige mølleopbygning havde to overfaldshjul. Ud fra disse betragtninger, de foreliggende oplysninger fra 1792 og en opmålingsskitse[14] er Sandbjergs originale møllekonstruktion skitsemæssigt antydet på fig. 10. Som før nævnt, angives akselen

[14] *Skitsemæssig opmåling af Sandbjerg mølleruin ved Jørgen Schmidt 2003, arkiv Jørgen Schmidt.*

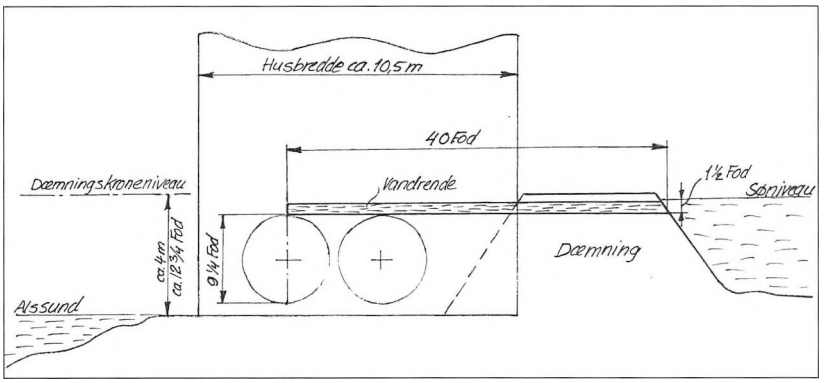

Fig. 10 Skitsemæssig rekonstruktion af den møllemæssige opbygning og funktion for den oprindelige Sandbjerg Mølle ved den dæmning, som Hertug Hans d. Yngre lod opføre i 1570'erne. Skitsen er baseret på mål i en beretning fra 1792, en tegning fra 1873 (begge efter note 4) samt en skitsemæssig opmåling fra 2003 (note 14). Tegning: Nils Erik Andersen.

at være ca. 60 cm i firkant, hvilket svarer til et diagonalmål på ca. 85 cm. Denne tværdimension passer godt med, at opmålingsskitsen[14] angiver akselhullerne i møllens fundament til ca. 95 cm i firkant. Det giver ca 5 cm frigang for den firkantede aksel i fundamentshullet. Der har naturligvis været en nu forsvundet udvendig trækonstruktion til lejring af de firkantede akslers endetappe af jern.

Man har igennem tiderne opbygget vandmøller efter forskellige principper baseret på de muligheder, som vandløbene og beliggenheden har givet. Beskrivelser af en række af de endnu kendte danske vandmøller viser umiddelbart 12 vandmøller[15], med en teknisk opbygning som netop er antydet for Sandbjergmøllen. Altså vandmøller med to overfaldshjul af betydelige dimensioner - over 2 m i diameter - med et overliggende rendearrangement af træ til regulering og fordeling af vandet.

Et eksempel er Åmølle ved Lemvig, som opførtes i slutningen af 1500-tallet (fig. 9). Udformningen på relieffet (fig.7) af det, der må forestille vandkasser over møllehjulene, har en slående lighed med vandkassen på fig.9. Denne konstruktion, med udvendige forstærkninger, er meget typisk for tidlige udførelser af trækonstruktioner, der skulle føre trykvand frem.

[14] *Skitsemæssig opmåling af Sandbjerg mølleruin ved Jørgen Schmidt 2003, arkiv Jørgen Schmidt.*

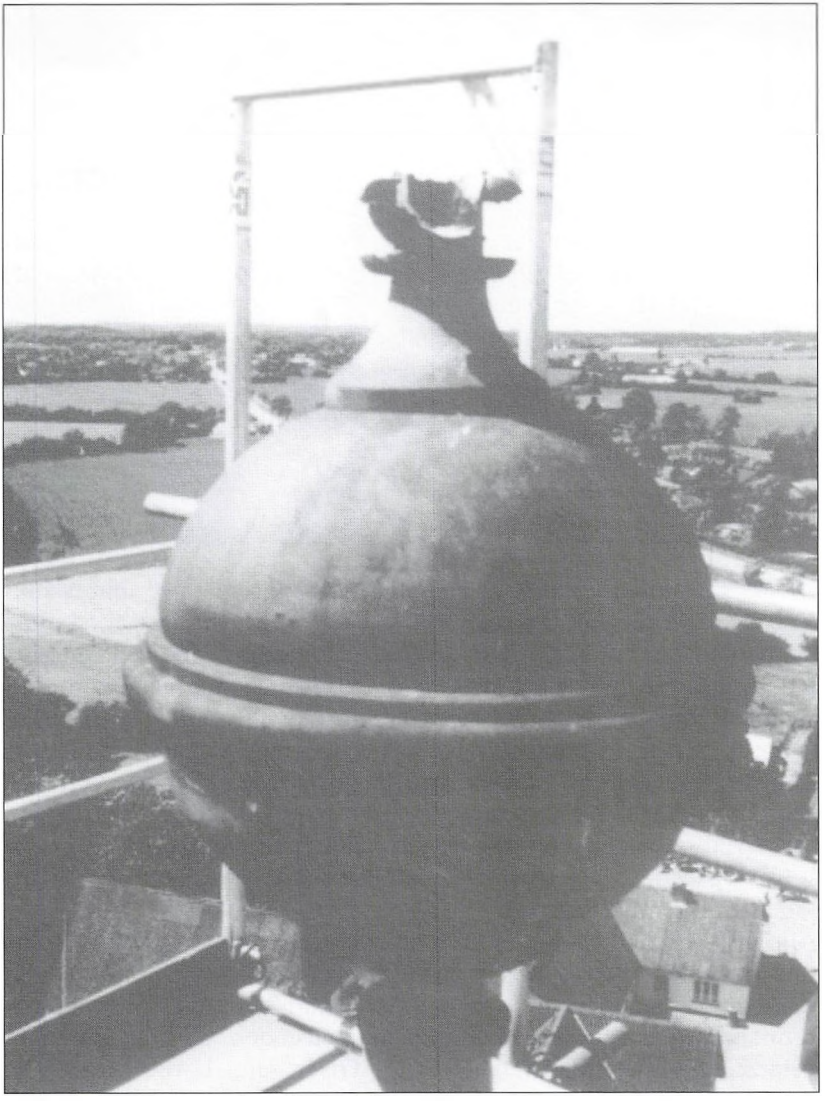
[15] *Jørgen F. Christensen, Rundt til danske vandmøller, Forlaget Chronic, Hillerød 1991.*

Ullerup Kirketårn

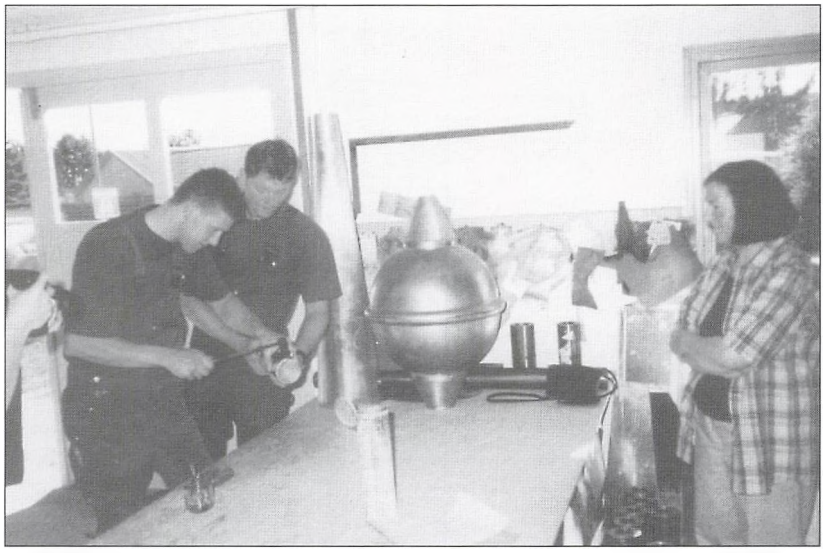
Af tidligere skoleinspektør, Knud Tejlgaard Jensen, Ullerup
Historien om hvad der skete efter den 3. december 1999
da stormen rev det store kors på Ullerup kirkes tårn ned.

3. december 1999 hærgede en voldsom orkan Danmark. Det gik især ud over Sønderjylland, hvor træerne i store skovområder knækkede som tændstikker, hvor mange tage blæste af bygninger, mure styrtede sammen og områder var mange steder helt uden elektricitet i flere dage.
Ullerup kirke blev også ramt af ødelæggelser på tårn og tag, idet tagsten på både sydside og nordside blæste ned og fra tårnets top styrtede det store jernkors ned, lykkeligvis uden at ødelægge noget ved faldet.
For at forny og reparere skaderne måtte der først foranstaltes et større stilladsarbejde. Herefter kunne håndværkerne tage hele den øverste del af "spiret", hvor jernkorset havde siddet, ned. I dette "spir" var en kuglerund kuppel, og ved nærmere eftersyn af denne kuppel, fandt blikkenslagermester Uwe Witt en zinkcylinder.
Nu blev zinkcylinderen så åbnet. Alle Uwe Witts medarbejdere sammen med tømrermester Svend Anker Petersen og menighedsrådets daværende formand, Annelise Højlund Jensen overværede denne handling, - spændte på, hvad der måtte ligge inde i cylinderen.

Og nu fandt man så et stort, håndskrevet dokument skrevet med fine gotiske bogstaver. To lokale "eksperter i gotisk håndskrift" - Ellen Margrethe Franker Olsen og Carl Peter Møller - oversatte dokumentet, og nu viste det sig, at det var en beskrivelse af det daværende kirkeforstanderskabs (menighedsråd) overvejelser, tanker og tiltag, inden kirketårnet var blevet bygget i 1902. Dokumentet indeholdt også en udførlig fortegnelse over samtlige bidragydere til tårnets finansiering.

Da der så herefter var blevet lavet en ny kuppel til det nye spir, besluttede man, at der også i denne nye kuppel skulle gemmes forskelligt materiale, som evt. kunne være til glæde for kommende generationer. I den nye zinkcylinder gemte man en kopi af originaldokumentet sammen med en oversættelse, en kort beskrivelse af Ullerup kirkes historie, kirkens inventar og nuværende udseende, en avisartikel, hvor årsagen til fundet er beskrevet, en fortegnelse over håndværkere, som har arbejdet med istandsættelse, et kirkeblad, to brochurer om Sundeved - den ene om kirkerne, den anden mere bredt om historiske steder og endelig fotografier fra stormens ødelæggelser og fra forløbet af reparationsarbejdet.
Alle disse ting blev herefter på blikkenslagermester Uwe Witts værksted på Kalvetoften i Ullerup forseglet ved en tillodning af cylinderen. Begivenheden, som fandt sted den 3. juli 2000, blev overværet af formand og næstformand for menighedsrådet, af Svend Anker Petersen og Ellen Margrethe Franker Olsen samt Uwe Witt og alle hans medarbejdere. Annelise Højlund Jensen, holdt en lille tale ved denne begivenhed, hvor hun takkede håndværkerne for interessen for at restaurere Ullerup kirketårn og for dygtigt håndværk og endelig for det stærke engagement, som alle havde lagt i arbejdet.
Herefter kunne arbejdet med genopbygningen af tårnet gøres færdig.
På de følgende sider vil man kunne læse »Historien om Ullerup Kirketårns Tilblivelse" skrevet så vidt muligt med den gamle retskrivning.

Ullerup Kirketaarns Historie

Skjøndt i en Beskrivelse over Sundeved fra Aaret 1834 - udgiven af en Lærer Duus i Friedrichsort ved Kiel, som stammer fra Blans - er sagt, at Ulderup Kirke har havt et taarn, som for "80 Aar siden" er nedbrudt, er dog Mindet om samme næsten ganske udslettet iblandt Befolkningen.
I det mindste findes kun ganske faa, dunkle Fortællinger om, at et Taarn eller et Spiir har existeret ved Ulderup Kirke. Ganske vist har dette Taarn aldrig baaret Kirkeklokkerne, som fandtes ophængt i et meget gammelt, smagløst Klokkehuus, som stod på Kirkegaarden vestlig for Kirken og i de sidste Aaringer var bleven meget brøstfældigt.
Ønsket om at faae et ordentligt Kirketaarn har tit rørt sig i Sognet, men kun hos enkelte. Pastor Feilberg og Pastor Lange have begge vel arbeidet i denne Retning, uden dog at finde den fornødne Understøttelse.
Da nu ved Kirkesynet i Aaret 1901 Kirkeforstanderskabet, som for Tiden bestaar af de tvende Præster Jebsen og Bade og de Kirkeældste: Regnskabsfører Peter Beck paa Junkershof, Peter Iversen og Johann Philipsen begge i Auenbüll og Hans Christian Lydiksen i Blans, fandt, at Klokketaarnet trængte til en gennemtrængende, kostbar Reparatur, som Kirkeforstanderskabet ikke alene vilde have at bestille med, fremkom af Kirkeældste Peter Iversen i Forening med Peter Beck det Forslag: istedetfor at offre mange Penge paa det gamle Klokkehuus, som dog aldrig kunde blive til en Prydelse for Ulderup Kirke, hellere strax at bygge et helt nyt Kirketaarn ved Kirken, efter at Klokkehuset var nedbrudt, paa det at vore pragtfulde Kirkeklokkers skjønne Klang fra det høiere Taarn bedre kunde lyde ud over og høres af Menigheden.
Dette Forslag blev gjort paa Mødet den 11. Marts 1901 og Protocollen over dette Kirkeforstanderskabsmøde slutter med de Ord: "Endelig udtaltes især af Kirkeældste P. Iversen og P. Beck det Ønske, at sørge i tide for, at Ulderup Kirke forsynes med et Taarn, da dog den dag vilde komme - og kanskee inden det ventes - hvor Klokkehuset, om det end ikke ligefrem falder sammen, dog bliver saa brøstfældigt, at det vil udkræve overord [entligt] store Reparaturer. Forsamlingen bifaldt dette Ønske [fuld] stændig og besluttede at forelægge denne Sag for Kirkekollegiet ved det næste Møde, for ved sammes Hjælp at have denne Sag forfremmet, og, om muligt, snarest muligt udført, efterdi der efter de Forsamledes Mening er mange i Sognet, som bi-

falde og vist gjerne ville støtte denne Sag. Formanden lovede at indhente om muligt nærmere Oplysninger især om Kosterne, som saadant Arbeide vilde medføre."
Dermed var sagen bragt paa Dagsordenen for nu ikke mere at forsvinde.
Paa det næste Kirkekollegiumsmøde den 8. Mai s.A., hvor alle Medlemmer vare tilstede, nemlig foruden de nævnte Kirkeforstanderskabsmedlemmer følgende Menighedsrepræsentanter: Jørgen Jørgensen, Peter Jensen og Johann Andersen fra Ulderup, Matthias Christiansen fra Philipsborg, Asmus Asmussen, Peter Ludvigsen og Peter Jessen fra Lackjer, Jes Møller fra Blans, Jens Thomsen fra Blansgaard, Jens Andresen fra Blansskov og Christian Thomsen fra Brobüll. - (i Aarets Løb traadte Hans P. Petersen og Jens Andresen fra deres Post og der valgtes istedetfor dem Jürgen H. Moos i Auenbüll og Nis Knudsen i Brobüll) - forelagdes Kirkeforstanderskabets Beslutning fra den 11. Marts.
Desangaaende lyder Protocollen:
"Derefter forelagde Formanden Forsamlingen [det] på Kirkeforstanderskabets Møde den 11. [Marts] reiste Ønske om at arbeide hen paa at bygge [et Klok]-ketaarn ved Ulderup Kirke. Stemningen [var] deelt; med 9 Stemmer imod 8 Stemmer vedtages at fremme denne Sag' dersom ved frivillige Bidrag Halvdelen af den fomødne Sum eller i det mindste 8.000 M. opbringes. I dette Øjemed lovedes af Formanden at henlægge de Tegninger af det nye Taarn ved Eggebek Kirke, som Kirkeforstanderskabets Formand sammesteds har laant ham, en Tidlang til offentligt Eftersyn hos Giæstgiver Kyd i Ulderup, hvilket saa skal bekjendtgjøres fra Prædikestolen."
Efter at Tegningerne havde været henlagt nogen Tid, lodes Befolkningen endnu en Tid til at drøfte Sagen inden Tegningerne af frivillige Bidrag paabegyndtes.
I Ulderup Kommune gik Formanden Pastor Jebsen og Kirkeældste Peter Beck rundt med Lister, i Blans Pastor Bade og Kirkeældste H. Chr. Lydiksen, i Beuschau og Kobberholm Pastor Bade alene, i Auenbüll Pastor Jebsen med Kirkeældste P. Iversen i den ene Deel og med Kirkeældste Johann Philipsen i den anden Deel af Kommunen.
Tegningens Resultat var ikke overalt efter Forventning.

I Ulderup tegnedes	4.270 M	
I Blans -	765 M	med Beuschau og Kobberholm
I Auenbüll -	1.294 M	desforuden af
Dr. Hansen i Broager	120 M	
Provst Reuter -	100 M	
Pastor Jessen i Schnabek	50 M	
	6.599 M	

Hermed syntes Sagen uden videre afgjort og mange begyndte ogsaa at tvivle om en god Ende. Dette viiste sig paa et Kirkeforstanderskabsmøde den 6. November 1901; men Kirkeforstanderskabet vilde dog endnu ikke uden videre lade Planen falde, men prøve paa en eller anden maade at opnaae det ønskede Resultat
Protocollen fra samme Møde lyder:
"Til Forhandling stod Taarnbygningen og der drøftedes indgående, hvilken Beslutning nu skulle forelægges Kirkekollegiet, da ikke de på Mødet fra den 8. Mai d.A. fastsatte 8.000 M men kun 6.599 M vare tegnede som frivillige Bidrag.
Der foresloges at henstille til Kirkekollegiets Beslutning om Sognet vilde nøies med den tegnede Sum og dog vedtage Taarnbygningen.
Dette Forslag vedtoges med alle mod en Stemme."
Saa kom da det for Planen skjæbnesvangre Kirkekollegiumsmøde samme Dag den 6. November 1901, hvis Protokoll lyder:
"Der forelagdes Forsamlingen den Beslutning som Kirkeforstanderskabet i dag har taget og overlades dermed til Kirkekollegiets Beslutning om med de tegnede 6.599 M. Taarnbygningen alligevel skal paabegyndes.
Der besluttedes eenstemmigt at lade Spørgsmaalet om Taarnbygningens Udførelse endnu staae hen og bemyndige Kirkeforstanderskabet til at lade udfærdige paa Kirkekassens Bekostning et Overslag over Kosterne og en Tegning til et passende Kirketaarn."
Sagen laae nemlig saaledes, at Ingen med Bestemthed kunde sige, hvor meget Taarnets Opførelse vilde koste. Fremdeles havde viist sig at den almindelige Interesse for Sagen var tilstede i Sognet, medens man endnu frygtede for at styrte sig i alt for store Omkostninger. Taarnet ved Eggebek Kirke, hvis Tegninger forelaae, havde nemlig kostet 12.000 M foruden Kjørslerne og var opført 1898. Paa mødet den 8. Mai havde Forsam[lingen] krævet, at Halvdelen eller idetmindste 8.000 M skulde opbr[ing]es ved frivillige Bidrag, fordi man antog - efter Formandens Taxation - et under samme Forhold et til Ulderup Kirke passende Taarn vilde koste ca. 16.000 M.
Muligvis kunde Summen jo ogsaa blive mindre, saa at ikke netop 8000 M udkrævedes til Halvdelen. Rigtignok vare de fleste af den Anskuelse at et passende Taarn snarere vilde koste 20.000 end 16.000 M.
Kirkeforstanderskabet satte sig nu i Forbindelse med Architekten C. Voss i Kiel og bad ham om Tegninger og et Overslag. Tegningerne leveredes i Begyndelsen af December Maaned. Med Hensyn til Overslaget foreslog Architekten at udpege 3 eller 4 Byggemestre, som skulde træde i Concurrence, og at lade dem paa Grund af Tegninger og Oplysninger om Arbeidets Udførelse samt Materialernes leverance fra Architektens Side beregne og angive for hvilken

Sum hver af dem vilde paatage sig at bygge et saadant Taarn. Architekten mente nemlig paa denne Maade at faae lavere Priser, da han ved en Beregning mere eller mindre vilde være nødsaget at lægge Kieler Priser tilgrund.
På et Kirkeforstanderskabsmøde fra den 16. December s.A. forelagdes Tegningerne og Planer med Hensyn til Overslagene for Medlemmerne. Tegningerne ligesom Planen fandt de forsamledes Bifald, som Protokollen udviser:
"Derefter forelagdes Tegningerne til et Kirketaarn til Eftersyn og Drøftelse. Der besluttedes at forelægge disse Tegninger for [Kirkekol]-legiet og anbefale dem til Vedtagelse og at anbefale [at føl] -gende Byggemestre maatte betroes med at bere[gne] Kosterne med den Udsigt muligvis at faa Ti.....
1. Hans Kaufmann i Blans, 2. H. Chr. Lydiksen Ulderup; 3 Gróne jun. i Broager."
Samme dag holdtes nu et Kirkekollegiumsmøde, hvorover Protokollen meddeler:
"Derefter forelagdes Forsamlingen Tegningerne til et nyt Kirketaarn, som efter Mødets Beslutning fra den 6. November s.A. Kirkeforstanderskabet har besørget. Tegningerne fandtes i det hele taget de Forsamledes Bifald. Men da efter Kirkekollegiets Beslutning fra den 8. Mai var vedtaget, at først 8.000 M. eller i det mindste Halvdelen skulde samles, saa anmodede Formanden de Forsamlede om at søge ved Tegning iblandt de Tilstedeværende som Efter[slet] at faae denne Sum oprettet. Resultatet var at med enkelte Summer, som var anmeldte hos Formanden, men hvis Givere endnu ikke vilde være bekjendte, 7.934 M. opnaaedes, og fra forskjellige Sider afgaves den Forsikring, at Forskjellige i Sognet endnu havde erklæret sig villige til at forhøje deres Bidrag, saa at ingen Tvivl kan være om at den paatænkte Sum af 8.000 M. vilde opnaaes.
Da det nu gjælder om at faae et Overslag over Kosterne, saa besluttedes eenstemmigt, efter Architektens Foreslag at udnævne 4 Mestre, som skulde opstille og indlevere en Beregning uden Godtgjørelse men med den Udsigt muligviis at faae Arbejdets Udførelse. Der besluttedes at vælge følgende Mestre:
1 H. Chr. Christensen i Ulderup
2. Hans Kaufmann i Blans
3. Gróne jun. i Broager
4. Murermester H. Chr. Bruhn i Graasten.
Formanden overtager at ordne denne Sag med Architektens Hjælp. Fremdeles besluttedes at stille Betingelserne saaledes, at Sognet event. anskaffer Steen, Tømmer, Kalk, Cement og Sand saaledes, at det kjøbes af Mesteren under Kirkeforstanderskabets Tilsyn der, hvor

Sognet vil have det, og gjør Kjørslerne. Grunden indtil en Meter over Jorden skal udføres i Kampsteen."
Efter nogen Tid indløb Beregningerne af de 4 Mestere, og det viiste sig, at Summen for dette Arbeides Udførelse ingenlunde stemte med Kirkeforstanderskabets Taxation og nu sammenkaldtes den 4. Februar 1902 et Kirkeforstanderskabs og Kirkekollegiumsmøde for endelig at fastslaae, om Taarnet skulde bygges og tillige hvilken Byggemester dette Arbeide skulde betroes til.
For at undgaae Gjentagelser ville vi nøies med med at anføre Kirkekollgiumsmødets Protocoll, efterdi Kirkeforstanderskabets Møde kun forbereder, hvad der skal forelægges Kirkekollegiet.
Protocollen for det Kirkekollegiumsmøde lyder saaledes:
"Først fremsatte Formanden for Forsamlingen hvilket Udfald Kirkeforstanderskabet havde opnaaet med at indhente Offerter fra de paa det sidste Kirkekollegiumsmøde foreslaaede Byggemestre, af hvilke Kirkekollegiet jo ønskede, at Een skulde udføre det event. Bygningsarbejde. Paa Grund af en nøjagtig Prøvelse af Offerterne har Kirkeforstanderskabet besluttet, da Byggesummen ikke synes for stor, at bygge et godt og fast Kirketaarn istedetfor det gamle brøstfældige Klokkehuus for 16.465 M. i rede Penge, og de Materialer, som det gamle Klokkehuus indeholder, hvilke sidste saa uden Vederlag for Nedbrydelsen tilfalde Byggemesteren. Sognet yder fri Kjørsel indtil 5 Kilometer fra Byggepladsen undtagen for Kalk, Cement og Tømmer.
Kirkekollegiet besluttede eenstemmigt at bygge Taarnet. Derefter forelagdes Kirkeforstanderskabets anden Beslutning:
a) at Taarnets Opførelse og Klokkehusets Nedbrydelse skeer i Byggeperiode 1902.
b) at anvende til Taarnets Opførelse de tegnede midler i Beløb af 8.144 M. og at optage er Laan af 10.000 M., som skal afbetales i 30 Aar i lige aarlige Rater og for Renter med 4% aarlig.
c) at søge af faae dette laan bevilliget af Kirkens Midler
d) at opkræve de fornødne Midler til Laanets Afbetaling efter den samme Norm efter hvilken Bidragene til Sognekosterne, som tjene til Præstegaardens Vedligeholdelse oppebæres, nemlig 2/3 af den aarlige Brugssum efter Grundskat og 1/3 efter Indkomstskat.
Kirkekollegiet vedtog eenstemmigt dette Andragende.
Fremdeles besluttedes eenstemmigt at overdrage Opførelsen af Kirketaarnet tillige med Materialeleveringen til Byggemester H. Chr. Bruhn i Graasten paa følgende Vilkaar:
Byggemesteren faaer:
a) i rede penge 16.465 M.
b) det gamle Klokkehuses Materialier, hvorimod han har selv at besørge Nedbrydelsen.

c) Sognet yder frei Kjørsler i en Omkreds af 5 Kilometer incl. fra Byggepladsen undtagen for Kalk, Cement og Tømmer.

Det overgives til Kirkeforstanderskabet at afslutte de vedkommende Contracter med Byggemester Bruhn og med Architekten C. Voss i Kiel under Forbehold af at Myndighederne giver deres Tilladelse.

Dernæst foresloges og besluttedes eenstemmigt at vælge en Byggecommission for dette Arbeide bestaaende af Pastor Jebsen, Peter Beck, Johann Philipsen, Jørgen Jørgensen og Asmus Asmussen, og Kirkekollegiet bemyndiger Kirkeforstanderskabet nu ufortøvet at hidføre [Myndighe]dernes Bevilligelse:

1. til Nedbrydelse af Klokkehuset
2. til Opførelse af et Kirketaarn efter de foreliggende [Tegninger]
3. til Optagelse af et Laan paa 10.000 M. af Kirkens Midler
4. til Afbetaling af dette Laan i 30 Aar
5. til Opkrævning af Bidragene til dette Laans Afbetaling efter den Norm efter hvilken her i Sognet Sognekosterne oppebæres.

Med Byggemester H. C. Bruhn i Graasten, som var tilkaldt, afsluttede Forsamlingen tilsidst den Accord at betale til ham foruden de nævnte 16.465 M. endnu 100 M. mod at han tager Stenene fra Iller ind til Ballebro og tager Sandet ved Kasmus-Mølle og overlader til Sognet uden Godtgjørelse Affærgningen og de levnede Steenbrokker.

Endelig afsluttedes med Byggemester H. C. Bruhn i Graasten den Accord, at Sognet giver ham til Vederlag for de forventede frei Kjørsler af Kalk, Cement og Tømmer den Sum af 35 M."

Saa var Sagen da endelig saavidt ordnet, at kun Myndighedernes Samtykke feilede. De frivillige Bidrags Beløb var stegen indtil 8207 M, saa at endnu med Laanet paa 10.000 M. i alt 18.207 M. stode til Raadighed, medens selve Taarnet skal koste 16.600 M. Rigtignok kommer dertil endnu Architektens Løn nemlig 5% af Byggesummen og hans Diäter nemlig 25 M. for hver Reise hertil som gjøres Behov. For nu snarest muligt at faae Myndighedernes Samtykke henvendte Pastor Jebsen sig personlig til Generalsuperintendanten i Kiel og Regeringen i Schleswig og fandt paa begge Steder den venligste Understøttelse og de bedste Tilsikringer. Derfor begyndtes allerede i Vinterens Løb med Materialernes Tilkjørsel, og, da den 7. Marts 1902 Myndighedernes Bevilligelse af hele Byggeplanen kom, vare allerede de fleste Materialier tilkjørte.

Skjønt nu intet mere stod i Vejen for Arbeidets Udførelse, forsinkedes dets Paabegyndelse dog især af den grund, at Fasurstenene ikke vare at faae i den Qualitet, som forlangtes af Architekten, og derfor først maatte anfærdiges. I April Maaned faldt det gamle Klokkehuus, og da først erkjendtes tydeligt, hvor daarligt det igrunden var, saa at nu mange i Sognet, som før havde været Modstandere af Byggepro-

jektet, fordi de meente at det gamle Klokkehuus endnu længe kunde gjøre Tjeneste, blev glade med Byggeplanen. Fremdeles skal her ogsaa bemærkes, at Rasmus Hattesen paa Bøgebjerg og Johan Andresen i Ulderup ikke blot gave deres Tilladelse til at deres Begravelsessteder, som laae paa det Sted, hvor Taarnet skulde opføres, maatte tages med til Byggegrunden imod at andre Pladser udviistes dem, men ogsaa tillade at deres Paarørendes Liig, saavidt det gjordes Behov, flyttedes. Flyttede bleve Liigene af P. Hattesens Hustru og af Joh. Andresens Fader. Sidstnævntes Liig blev lagt ind i Taarnet og hans Mindesten fandt sin Plads i Taarnets Muur.

Da nu endelig Arbeidet paabegyndtes, havde det ikke den ønskede Fremgang. Dette havde tildeels sin Grund i den uheldige Sommer, hvis idelige Nedbør af Vand hindrede Steenstrygerne i at lave Stenene betids nok og foraarsagede mange Afbrydelser ved selve Arbeidet tildeels ogsaa i det vanskelige Forhold, som for Tiden overalt findes imellem Arbejdsgiveren og Arbejdstageren, tildeels ogsaa i en vis Efterladenhed fra Byggemesterens Side. Efter Contracten skulde hele Bygningen fix og færdig afleveres til 1. September, men da man kunde indsee, at dette var umuligt, gaves Henstand indtil den 1. October, og nu vide vi allerede, at det ikke er muligt at aflevere Bygningen til denne Tid, dog haabes at den vil blive færdig imellem 15. og 25 October. På Mandag den 22. September blev Taarnet reist, og efter 8 Dage haabes, at Skifertækkeren kan begynde sit Arbeide, og alt nu snarest muligt vil blive ført til ende. Især haabes ogsaa og bedes om, at ligesom hidindtil ingen Ulykker ere afstedkomne ved dette vanskelige og tildeels farlige Arbeide, saadanne ogsaa heelt maatte udeblive.

Fortegnelse
over
Giverne af de frivillige Bidrag til Ulderup Kirketaarns Opførelse.

	Giverens Navn etc.	Gaven M
1.	Pastor Jebsen, Ulderup	375
2.	Peter Beck, Junkerhof	160
3.	Aflcægtsmand Andreas Clausen, Ulderup	500
4.	Aftægtsenke Marie Andresen, Ulderup	50
5.	Hans Peter Carlsen, Ulderup	10
6.	Glaser Jacob Carlsen, Ulderup	20
7.	Husholderske M. Nicolaisen, Ulderup	10
8.	Bager Lassen, Ulderup	20
9.	Skomager Christensen, Ulderup	10

10.	Jørgen Jørgensen, sen., Ulderup	2.000
11.	Frøken M. Lorenzen, Ulderup	100
12.	Jørgen Jørgensen, jun, Ulderup	100
13.	Gjæstgiver J. P. Kyd, Ulderup	510
14.	Peter Christiansens enke, Junkershof	20
15.	Matthias Christiansen, Philipsburg	250
16.	Aftægtsm. Chr. Christiansen, Philipsburg	10
17.	Gendarm Cummerow, Ulderup	10
18.	Smed Pet. Nicolaisen, Ulderup	10
19.	Smed Chr. Nielsen, Ulderup	10
20.	Peter Michelsen, Ulderup	50
21.	Degn H. J. Schmidt, Ulderup	100
22.	Aftægtsm. Hans Jensen, Ulderup	10
23.	Slagter M. Carstensen, Ulderup	40
24.	Gjæstgiver H. Norn, Ulderup	20
25.	Sadler Lampe, jun., Ulderup	10
26.	Sadler Lampe, sen, Ulderup	10
27.	Rebslager H. Clausen, Ulderup	20
28.	Maler P. Clausen, Ulderup	50
29.	Hans Chr. Clausen, Ulderup	200
30.	Hjuler P. Jensen, Ulderup	50
31.	Aftægtsm. P. Iversen, Ulderup	10
32.	Ingeborg Petersen, Ulderup	20
33.	Meieriforv. Hansen, Ulderup	10
34.	Barber Laut, Ulderup	10
35.	Photograf A. Bertram	10
36.	H. A. Petersen	20
37.	Smed A. Hymøller	10
38.	Farversvend P. Jensen	5
39.	Urmager L. Bendixen	10
40.	J. Jørgensen	10
41.	Murer L. Petersen	10
42.	Rasm. Hattesen, Bøgebjerg	50
43.	Peter Wrang, Ulderupmark	30
44.	Matth. Wrang,	10
45.	Aftægtsm. P. Jensen Ulderup	10
46.	H. Bjørnholm	10
47.	Chr. Rehhoff, Ulderupmark	[40]
48.	P. H. Paulsen Bøgeb[jerg]	[ ]
49.	Parcell. Jac: Jepsen Philipsb.	[ ]
50.	Parcell. F. Mortensen, Lundsgrd [mark]	[ ]
51.	Parcell. Joh. Wied, Lundsgrd [mark]	[10]
52	Parcell. Chr. Nissen, Lundsgrd [mark]	10

53.	Parcell. Pet. Clausen, Lundsgrd [mark]	10
54.	Parcell. Joh. Svane, Lundsgrd [mark]	10
55.	Parcell. Th. Iversen, Lundsgrd [mark]	6
56.	Parcell. Chr. Christensen, Lundsgrd [mark]	4
57.	Parcell. H. Jensen, Lundsgrd [mark]	10
58.	Forpagter P. Boysen Lundsgaard	20
59.	Parcell. J. Jensen Lundsgaardsmark	10
60.	Parcell. P. Bertram Kasmusdam	20
61.	[Fourmd] Chr. Fröhlich, Ulderup	5
62.	Aftægtsm. Chr. H. Moos, Ulderup	20
63.	Byggem. Chr. Christensen, Ulderup	10
64.	Andreas Petersen, Ulderup	15
65.	Parcell. Jens Andresen, Ulderupmark	10
66.	Parcell. Jes Schmidt	10
67.	Parcell. Jac. Andresen	10
68.	Kaadner H.PJensen, Ulderup	6
69.	Nicolai Andersen, Ulderup	10
70.	Matth. Johannsen, Ulderup	6
71.	Peter Paulsen, Ulderup	10
72.	Johann Iversen, Ulderup	100
73.	I. Solmer, sen., Ulderup	20
74.	Andreas Skytt, Ulderup	6
75.	Peter Hansen, Ulderup	2
76.	Pastor Bade, Ulderup	100
77.	H. C. Lydiksen, Blans	100
[78]	[Nis] Knudæn, Stapel	40
[79]	[ ] Nissen, Brobüll	40
[80]	[ ] Thomsen, Brobüll	50
[81]	...ust Thomsen, Brobüll	100
82.	J. Ludvigsen, Brobüll	20
83.	Jürg. Thomsen, Blans	5
84.	H. Chr. Petersen, Blans	5
85.	Lars Chr. Hansen, Blans	1,50
86.	Cl. Aagesen, Blans	5
87.	P. F. Grau, Blans	5
88.	Chr. P. Lund, Blans	5
89.	Andr. Madsen, Blans	10
90.	Lorenz Jepsen, Blans	5
91.	Peter Petersen, Blans	5
92.	Asm. Matthiesen, Blans Østermark	5
93.	Hans Jacobsen, Blans Østermark	30
94.	H. Andresen, Blans Østermark	10
95.	Chr. Iversen, Blans	5

96. Chr. Petersen, Knarhøi	10
97. I. C. Fauerholm, Blans Østermark	10
98. H. Hansen, Blans Østermark	10
99. H.C.Willesen, Blans Østermark	1
100. Enke M.D. Jensen, Blans Østermark	1,50
101. Jens Agerley, Blans Østermark	20
102. Jens Jensen, Blans	3
103. F.C. Hamann, Blans	15
104. P. Henningsen, Ballegaard	75
105. Pet. Johannsen, Blans	5
106. Slagter L. Lorenzen, Blans	5
107. H. Lorenzen, Ballebro	5
108. H. Loff, Blans	10
109. I. H. Møller, Blans	30
110. P.N. og Jürg. Thoisen, Blans	20
111. Lorenzen, Bl. Østermark	5
112. Nis Nissen, Bl. Østermark	3
113. Ernst Nicolaisen, Blansskov	5
114. L. P. Iversen, Blansskov	5
115. Joh. Christensen, Blansskov	5
116. Peter Lund, Blans	5
117. Peter Koch, Blansskov	5
118. Jürg. Koch, Blansskov	5
119. Lor. Tychsen, Blansskov	3
	6.215

Minder fra min drengetid

Af afd. J.C. Rasmussen

J.C Rasmussen var en kendt mand på Tønderegnen, dels som byrådsmedlem og som den første motorsagkyndige i Tønder efter Genforeningen, dels som auto-og radioforhandler. Fra hans erindringer bringer vi her et uddrag om hans barndom, i Rufas. Hele hans lange levnedsbeskivelse kan læses på vort arkiv. I Nyt fra Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Tønder Kommune, publikation dec. 1998 er nedenstående bragt og vi har fået lov til at gentage hans fortælling.

Redaktionen

I den tid, hvor jeg vil begynde mine erindringer, lå der, hvor de tre sogne Ullerup, Felsted og Varnæs støder sammen, en dal, som havde fået det mærkelige navn Kelsbjerg, hvorledes man er kommet til at kalde en dal for bjerg, ved jeg ikke. En anden mærkværdighed var, at nord for dalen Kelsbjerg lå Sønderbjerget. Man skulle mene, at det måtte ligge sønden for Kelsbjerg.

Dalen havde omtrent en trekantet form og grænsede mod øst til herregården Bøjskovs marker, mod vest til herregården Kidings marker, og mod nord til marker tilhørende bønder i Bovrup.

Der lå tre små landbrug i Kelsbjerg, hvoraf det nordligste var lidt større end de andre. Det sydligste tilhørte dengang min bedstefader. Som nævnt var landbruget kun lille, men bedstefader havde indrettet en boghvede- eller grynmølle, som gav en indtægt ved siden af det, landbruget kastede af sig.

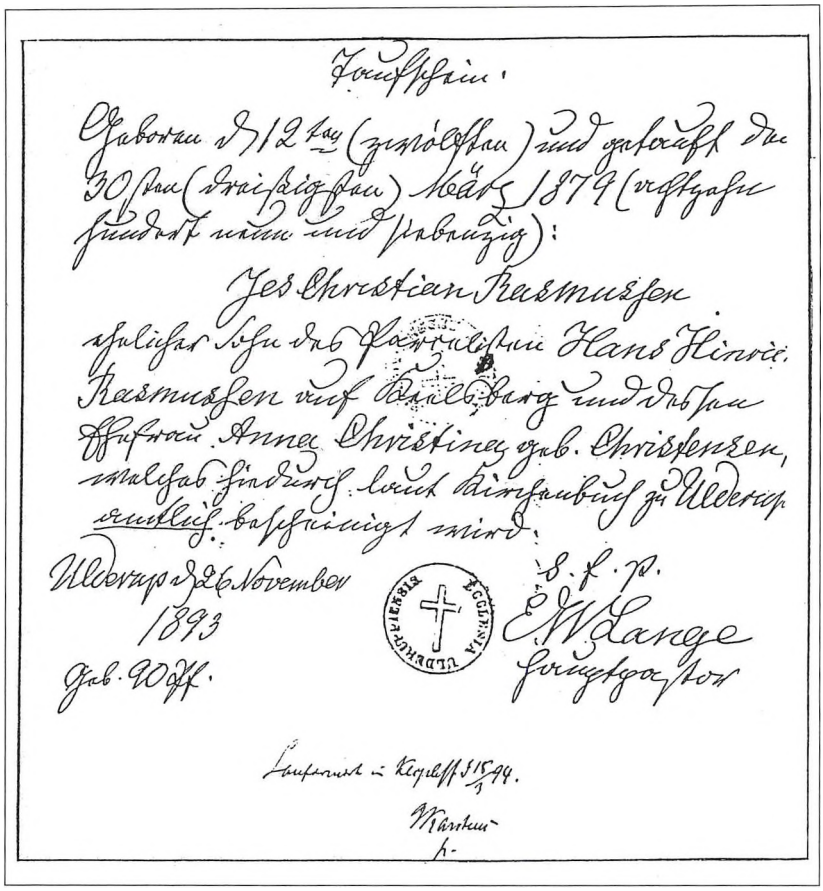
I dette lille hjem blev jeg født den 12. marts 1879. Min fader og moder boede nemlig hjemme hos moders forældre. Jeg var den førstefødte, og må have været ret stor, da der blev sagt om mig, at jeg aldrig havde været lille.

Mor og søn ca. 1 år gammel.

Jeg husker godt både bedstefader og bedstemoder. Vi kaldte dem dog ikke sådan, men "oldfa" og "oldmo", en afkortelse af oldefader og oldemoder. I dag hedder det morfar og mormor.

For at gøre min beretning mere forståelig, vil jeg i det følgende bruge disse udtryk.

J.C. Rasmussens dådbsattest.

Morfader var født i Varnæs. Jeg har liggende en vaccinationsattest med Frederik den VI's navnetræk, den er trykt og udfyldt på tysk. Attesten er udstedt den 11. juni 1812, og der står, at morfader dengang var ni år. Han er altså født i 1803. Morfader havde som ung lært skrædderhåndværket, men jeg har aldrig set, at han har brugt det. Han var gift to gange, og mormor var hans anden kone. Fra første ægteskab var der tre sønner, og jeg husker, at de har været på besøg. Den ene var skrædder og boede i Blans, han var gift anden gang med gamle Grete fra Blans, som blev over 100 år. De andre to sønner var bygmestre i Maugstrup i Haderslev amt.
Morfars navn var Jes Christiansen, og mit fornavn Jes har jeg arvet efter ham. Mormor hed Ingeborg og var født Hansen. Også hendes

vaccinationsattest har jeg liggende. Den bærer Frederik VI navnetræk og er ligeledes trykt på tysk, men udfyldt på dansk. Mormor var født den 19. februar 1822 i Stenderup i Sønderborg amt. Hun var altså 19 år yngre end morfar. Hun må ikke have haft held til at finde en mere passende mage, skønt hun var en meget intelligent kvinde, og tilmed har set godt ud. Indtil hun blev gift, var hun mejerske på Bøjskov, hvilket også beviser, at hun ikke var en almindelig tjenestepige.
Jeg husker endnu tydeligt et par gamle originaler der sommetider besøgte morfar. De var begge fra Varnæs, og altså ungdomsvenner af morfar. Den ene blev kaldt "Jep Hoj" i skriftsproget Jeppe Hovede, men det var sikkert kun et øgenavn. Manden var lidt mærkelig og havde nogle mærkelige fagter på sig. Jeg husker engang jeg stod og så på ham, og morfar sagde da: "Ja, det er jo Hep Hoj". "Ja" sagde Hep Hoj, "det er den person ". Der går endnu på Varnæs og omegn et mundheld efter ham, der hedder: "Ja, sånove soj Hep Hoj, da var hans mor død ". Mandens mor var død, og da man spurgte ham om det var rigtigt, svarede han: "Ja, sånove" hvilket betyder ja omtrent. Han var så vant til at bruge dette udtryk, at han også brugte det i dette tilfælde.
Den anden original var "E Vøve" (væveren). Han var også en gammel mand, og havde noget mærkeligt over sig. Han havde i sine unge dage lært til væver på Fyn, og man sagde om ham, at han i løbet af et år havde gjort hans læremester tosset med at blive ved med at spørge i det uendelige. Omsider fik hans læremester ham afskediget, men da havde han gennem sit spørgeri lært så meget, at han kunne nedsætte sig som væver, og det hed sig om ham, at han var en meget dygtig væver. Det var mest drejl til bordduge, servietter og lignende, han vævede. Han kunne ikke alene væve alle mulige mønstre i disse, men også hele billeder.
Som nævnt boede mine forældre hos mine bedsteforældre, moder vævede for fremmede som det hed, og fader arbejdede for bønderne. Det varede dog kun kort, så flyttede vi til Rufas, som ikke ligger ret langt fra Kelsbjerg. Min mormors fader havde der et landsted, som var en del større end det i Kelsbjerg. Han havde afstået dette til en søn, som var gift med en meget skrap kone. Om dette nu var årsagen, ved jeg ikke, men han blev tungsindig, og en dag hængte han sig, så oldefader måtte overtage stedet igen, da der ingen børn var. Svigerdatteren blev simpelthen jaget bort.
Så tilbød oldefader mine forældre stedet på gunstige vilkår, og de overtog det. Jeg var dengang fire år, men jeg husker tydeligt, da vi flyttede. Særligt husker jeg, at jeg kørte med på det ene flyttelæs. Vi fulgte ikke landevejen, som var meget længere, men kørte op ad en mark tilhørende Bøjskov. Der gik nogle løse heste, de kom hen til vores hest og gjorde den urolig, og moder var bange for, at der skulle

ske noget, så fader måtte efter dem med pisken og fik dem jaget bort. Jeg husker også, da vi flyttede ind, at der i bryggers og køkken var lagt gulv af små brosten. Stuehuset var meget gammeldags, der var intet komfur, men et åbent ildsted, hvor gryderne enten stod på en "trefod" eller hang i jernkæder over ilden. Gennem skorstenen kunne man se lige op i himlen, og når det regnede, måtte gryderne dækkes til, da det ellers regnede ned i dem, og sommetider kom der sod med. Man har sikkert kunne spare på madkulør dengang.

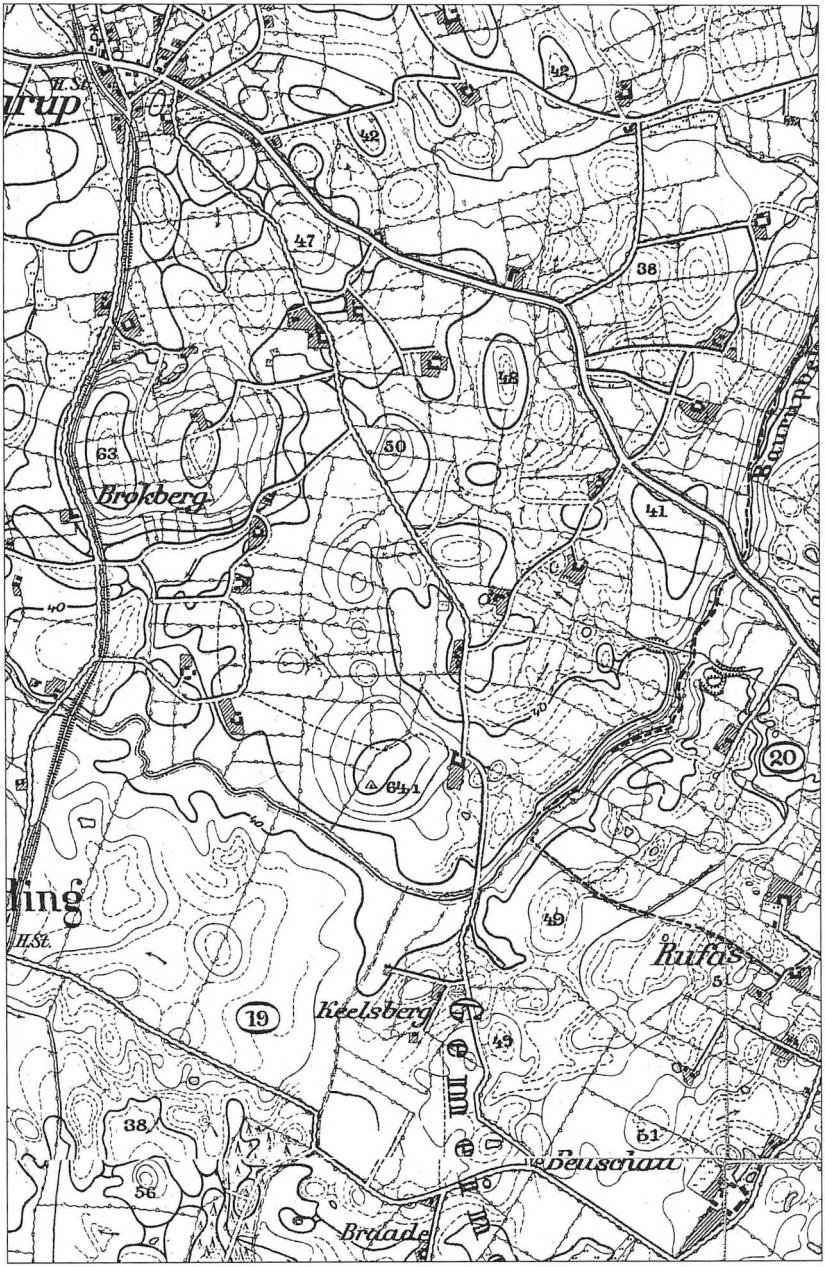
Der var plads nok i stuehuset, og vi fik håndværkere til at gøre det i stand, der blev også gjort et par værelser i stand til oldefar, som vi kaldte "oldfa", for han skulle bo hos os. Jeg husker ham meget godt, han var ellers en gammel mand, der var født i 1800 og havde fødselsdag samme dato som kejser Wilhelm I af Tyskland. Oldefader var en intelligent mand og ret belæst. Han havde været skovfoged på Bøjskov og sammen med dette passet sit landsted. Jeg husker godt, at han gik med mig i hånden ude i marken, men allerbedst husker jeg, at han til tider slog klappen på sit gamle chatol ned, og så fik jeg lov til at ligge på dette og lege med de gamle ting, som lå der. Jeg husker særligt et stort gammelt lommeur. Det kunne sikkert ikke gå mere, for jeg fik lov til at skille det ad. Jeg har fra helt lille haft lyst til alt, hvad der havde med mekanik at gøre.

Stuehuset fik vi som nævnt gjort i stand. Laden og stalden var for små, jeg husker at fader byggede en ny lade, han var dygtig, kunne lave alt muligt. Fader begyndte at kultivere jorden, så vi kunne holde flere kreaturer. Senere fik vi også en hest, og jorden kunne dyrkes endnu bedre. Vi fik også en "stadsvogn", den var brugt, men pæn.

Den første tid hjalp fader af og til med at arbejde på Bøjskov, som ved tærskning med damptærskeværket eller i høsten, hvor der skulle bruges mange folk. Dette hørte dog op, både fordi vort eget landbrug tog mere tid at få passet, og fordi fader begyndte at lave træsko, det han havde lært dengang, han havde opteret for Danmark, og havde måttet opholde sig en tid der, for at undgå at blive indkaldt som prøjsisk soldat.

Mine bedsteforældre boede stadig i Kelsbjerg, og jeg husker, at mormor en dag kom og var meget oprevet, fordi det midterste af de tre huse i Kelsbjerg var brændt, og konen indebrændte. Manden havde ikke været hjemme, og konen havde villet bjerge, hvad hun kunne. Man fandt hendes forkullede lig i yderdøren med armene fulde af sengetøj. Hendes mand var ret fordrukken, som mange dengang var; brændevinen var alt for billig.

Brandtomten blev købt af en skrædder, som drev et lille landbrug ved siden af håndværket. Der var det mærkelige ved manden, sagde man, at han havde et stykke af hver slags, en kone, en datter, en hest, en ko,

en so, en gris, en vogn, en plov o.s.v. Skrædderen var tilflyttet et andet sted fra, og så skulle der jo gerne siges noget. Jeg har gået i skole med datteren, hun var en pæn pige.

Inden jeg begyndte at skrive mine erindringer, kørte jeg en tur i bil til de egne, hvor jeg havde tilbragt min barndom. Det viste sig da, at de tre små ejendomme der før dannede Kelsbjerg, ikke var der mere. Ikke et træ eller en busk var der levnet, og vejen, der før førte derind, var pløjet op og tilsået. Jeg fik oplyst, at ejeren af Bøjskov, E. Küseler, havde opkøbt og delvis mageskiftet sig til jorden og havde sløjfet alle bygningerne. Det Kelsbjerg som jeg kendte i min barndom eksisterede altså ikke mere.

I 1888 døde min oldefader i Rufas, og nu flyttede mine bedsteforældre fra Kelsbjerg op til os. Hvad der skete med stedet i Kelsbjerg ved jeg ikke, men det må vel være blevet solgt. Nogle år efter døde morfar, han var ret gammel og kunne ikke bestille meget, men jeg husker, at han flettede kurve og lavede bikuber.

Mormor blev boende hos os. Jeg har før nævnt, at hun var meget intelligent, hun hjalp os med skolearbejdet, og lærte os mange danske sange. Hun sang godt. Mormor fortalte os ofte om krigen 1864, om hvordan de har måttet ligge ned langs med murene ved deres huse mens kanonkugler fløj omkring. Mormor var nemlig fra Stenderup, og der havde de slaget ved Dybbøl på nært hold. Der blev øvet terror mod befolkningen dengang som nu, det var tyskerne der gjorde det. Mormor har dog ikke nævnt andet end at nogle mænd, som de antog for spioner, blev pryglet. Det var altså ikke så mærkeligt, at sønderjyderne kom til at hade alt, hvad der var prøjsisk eller tysk.

Da jeg var seks år skulle jeg til at gå i skole i Avnbøl, men da vejen var lang, gik min fader til præst og lærer og fik aftalt, at jeg måtte vente til jeg blev 7 år, men så skulle jeg også læse hjemme. Dette løfte blev holdt, moder var nemlig meget streng, hvad det angik, så jeg måtte sidde et par timer hver eftermiddag for at læse og skrive. Jeg kan ikke huske, at jeg har regnet, men i læsning nåede jeg så vidt, at jeg læste Flensborg Avis flydende, og også flere bøger, inden jeg kom i skole, da jeg var 7 år.

Den gang blev børnene flyttet rundt i klassen, alt efter hvor dygtige de var. Der gik ikke ret lang tid før jeg blev rykket op og sad næst øverst, ikke alene over dem, jeg var begyndt i klassen med, men også dem, der var begyndt året for. Højere kunne jeg ikke komme, for øverst sad førstelærerens søn og ham kunne jeg ikke komme over. Han skulle jo have den plads, men det var synd for ham, for han var lidt tung til at lære, og han var altid nervøs, når han skulle overhøres i sin lektie.

Vi havde en lærer som hed Vissing, han havde fattet godhed for mig, og jeg havde flere gange været med oppe på hans værelse, hvor han viste mig et og andet. Ligeledes lånte han mig bøger, og han forærede mig også nogle. I timerne blev jeg altid nævnt som det lysende eksempel, og det gav jo lyst til at arbejde videre.

Efter Vissing fik vi en lærerinde, frøken Nissen. Hun var en god pige, men det kneb med at holde styr på drengene, og hun var vist ofte ked af sin gerning. Der blev engang begået en slem drengestreg imod hende. Der var i frikvarteret blevet fanget en mus, der nu var død, og en dreng gik rundt med den i hånden for at finde på, hvad der kunne laves med den, indtil en anden dreng fandt på, at den kunne trækkes gennem øjet på nøglen til lærerindens dør. Hendes værelse lå over skolestuen, og der førte en trappe derop fra forstuen. Døren ind til trappen havde ikke en lås med et håndtag, men kun med en nøgle, og nøglen sad i låsen. Her blev musen trukket igennem nøglens øje, medens lærerinden var i klassen. Så stod vi og lurede, da vi vidste, at lærerinden ville komme og gå op på sit værelse. Det gjorde hun også, hun gik hen og tog om nøglen, som hun plejede og mærkede noget blødt, så musen og besvimede. Hun faldt nu ikke, da de nærmeste drenge sprang til og greb hende. Andre skyndte sig at fjerne musen. Det varede kun et øjeblik før frøkenen kom til sig selv og gik op på sit værelse. Jeg tror nok, det gjorde os alle ondt, da vi i grunden holdt meget af frøken Nissen.

Hvad jeg hidtil har fortalt om foregik i første klasse. Skolen var to-klasset. Vi regnede modsat dengang, i det vi begyndte i anden klasse og endte i første klasse.

Senere kom jeg over i øverste klasse hos lærer Popp. Han var en meget dygtig lærer, og hvad jeg har lært i skolen, har jeg lært af ham. Popp var meget afholdt af børnene, og vi gjorde alt for at tækkes ham, og vi skammede os, når vi ikke kunne vort kram. Han slog aldrig, skønt nok en eller anden kunne have haft godt af nogle gode klø. Skete det, at man i timen sad og blev uopmærksom, havde hr. Popp altid nogle små tynde bøger liggende på hjørnet af katederet, og med et eget tav kunne han kaste en sådan bog, så den havnede på bordet lige foran synderen. Traf den ikke helt rigtig vidste den betræffende dog, at det var ham det gjaldt, og så havde han bare at tage bogen - gå op og lægge den på hjørnet af katederet, hvor den havde sin plads og luske stille tilbage. Alt dette skete uden at undervisningen blev afbrudt, og det var straf nok til, at man tænkte sig om en anden gang.

Havde man ikke lært sine lektier hjemmefra, fik man bare pålagt, at skrive den 10 eller 20 gange, og tage den med næste dag; så kunne man den bestemt udenad, og der blev ikke talt mere om den ting; men det var også straf nok. At sætte sig hen hjemme og skrive så meget kunne jo ikke undgå at vække opmærksomhed, og enten fik man skænd eller blev leet ud.

Hr. Popp søgte altid at vække børnenes tillid. Han var en stor kaktus-elsker, og havde alle vinduerne i klasseværelset fyldt med kaktusser, og de blev aldrig rørt af børnene. En dag fandt han på at give os tilla-

delse til, at vi kunne gå i hans have. Den var meget stor, og der var mange frugttræer og bærbuske, og hvad han ellers dyrkede. Han holdt så et lille foredrag for os og fortalte, at han et sted i en park havde set et skilt sat op, hvorpå der stod: Overladt til publikums opsyn, og det samme skulle nu gælde i hans have. Vi måtte ikke tage noget i haven, hr. Popp skulle nok selv give os, hvad vi måtte få, og det var han heller ikke karrig med. Jeg tror ikke, at et barn nogensinde har taget så meget som et bær i haven. Vi holdt så meget af vores lærer, at vi ville vise, at han kunne have tillid til os.

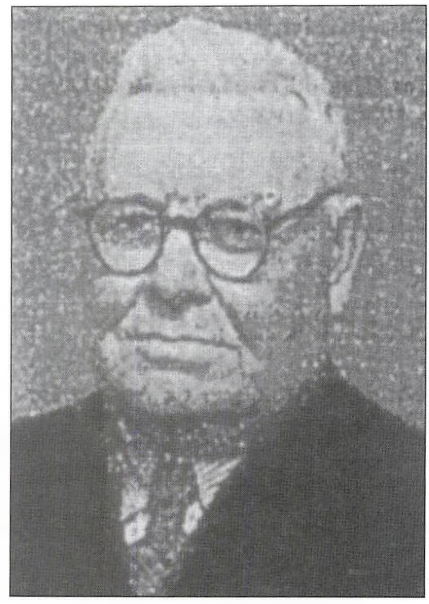
Da jeg var ni år, altså i 1888, fik vi følgerne af det såkaldte prøjsiske sprogreskript at føle. Til den tid havde vi haft danskundervisning, men nu skulle vi have den på tysk med undtagelse af et par timers dansk religionsundervisning. Vi fik besked på, at hente nye tyske lærebøger hos en bager i Avnbøl, som også havde en købmandshandel. Vi hentede dem i middagspausen, kiggede i dem, men forstod ikke et ord af, hvad der stod. Der var ingen af os, der forstod tysk, og de allerfleste havde aldrig hørt et tysk ord. Trods det, at vi af et godt hjerte hadede alt, hvad der var tysk, gik det dog ret hurtigt med at forstå, hvad vi læste i bøgerne. Vi sang efter en tysk sangbog, men der var sange, vi ikke kunne synge med på, f. eks. Deutschland, Deutschland über alles, Ich bin ein Preusser, eller Heil dir im Siegeskranz, da blev stemmerne så spæde. Vi måtte ofte oversætte fra tysk til dansk og omvendt, og da kom der ofte noget grinagtigt frem. Jeg husker dog ikke særlige tilfælde; men jeg husker, at jeg læste i Flensborg Avis om en dreng, der skulle oversætte Friedrich der Dritte zog seinen Degen aus der Scheide. Drengen oversatte det til Frederik den tredie trak degnen ud af skidtet.

Vi fik en ny flagstang ved skolen. Det hed sig, at den var blevet skænket skolen. Den kom til at stå midt i lærerens have. Den var malet sort og hvid i sneglegang. Flaget var sort og hvidt med en stor ørn malet på i sorte og gule farver. Første gang flaget skulle hejses, stod vi og skulle se til, hvorledes det gik for sig. Vi havde jo aldrig set et flag blive hejst før. Læreren kom med det under armen, men da han skulle have flagsnoren løst op, ville det ikke rigtig lykkes. Han gav flaget til den af drengene, der stod nærmest, som tog imod det, men drengen lod det falde, som havde han brændt sig på det. Læreren samlede det op og ville give det til en anden dreng; men så rendte hele flokken, for der var ingen der ville røre ved flaget. De Avnbøller drenge var skam danske med liv og sjæl.

Helt kemisk ren for tysksindede familier var egnen vel næppe, men disse børn turde ikke på nogen måde lade sig mærke med, at de kom fra tysksindede hjem, så ville de have fået prygl. Der boede en familie på Bøjskov, hvor manden arbejdede på gården, og hvor de talte

plattysk hjemme, og på grund af det, blev børnene kaldt for plåder, det var jo uret, for børnene kunne jo ikke gøre for, at forældrene talte plattysk.
Lærer Popp var sikkert dansksindet, og hans kone var ud af en dansksindet familie, men han måtte jo gøre gode miner til slet spil. Senere er en lærer i Avnbøl blevet afskediget wegen unpatriotisches Verhalten am Geburtstag seiner Majestät des Kaisers. Han havde undladt at gå med til festen for kejseren.
Tyskerne troede vist, at de havde fået magten over os på grund af sprogreskriptet, og de var ofte ret smålige i deres bestræbelser for at få danskheden udryddet. Der var kommet en ny gendarm til Ullerup, som var meget nidkær. Han kunne ikke tåle at se de to farver - rødt og hvidt - sammen. Nu var der på Ullerup kirkegard en krigergrav fra 1864, og på denne blev der ofte lagt kranse af befolkningen, måske også af slægtninge til de faldne. At kransene på faldne danske soldaters grave viste de danske farver var jo ret naturligt, og så blev der jo næppe lagt en krans på graven uden at de rød-hvide farver var at se. Så snart gendarmen opdagede en sådan krans, greb han den straks og bar den hen i dyngen med de visne kranse.
En dame, som var beslægtet med os, og som var kærnedansk, ville da også lægge en krans på krigergraven, men samtidig ville hun også lave grin med gendarmen. Kransen blev bundet på en pilegren, og igennem denne havde hun stukket en mængde knappenåle, der strittede ud til alle sider under det grønne. Den var bundet af mange modne rønnebær - og ind imellem disse - hvide strimler af papir. Så fik konen nogle flere fra Ullerup med sig op på kirkegården, og hun lagde kransen på graven på et tidspunkt, hvor hun vidste, at gendarmen ville gå sin runde på kirkegården. De spadserede så sammen og så på gravene nok så fredeligt, og ventede på, at gendarmen skulle komme. Da han så den nye krans med rød-hvide farver, kom han vældig i harnisk, for hen og greb kransen for lige så hurtigt at kaste den fra sig med et så kraftig verflugt, at kvinderne blev opmærksom derpå og vendte sig om. Gendarmen tog så forsigtig sin lange sabel og fiskede kransen op med den og bar den bort, medens kvinderne lo bag hans ryg.
Dengang kendte vi ikke cykler, telefon og langt mindre radio eller biler. Dampmaskiner var derimod kendte, og i Tyskland eksperimenterede man med gasmotorer. Når jeg skriver, at cykler ikke var kendt, så mener jeg, sådan som de ser ud i dag. Der var nogle af de helt høje i gang. Der var en maler i Ullerup som havde en sådan, og der taltes om den fantastiske fart, han kunne komme op på med den. Jeg tænker, det er meget overdrevet. Jeg ville nødig køre halvt så stærk på en sådan cykel, som vi gør på de nu kendte. Vejene var dårlige, og gum-

mien på disse høje cykler var kun godt en halv tomme tyk, så nogen nydelse har en sådan cykletur ikke været.
Jeg har et minde, som jeg ikke vil undlade at fortælle om. En nat medens jeg lå og sov, vækkede min moder mig og sagde, at jeg skulle hilse på fader. Jeg husker, han stod ved min seng, og jeg sprang ud af den. Fader var i dansk infanteristuniform med blanke knapper. Han havde ligget som infanterist i Odense, og nu var han indkaldt til mønstring, som man kaldte det dengang. Hvorledes han er kommet hjem, har jeg aldrig fået at vide, men han er vel snarest kommet sejlende fra Fyn over til kysten i vor nærhed. At fader havde været hjemme er aldrig siden blevet nævnt, det var alt for farligt, og senere er det gået i glemmebogen, indtil jeg nu kommer til at rydde op i de gamle minder fra barndomstiden.

J.C. Rasmussen - 70 år

Alt medens tiden gik, var familien vokset, vi var nu ialt 6 søskende. En pige er senere født efter vi var flyttet til Søgårdsmark.

C.J. Rasmussen

Efter den ovennævnte beskrivelse kom han som 12 årig til sin farfar på Søgårdsmark og kom i Bjeverskov skole og senere i lære på en maskinfabrik. Herefter var han på valsen nede i Europa - og hjem igen til "Bommandens Lene", hans senere kone. Han fortæller også om sin tro, om hvordan han "snød" sig igennem verdenskrigen 1914 - 18 som tysk soldat, og senere om oprettelsen af stillingen som motorsagkyndig i Tønder med mere.

Redaktionen.

Nederskov ved Iller på Broagerland.

Eget hus

Af Jørgen Schmidt, Vester Sottrup / Johannes. Hansen, Dybbel

Arkivet har i sep. 2002 modtaget Johs. Hansens erindringer skrevet i 1983. Johs. Hansen har givet tilladelse til at vi har plukket hans fortælling ud om familiens boligforhold inden bygningen af landarbejderboligen i 1960 og arbejdet og problemerne omkring dette byggeri. Johs. Hansen fortæller, at han ikke har skrevet dagbog, men først skrevet en kladde og så bygget på ud af hukommelsen. Indledning startes med et kort resumé: Johs. Hansen var født d. 25. sep. 1925 og havde 8 søskende. Forældrene boede i Nederskov ved Iller på Broagerland. Faderen hed Nikolai Peter Hansen (1889 – 1974). Moderen hed Anne Margrethe Hansen. Johs. Hansen kom straks efter sin konfirmation ud at tjene hos bønderne, og havde pladser forskellige steder inden han mødte Sigrid Uth. (f. 10. okt. 1930, død 31. marts 1982). Hendes forældre havde haft en landbrugsejendom i Vandel. Den blev konfiskeret af den tyske værnemagt under besættelsen i 1940 og der blev bygget flyveplads på jorden.

Ægteparret Sigrid og Johs. Hansen blev gift i Vejen kirke d. 26. november 1949 og startede som fodermesterfolk på "Overskov" på Broagerland og boede i boligen 500 m derfra, som hørte til gården.

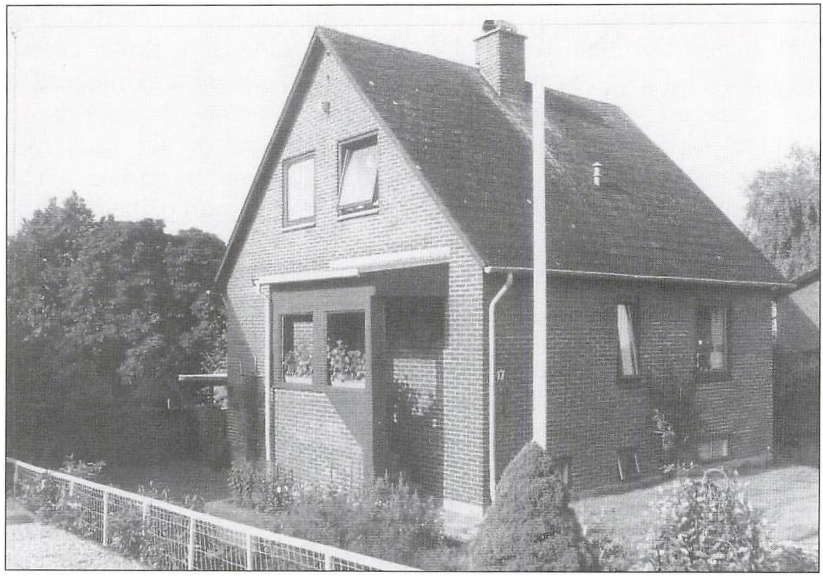
Herfra fortæller Johannes Hansen:
Vort første bohave var hvad jeg og Sigrid kom med, hun havde sit tøj i sin kommode og en kurvekuffert, og jeg havde mit karlekammerskab. På bankbogen var der penge til køb af soveværelsemøblement for 1050 kr. og resten blev brugt til stuemøbler.
På gården blev vi hurtigt sagt op og måtte straks finde et nyt sted at bo og arbejde havde jeg så heller ikke.
Med min fars og svogers hjælp flyttede vi til et lejet hus ved Iller strand d. 1. maj 1950 om formiddagen, med en lånt hest og vogn. Samme eftermiddag kom mor (Sigrid) hjem fra sygehuset i taxi med vores førstefødte.
Vi havde nu en bolig der bestod af køkken, stue og soveværelse. Jeg kan endnu ikke forstå, at vi kunne bo der. Det var næsten dårligere end et hønsehus. Man gik direkte ind i køkkenet hvor der var cementgulv, rummet var 4 m langt og 2 m bredt. Langs ydervæggen stod et hjemmelavet bord med afløb ud i en gammel sivebrønd, som lå lige uden for vinduet og stank som en kloakbrønd nu kan stinke. I køkkenet til højre for yderdøren kunne vi gå ind i soveværelset, der var et trin ned og teglstensgulv. Da soveværelsegulvet lå under terræn var der meget fugtigt og der var mug på væggene. Det opdagede vi først da fineret i vores senge begyndte at revne. En tidsel groede gennem ydermuren og stod grøn og fin i soveværelset. Ved forårsrengøringen fandt vi frøer og sorte snegle under sengene. Stuen var også et trin under køkkenet.
Jeg fik arbejde på Tornskov teglværk og nu var vi velbjergede og kunne lægge penge til side til brændsel til den kommende vinter. Vi gik med barnevognen fra Iller strand til Broager, tog rutebilen til Sønderborg og købte her et spisebord til 6 og et stort kokostæppe, som bordet kunne stå på. Vi lagde en udbetaling på 25 kr og betalte resten med 15 kr pr måned.
Fra november blev jeg arbejdsløs og "spoltede"[1] til kakkelovnen, i Skelde Skov.
Det følgende forår arbejdede jeg på Iller Teglværk. Her var lønnen dårlig, da der var megen spildtid, som vi ikke blev betalt for.
Til 1. maj 1954 blev vi sagt op i huset ved Iller Strand. Vi forsøgte flere steder, hvor vi havde hørt der stod huse tomme, men uden held. Så gik vi til kommunen og bad dem hjælpe os. De trak længe blot på

[1] *Spolte = opgravning af træstubbe*

skuldrene, men tilbød os til sidst, at vi kunne komme op i de kommunale husvildeboliger. Disse boliger var indrettet i fattiggården, som lå på vejen til Skodsbøl. Folk som kommunen anbragte der, var en slags "ros", som ingen ville have boende. Og boede man først dér kom man aldrig derfra igen.
I stedet søgte vi igen en fodermesterplads og den 30. april 1954 blev vi afhentet med hest og vogn af sønnen på Holmbogård i Ullerup. Vi havde denne gang to flyttelæs, inkl. kaninkasser og brændsel. Mor og begge børnene sad øverst på flyttelæsset. Jeg blev tilbage og gjorde rent og cyklede så til Ullerup. Vi var nu igen fodermesterfolk og boede i gårdens fodermesterhus. Det var som at komme i himlen, at flytte ind i så godt et hus.
I foråret 1958 blev vi sagt op på Holmbogård, da ejeren nu ville have en ugift fodermester. Vi fik lov at blive boende i huset en tid, mod at betale husleje. Vi var glade for, at vi ikke pludselig skulle ud at finde ny bolig. Efter en måneds tid som arbejdsløs, fik jeg igen teglværksarbejde sommeren over. I juli måned 1958 holdt Danfoss hvervemøde på Ullerup Kro. Få år forinden var bilfærgen mellem Ballebro og Hardeshøj blevet etableret. Den følgende vinter var jeg så på Danfoss. Det var nu ikke noget for mig, så den følgende sommer var jeg igen på teglværket.
I disse år var der mange teglværksarbejdere der byggede eget hus. En lov fra 1938, om "Arbejderboliger på Landet", gjorde det muligt for landarbejdere, at låne på favorable vilkår til grund og bygning. I Th. Madsen-Mygdal´s Landbrugets ordbog, står bl.a.: "De gamle landarbejderboliger, som ejes af arbejdsgiveren har ofte trist ydre og en tarvelig holdt have, hvilket vel nok skyldes skiftende beboere, så disse ikke får interesse i et velholdt hus".
Jeg gik så til Ullerup Kommune og forhørte mig om jord til at bygge en landarbejderbolig på, men de havde ingen jord til salg til den slags huse. Ullerup Sogneråd bestod på den tid af flest Venstremedlemmer. De havde inden for de sidste år givet tilladelse til hele 4 arbejderboliger og de ønskede ikke flere: "For hvis nu de folk blev arbejdsløse?"
I samme forbindelse havde jeg en formiddag en oplevelse medens jeg stod hos smeden og hans kone og snakkede om køb af en vaskemaskine. Smedekonen stod og kiggede ud på gaden, da der kom 4-5 skoleelever -heraf to af mine børn- forbi. Hun vendte sig om imod smeden og mig og sagde: "Det er rigtig nok for galt. Nu til dags kan man ikke engang se forskel på et arbejdsmandsbarns og vore egne børns påklædning". Den dag blev jeg klar over, at jeg og min familie aldrig skulle blive fastboende i Ullerup og fra den dag blev jeg mere aktiv i den Socialdemokratiske Forening.
Der var langt fra Ullerup til teglværket. Jeg skulle enten cykle, eller anskaffe en knallert som var ved at blive et almindeligt transportmiddel

for en arbejdsmand. Vi begyndte derfor at tale om muligheden for at bygge eget hus.
I Nybøl havde de en socialdemokratisk sognerådsformand og dér fik jeg lovning på en byggegrund på Præstevænget og fik samtidig oplyst, at byggeprisen siden 1952 var steget fra 17-18.000 kr, til nu 26-27.000 kr. Det var det samme som tre års løn, så jeg blev næsten bange.
Min far sagde: "Pas på hvad du gør, det er mange penge". Mine forældre mente iøvrigt, at en bank eller en sparekasse ikke var et sted man lånte penge, men derimod et sted hvor man hver uge eller måned satte en lille sum penge ind, for at der kunne være noget til børnene at arve. Efter mange spekulationer og søvnløse nætter blev vi enige om, at byggeriet skulle forsøges, og vi begyndte at søge lån. Omkring 1. februar 1959 havde vi tilladelse. Jeg fik en aftale med bygmester Skov i Ullerup. Han lovede at starte, så snart frosten var af jorden, men han dukkede aldrig op.
Sidst i marts kom en murer og spurgte, om han kunne få lov at bygge vores hus for de penge vi kunne låne, hvis jeg så selv ville lave det arbejde jeg kunne, og han lovede huset færdigt til 1. oktober samme år. Det aftalte vi og jeg skrev under. Da vi nu havde fået et barn mere, kunne vi søge et tillægslån på 500 kr og vi havde nu 27.500 kr at bygge for. En tegning til huset fik jeg af min fætter, som havde bygget et tilsvarende hus, et par år tidligere.
Jeg skulle selv grave ud til kælderen og støbe fundamenterne og hvad der ellers kunne forekomme af gravearbejde. Smede-, elektriker- og malerarbejde skulle også udføres for egen regning. Jeg skulle også selv få fragtet teglsten fra Vesterled teglværk til byggepladsen. Stenene dog for murerens regning. Vi havde regnet med, at jeg kunne få stenene lidt billigere, fordi jeg arbejdede på teglværket, men den gik ikke. Salget gik for godt, og det var svært nok overhovedet at kunne købe sten. Jeg skulle bruge 7000 sten og fik tilbudt et parti på 6500 frasorterede, ekstra hårdtbrændte sten. Til sidst måtte jeg købe 500 almindelige røde sten til at supplere med. Derfor kom den østre gavl til at adskille sig fra resten af huset. Det kan dog kun ses hvis man bliver gjort opmærksom på det.
I pinsedagene i 1959 kunne jeg gå i gang med gravearbejdet, men da begyndte de første ekstra udgifter. Jeg måtte købe en spade for 35 kr og en trillebør for 135 kr. Så der røg en hel ugeløn, men jeg fik dem på afbetaling og klarede skærene. Da jeg kom hjem med redskaberne sagde jeg, at hvis der kom flere af den slags udgifter så ville vi ikke klare det.
Der kom imidlertid mange uforudsete udgifter senere. Når man ser på det med nutidens øjne(1983), begyndte jeg på en næsten håbløs opga-

ve. Først skulle der graves ud til kælderen, ca 70 m^2 i en dybde af 1,80 meter. Det blev til flere hundrede børfulde, som skulle læsses med skovl og spade og trilles op i en stor bunke. Senere skulle jorden så flyttes op, hvor der skulle anlægges plæne og blomsterhave. Selvfølgelig kom der mange venner og bekendte og gav gode råd. Man kunne ikke forstå, at jeg ville ofre tid, penge og kræfter på at lave kælder under huset og så oven i købet lave en port på bagsiden af huset. Man spurgte mig undrende: "Tror du at du nogensinde får en bil?". Jeg svarede at det troede jeg ikke, men at det da også er nemmere at trække en cykel eller en "krætba" ind ad en port, end at slæbe det hele ned ad trapperne. Senere har jeg glædet mig mange gange over, at jeg fulgte mit eget hoved, for vi nåede at få egen bil.
Sommeren 1959 gav ikke megen fritid for mig. Når jeg havde fyraften på teglværket kl. 16.30 tog jeg på byggepladsen, og arbejdede til kl. 19, inden jeg tog hjem for at spise til aften. Ofte kørte jeg så tilbage til byggepladsen og arbejdede til 22-tiden. Så hjem og sove og i gang igen næste morgen kl. 5.30.
Håndværkere har ry for at være upålidelige. Jeg mener næsten det blev hen i juli måned inden mureren fik begyndt. Skønt han forsikrede, at huset nok skulle blive færdigt til 1. november, kunne vi godt se, at det lod sig ikke gøre og vi måtte igen finde noget andet at bo i.
Vi fik muligheden for at bo i Vesterleds fodermesterbolig, når lejeren skulle flytte ind i sit nybyggede hus i Adsbøl. Men flytningen trak ud, idet han brugte den samme murermester som os, og gode råd var dyre. Ad omveje fandt vi frem til et aftægtshus hos Herluf Fauerholm på Philipsborgvej. Men huset havde stået tomt i 10 år og var totalt ubeboeligt. Efter nogen snak fik vi en aftale med Herluf Fauerholm om, at vi kunne bo i huset hos ham, mod at mor holdt lidt hus for ham. Og han skulle så spise med hos os for 20 kr pr uge.
Den 25. september –netop på min fødselsdag-havde vi endelig holdt rejsegilde. Altså to uger før huset oprindelig var lovet færdigt. Inden 1. november var der lagt tag på, vinduerne var sat i og det øverste loft var færdigt. Nu kunne håndværkerne gå indendørs og pudse vægge og lægge gulv. I badeværelset blev der sat fliser op over håndvasken (3x4 stk) og linoleum på gulvet. Det sidste dog for egen regning. Også i køkkenet fik vi 4 x 6 stk fliser over gaskomfuret.
Den 23. april 1960 kunne vi flytte i eget hus. Huset var dog ikke færdigt. Der var ikke lagt gulv i køkken, gang og toilet og til kælderen måtte vi benytte en stige, for trappen manglede. Snedkeren tilbød at lave et fast køkkenbord med håndvask for 600 kr, men vi kunne ikke skaffe pengene. Der skulle også bruges en del penge til maling og tapeter. Min far var så venlig at forære os 100 kr til tapeter. Da køkkengulvet var færdigt, fik vi en bordplade af min bedstefar, hvori jeg

Præstevænget 17, Nybøl

savede et hul og satte en gammel jernvask i, som jeg fandt på teglværket. Jeg forbandt den til afløbet og så var vi fri for at bære spildevandet ud. Vi fik installeret en gruekeddel i kælderen, men brugte den ikke meget. Vi havde ingen vaskemaskine men tog på møntvaskeri i Broager.

Min byggeplads var et meget frugtbart stykke jord og græsset stod ca en halv meter højt. For at holde det nede, havde jeg købt 5 gæslinger i juni 1959. Det blev en meget tør sommer, og i august var der ingen græs tilbage, så gæssene begyndte at bryde ud af indhegningen.

Grunden havde været græsmark i 20 år, så det var ikke nemt at anlægge have. I august fik jeg dog gravet et lille stykke til nogle jordbærplanter. Om efteråret fik vi så pløjet resten.

Som nævnt flyttede vi til Nybøl den 23. april 1960, og jeg gik omgående i gang med haven. Jeg lånte en hest og en harve og det hele blev sat til med kål og kartofler. Græstørvene havde vi samlet af, for at sprede dem ud igen om efteråret og pløje dem ned. Jeg plantede hindbær, solbær- og ribsbuske og satte tørresnore op.

Regningerne fra de forskellige håndværkere dukkede op lidt efter lidt. Nogle havde jeg betalt efterhånden, men der var alligevel en masse småting, der skulle betales. Et udpluk af mine regninger viser hvad jeg måtte betale udover lånet på 27.500 kr.

Callis Farvedepot i Sandager
for tapeter, klister, lak, gulvfernis m.m. 282,23 kr

Indlagt vand på byggeplads	88,36 kr
Vandledning ført frem til vaskehus	90,14 kr
Smedearbejde i øvrigt	307,00 kr
Elektriker	75,05 kr
Vognmand for kørsel af sten	85,75 kr

Dette var Johannes Hansens fortælling. Han udtrykker stor glæde over at han vovede springet, således at familien med de 4 børn fik ordentlige boligforhold. Efter Sigrids død i 1982 og efter at have beboet huset i 36 år flyttede Johannes, med sin samleverske, i 1994 til Dybbøl. Takket være inflationen kunne huset sælges for 10 gange byggesummen. Desværre oversåsagfører og ejendomsmægler, at huset blev solgt 14 dage før jordrentevilkårene var opfyldt, så Johannes måtte aflevere 20.000 kr til staten.

Johannes Hansens "Mine erindringer" kan læses i sin helhed på arkivet i Avnbøl.

Fakta om arbejderboliger på landet:

Lovgivningen om boliger på landet udspringer af starten på industrisamfundet.
"Lov af 1899 og flere love de følgende år, om tilvejebringelse af jordlodder for landarbejdere, da mange af disse efter 1860'erne, grundet dårlige levevilkår, forlader landbruget." Lovene kaldtes: "Den ældre husmandsbrugslovgivning".
I 1919 kom de såkaldte "Jordlove" og et særligt udvalg, Statens Jordlovsudvalg, blev etableret, til at administrere loven med følgelove.
Fra internettets publikationer, "Fra jord til bord" er følgende hentet om arbejderboligloven:
I 1938 fik Statens Jordlovsudvalg igen et nyt aktivitetsområde, gennem vedtagelsen af lov om opførelse af arbejderboliger på landet. Loven tog sigte på at fremskaffe gode boliger på rimelige vilkår for landarbejdere, gennem ydelse af fordelagtige statslån.
Baggrunden for loven var afvandringen fra landdistrikterne i 1930'erne og formålet var at bevare den nødvendige arbejdskraft i landbruget, gennem en forbedring af boligforholdene for landarbejderne. Desuden var der tale om en lovgivning med et socialt sigte. Der var i slutningen af 30'erne ca. 40.000 egentlige landarbejdere i Danmark og en stor del af dem havde dårlige boligforhold.
Medlem af Jordlovsudvalget Karl Skytte beskrev dengang forholdene således:

"Ansøgerne til en arbejderbolig er fortrinsvis mennesker, der har valgt arbejdsmændenes stilling som erhverv. De har i en årrække boet til leje og ofte måttet flytte fra sted til sted. De betaler en høj husleje og bor ofte dårligt. Ikke mindst hos konen fødes da drømmen om eget hus, hvor der er lidt bedre plads og mere hygge. Hvor de kan bo bedre, tryggere og lige så billigt. Hvor de er interesseret i at pynte lidt op og hvor de i egen have, kan avle grøntsager og frugt til husholdningen og holde lidt høns. En oplevelse er det at se deres glæde, når de får at vide, at der er mulighed for at få en arbejderbolig. En oplevelse der ikke bliver mindre, når man senere ser ind i deres hjem og hører begejstringen over den nye bolig".
Arbejderboligen kunne opføres enten på en grund, som blev erhvervet fra Statens Jordlovsudvalg på jordrentevilkår, eller på en grund som landarbejderen selv havde erhvervet ved privat køb.
Jordrenten udgjorde ligesom for Statshusmandsbrugene 2% halvårligt, beregnet af grundværdien ved seneste alm. vurdering til ejendomsskyld. Desuden kunne der opnås lån til opførelse af boligen svarende til 90% af byggeomkostningerne, dog med en øvre grænse.
Grundene skulle som hovedregel være mellem 80 og 500 kvadratmeter og være beliggende i landdistrikt.
Loven eksisterede –med få ændringer- helt op til 1975. Igennem perioden blev der opført ca. 17.000 arbejderboliger med statslån.

Sigrid og Johannes Hansen

Familien Jørgen Petersens Slægtshistorie

Fortælleren er Hjulmager Jørgen Petersen, Avnbøløstenvej 24. Historien er samlet og skrevet af Chresten Olsen, Torpelund, Sjælland, i 1936. En kopi af det originale manuskript findes på arkivet i Avnbøl. Manuskriptet er forkortet og redigeret af Grete og Svend Aage Kjær, Nybøl.

Foto af Jørgen Petersen. Rd. af Dannebrog.

Stamfader og oldefader Christian Petersen.

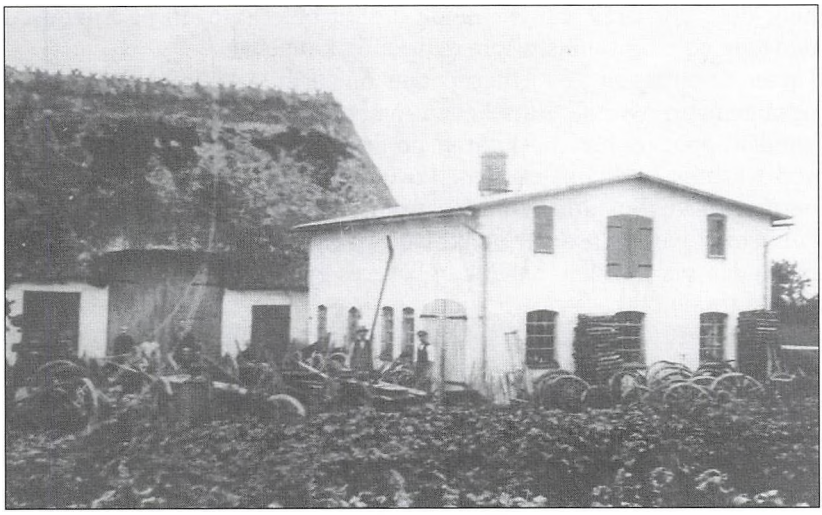
Min stamfader og oldefader, Christian Petersen, var født i Blans i 1782 og boede på Avnbøløstenvej 20.

Oldefader Christian Petersens hustru hed, Cathrine Marie Christiansen, hun var fra en gård i Nybøl, som kaldtes "ved e Lej"[1]. I ægteskabet var 3 børn, nemlig Cathrine som døde ung, Christen og Jørgen.
Sønnen Christen, der var bødker, overtog 1843 fødestedet med 1 hest, nogle køer og ungkvæg samt levende og dødt inventar for en sum af 680 Rbd[2] en affindelsessum til broderen på 40 Rbm[3] og en årlig aftægt til forældrene. Den 1. april 1848 solgte han ejendommen til H. Chr. Mai og flyttede til Tørsbøl.
Under flytningen mødte familien de første slesvig-holstenske oprørstropper.

Bedstefar, farfar, Jørgen Petersen.

Min farfar Jørgen Petersen, hvem jeg er opkaldt efter, var født i Avnbøl den 9. maj 1807. Som ungt menneske kom han i lære hos hjulmageren i Ragebøl, der var kendt for at være en god læremester. En aften bedstefar havde været hjemme i Avnbøl, skød han genvej ad gangstien over Sottrup kirkegård. Pludselig tudede en ugle oppe i tårnet. Bedstefar trådte noget ud fra stien for at "observere" (et udtryk han ofte brugte) uglen. Han tog sig ikke i agt for en opkastet grav og styrtede ned i den. Heldigvis kom han ikke til skade, og det lykkedes ham at komme op ved egen hjælp.
Den 15. december 1832 købte bedstefar af sin moster og onkel, Marie og Iver Hansen Tysk, stamparcellen til ejendommen, Avnbøløstenvej 24, som i mere end 100 år har været og endnu er i vor slægts besiddelse. Bedstefars moster nævntes altid som "Moster Tysk". Da der ingen børn var i ægteskabet, faldt det meget naturligt at søstersønnen overtog stedet. Fra den tid findes endnu i værkstedet enkelte brugsgenstande af egetræ. I eet af dem (en fileklup[4] for save) står udskåret "J. P. 1827", og den er stadig lige så god som dengang. Nu har jeg udskåret "J. P. 1935".
Den 7. september 1833 holdt Jørgen Petersen bryllup med Kathrine Hansen, født den 8. april 1804 i Rufas. Bedstefar der var en kraftig firskåren mand med et rent jernhelbred, drev med stor dygtighed sit lille landbrug og sin hjulmagervirksomhed. Han var kendt for solidt og godt arbejde. Intet under, at livet formede sig fredeligt og godt i det lille hjem i Avnbøl, hvor der efterhånden fødtes 5 børn.

[1] *"ved e Lej", 1992 adresse: Møllevej 3.*
[2] *Rbd: Rigsbankdaler.*
[3] *Rbm: Rigsbankmark.*
[4] *Fileklup: Holder til savbladet under filning.*

Avnbøløstenvej 24

Krigen 1848-1851.

Så kom den bevægede tid omkring 1848. Den 9. april 1848 kunne man høre kanontordenen fra slaget ved Bov. Den 28. maj var der artillerikamp ved Nybøl Mølle. Tyskerne måtte gå tilbage. Nogle soldater kom og ville have Jørgen Petersens hvide hest til at køre deres sårede bort med. Hesten, der ikke kunne udstå deres uniformer, sparkede og slog efter dem. Soldaterne tvang den 12 årige Hans (min fader) til at gå op og løse hesten og trække den ud til dem. Da de trak af med den, græd han bitterligt. Han blev ved at se efter sin ven, så længe han kunne øjne den. Den kom aldrig tilbage.
Ved krigens udbrud gik der rygter om, at slesvig-holstenerne havde løsladt fangerne i straffeanstalterne i Rendsborg, som drog brændende og skændende nordpå. Ikke mindst af den grund dannedes der frivillige borgervæbninger i Nordslesvig. Bedstefader var medlem af en sådan væbning i Avnbøl. Som våben havde man hjemmelavede spyd og lanser. Da fjendtlighederne brød ud, og halvøen blev besat af tyske forbundstropper (i Avnbøl lå der hannoveranere i bivuak i flere døgn i Chr. Iversens mai), skyndte man sig at begrave sværd og stænger, da der foretoges husundersøgelser efter våben. Overfor regulære militærstyrker forslog sammenløbne bønderafdelinger ingenting. Mange år efter, da jeg ryddede et frugttræ i vor have, fandt jeg et gammelt forrustent spyd med rester af et skaft, som nok stammede fra borgervæbningens tid. Spydet har jeg foræret til museet på Dybbøl Mølle,

hvor det opbevares som et minde om, at befolkningen på Sundeved dengang som nu følte sig som danske og kongetro.
Under fægtningen ved Ullerup den 6. april 1848 bølgede kampen også gennem Avnbøl. Statsskoven Avnbølsnede var besat af tyske forbundstropper og blev beskudt af de danske batterier, som var opkørt ved Kasmus Mølle, således at skovene måtte rømmes af hannoveranerne. En kanonkugle ramte en gran i vor have, kuglen gik videre gennem et par hegnsdiger og pløjede en fure et stykke hen i en mark, inden den gik i jorden. Kuglen opbevares endnu her i hjemmet som et minde fra den tid.
Da Jørgen Petersen gik ud for at "observere" kampens gang, slog en del geværkugler, som kom nede fra Tranekær, gennem porten i loen tæt ved ham. Han skyndte sig nu ind, hvor familien lå på gulvet i dækstilling, medens kuglerne peb gennem vinduerne.
Først efter at den danske garde, som stod i reserve ved Lundsgård, rykkede frem, måtte de hannoveranske, saksiske og bayerske tropper rømme Ullerup. Fra skolepladsen skød de ild i 4 huse, som brændte for at ingen kunne dække tilbagetoget. Kun i smedens hus blev ilden slukket. På Sundeveds kirkegårde ligger mange danske og tyske soldater begravede.
På en bjælke i det gamle værksted stod skreven med blyant: "Den 16. juli 1850 drog en del af den danske hær her igennem paa vejen til opmarchen foran Isted".
En dag omkring den 20. juli, da farmor var på vej hjem fra middagsmalkningen, var vejene igen fyldt af marcherende danske soldater. En afdeling af 4. jægerkorps gav sig i snak med farmor. Da hun kunne se, at de så med lyst efter hendes spande, gav hun dem al sin mælk, tørstige som de var. Det var jo vore egne jenser.

Om bedstefar.

Bedstefar havde ord for at være snakkelysten og emnet var tit dansk kontra tysk eller krigstiden. Byens lærer Köcks ville også gerne slå en sludder af, og han kom ofte om i værkstedet i den anledning. Når de så var rigtigt inde i et interessant emne, trak han sig lidt efter lidt ud af værkstedet og ud på vejen, bedstefar fulgte med. Så standsedes der, og taltes videre. Noget efter gik læreren et lille stykke igen og indledte med et endnu mere spændende emne. Jørgen Petersen kunne ikke dy sig og gik igen af og til nogle skridt frem, og der fortælles, at læreren kunne trække ham et godt stykke med om efter skolen. Man fortæller også, at når han endelig havde fået afsnakket, så kom sav, høvl og økse ordentlig i gang, så det forslog noget, den spildte tid skulle indhentes.

Den 27. marts 1866 havde bedstefar den sorg at miste sin hustru. Datteren Tinne måtte nu hjem for at holde hus for faderen og broderen.
I 1868 i november holdt søn og datter bryllup med en uges mellemrum i det gamle hjem. Datteren Tinne blev gift med den senere skovfoged Martin Petersen fra Rugbjerg. De fik et kådnersted efter en gammel kone som kaldtes "Synne" (vistnok Signe) i Avnbølsned, som var lidt af slægten, hun døde nogle år senere. Stedet var med 3 køer.
Bedstefar overdrog stedet hjemme til min far, Hans Chr. Petersen, som måtte opføre 4 fag til den østre ende af huset. "Den Gamle" fik de to fag til aftægtsbolig, hvor min hustru og jeg nu bor. Nu havde bedstefar tid nok, så han gik af og til en tur ud til faster Tinne ved "Æ Snej". Han havde en sort puddelhund, "KIK", og når han så iført et par rene "skjortebukser[5]" henvendte sig til hunden med ordene: "Nu Kikkefas, nu skal vi ud til Tinnemai", så vidste hunden altid besked og løb i forvejen. Bedstefar gik sjældent tomhændet, havde i de første år sædvanligt noget brugeligt husgeråd med, som han havde lavet i værkstedet, samt en stok i hånden.
Nu havde bedstefar jo bedre tid til at snakke med venner og bekendte, som han traf undervejs. Emnet var som oftest de sørgelige begivenheder i 1864, og det alles sind var optaget af dengang: Sønderjyllands tilbagegivelse til moderlandet ifølge "Pragfredens art. 5", som alle satte deres lid til, hvilket medførte, de unge mænd opterede[6] for Danmark, gik dansk soldat eller udvandrede til De Forenede Stater, da man ikke ville trække i den tyske trøje. Dette forhold førte jo desværre med sig, at landsdelen svækkedes uhyre, nationalt og økonomisk set. Over 100 mill. mark tog de bortdragne med sig. Det danske stemmetal sank fra valg til valg, medens det tyske steg på grund indvandringen sydfra. Da Bismarck i 1878 fik Østrig til at gå med til at slette paragraf 5, måtte danskerne til at forandre signalerne, og unge danske mænd måtte springe tysk soldat og blive hjemme.

Krigen mod Frankrig i 1870.

Under krigen mod Frankrig i 1870 var der kun få, som meldte sig under de tyske faner. Disse blev ført til de franske valpladser, medens de ældre årgange af værnepligtige fra Rhinlandet og de mod Frankrig stødende grænsedistrikter brugtes som besættelsestropper heroppe mod nord. Af disse blev der også indkvarteret enkelte her i hjemmet. Disse store skæggede soldater var såre gode imod bedstefars lille

[5] *Skjortebukser: overtræksbukser.*
[6] *optere: vælge startsborgerret i to lande.*

sønnesøn. De vuggede mig i søvn, medens de sang tyske sange for mig og smådrillede bedstefar med, at der nok skulle blive en god tysker af mig. "Det skal jeg nok forhindre" sagde han. Mange år efter kan jeg nok se, at han fik ret, idet jeg altid har følt det som pligt at værne og røgte vor nedarvede danskhed, hvilket jeg måtte undgælde for, ved at blive arresteret sammen med mange landsmænd i 1914.
Disse soldater var ikke kostforagtere. På én eller anden måde afgik bedstefars kat ved døden, og på en ligeså mystisk måde fandt han den anbragt et par frostnætter i kirsebærtræet, løsningen kom snart. Soldaterne bad dagen efter min mor om at låne en gryde til at stege katten i, hvilket selvfølgelig blev afslået. De fik dog alligevel fat i en gryde hos indkvarterede i nabogården og bad en aften enkelte af disse med til "Smaus" i loen. Mine forældre fik også en ærefuld indbydelse til gildet, men de syntes kattesteg var noget modbydeligt noget og betakkede sig. Dette gjorde dog ikke noget skår i glæden, og gildet blev holdt under stor skæmt og lystighed. Når de lod en særlig godbid glide ned sagde de "mjav".

Bedstefar som biavler.

Bedstefar interesserede sig meget for biavl og udvidede efterhånden, så han engang havde 32 kuber. Disse var flettede af strå. Det var dengang ganske almindeligt med mange bier, for alle landmænd, også husmænd, havde et stykke boghvede, og der henlå store moser og engdrag, som nu er kultiverede. Der var også langt flere blomstrende buskadser og levende hegn. Hvert efterår blev de bifamilier, som ikke havde forråd nok til at overvintre "afbrændt", som det kaldtes. Dette bestod i, at en antændt væge blev stukket ind i flyvehullet, som forøvrigt tilstoppedes med græs ved aftenstid, når alle var hjemme. Svovldampene dræbte de stakkels bier, som hældtes i en kule i haven og tildækkedes med jord. Honningtavlerne blev skåret i stykker og fyldtes i en balje forsynet med en tud. I bedstefars køkken blev mange krukker fyldt med honning. Jeg gik ham til hånde og var især stærk til at smage på den søde nektar.
Ofte var jeg oppe hos bedstefar i aftægtsboligen. Han drillede mig med, at han også hed Jørgen. "Nej" sagde jeg: "Du hedder bedstefar, det er mig, som hedder Jørgen". Vi var ellers altid gode venner, han havde alle sine tænder og knækkede nødder til mig. Vi gik ofte en stor firkantet bog igennem, den var forsynet med helsides billeder af den store Napoleon, hvor han red på en hvid hest i spidsen for de store generaler. Oftest var det tyskerne, der var på flugt. Vi glædede os begge, når han læste højt for mig om Napoleons store sejre over arvefjenden.

Bedstefars død.

Bedstefar havde som nævnt et jernhelbred. Han havde aldrig haft læge eller fået medicin. Læger, apotekere samt urmagere var kæltringe tilhobe, sagde han, man kan ikke se om deres arbejde har frugtet. I begyndelse af marts 1876 var han dog uforsigtig. I de kolde morgentimer, mens solen endnu kun skinnede svagt, gik han og syslede med sine bikuber og pådrog sig en forkølelse, der endte med lungebetændelse. Han ville selvfølgelig ingen læge have, men mine forældre fik alligevel en sådan tilkaldt. Medicinen ville han heller ikke tage, og i feberfantasien sagde han: "Vil I nu have mig forgivet?". Ved det 9. døgn, den 9. marts, sov han stille hen. Jeg kan huske, at jeg græd, da de lagde ham i kisten.
Da den gamle retsindige mand blev begravet og lærer P. Madsen "talte ham ud", sagde han blandt andet, at da han havde fortalt bedstefar, at lille Jørgen var meget dygtig i skolen, var han blevet særlig glad, og det blev mig en særlig spore til yderligere at anstrenge mig.
Til begravelsen havde far købt en hel kasse cigarer, som var noget usædvanligt den gang. Man røg dengang altid kun pibe. Kun ved begravelser og bryllup tillod man sig den luksus, og så var der også mere feststemning. De cigarer som blev tilovers holdt længe. På kassens ene ende var et billede af en fransk soldat med røde benklæder. Han stod for enden af de dengang i 1870 for første gang anvendte "mitralleum" (kuglesprøjter). Krigen i 1870 lå kun få år tilbage.

Mine forældre.

Jørgen Petersens søn, altså min fader Hans Christian Petersen, var født den 9. maj 1836. Han overtog ejendommen i efteråret 1868. Han overtog samme for 800 Rbd. til søstrene og en rigelig aftægtsydelse til bedstefar, som flyttede op i lejligheden, der var nyindrettet i den østre ende af huset. Mine forældre holdt bryllup den 12. november 1868. Min moder, Johanne Margrete Hansen, var født på Ullerupmark den 6. marts 1841, og kunne huske krigsbegivenhederne i 1848-49, som hun ofte fortalte os om.

Mor fortalte om krigen 1864.

I 1864 tjente hun hos gårdejer Jørgen Thomsen i Avnbøl. Han var en god dansk mand. Gården var, ligesom de øvrige sogne i Sundeved, belagt med stærk tysk indkvartering helt fra Dannevirkes rømning indtil stormen på Dybbøl den 18. april, undertiden med 100-150 mand. Jørgen Thomsen, som var meget godmodig, lod soldaterne få

alting, hvad de med rimelighed skulle have, og han var derfor godt lidt af dem. Han kunne kun ganske lidt tysk, men brugte meget det plattyske udtryk: "Dat geiht wohl" - "Det går vel", hvilket morede soldaterne meget, især da de næsten altid fik, hvad de ønskede. Naboen Hans Petersen, som var en del nærig, kunne tyskerne derimod ikke lide, til trods for han var slesvig-holstensksindet. Soldaterne tvang ham til at bære vand og en soldat gik så foran med opplantet bajonet, som viste tilbage, og en anden soldat bagved med bajonetten fremad.
Om aftenen den 6. februar 1864 og de følgende dage var alle veje på egnen fyldt med danske soldater. Det var tilbagetoget fra Dannevirke. Stortoften ved Jørgen Thomsens gård var en nat fuld af danske kanoner. Alt gik tilbage mod Dybbøl og Als. Alle veje var så spejlglatte, at artilleri- og bagagevogne undertiden gled i landevejsgrøften. De stakkels soldater var så udasede og dødtrætte, at de sad og faldt i søvn med skeen i hånden. Hos Jørgen Thomsen havde man lige bagt en ovnfuld brød. Alle disse og alt, hvad der var spiseligt, fik soldaterne. Pigerne hjalp dem at stoppe deres strømper, og alle tog sig af dem på bedste måde. "Det var jo vore egne".
Nogle dage senere, vistnok den 9. februar, var man ude at skovle sne i Avnbøl. Da man hen imod aften gik hjemad, mødte man en stærk patrulje prøjsiske Ulaner med spændte karabiner. Disse antastede mændene og råbte barskt: "Haben Sie den Feind gesehen?". Hermed mentes vore egne.
Den danske forpostlinie stod i øvrigt lidt syd for nabobyen Sottrup, i en kæde fra Alssund over Tørvemosegård i Stenderup til Nybølnor. Under en rekognoscering, som tyskerne foretog den 19. februar, faldt en Ulan ved navn Markgraf, han lå i kvarter på Avnbølgård, og ligger begravet mellem nogle busktræer i haven der.

Min fader.

Fader var ikke stærk af helbred, og ikke så stærk bygget som bedstefar. Han havde ikke som ungt menneske været ude at tjene, men havde hjulpet hjemme med landbruget og i værkstedet. Her var der altid nok at bestille, og det var strengt arbejde. Materialet var hårdt, det allerstærkeste træ, og for størstedelen mindst 3 år gammelt, og ingen maskiner.
Hvert år ved nytårstid gik far ud med regninger. Efter hjemkomsten talte han de surt tjente skillinger og gemte dem i et hemmeligt rum bag i chatollet. Vi børn så med beundring, hvorledes han stillede de store 3 og 5 Mark af sølv på kant i skrå stilling i nogle skuffer, der akkurat var så smalle, at de passede hertil. I en anden gemtes de nye strålende 10 og 20 Mark stykker af guld. Vi var meget imponerede

over al den rigdom. Men af de gamle regnskabsbøger har jeg kunnet se, at det drejede sig om 4-500 Mark for et helt år, foruden en del kontant betaling. Intet under, at fader efterhånden fik mere lyst til at passe det lille landbrug, som bestod af ca. 4 ½ tønder af den allerbedste jord. Vi havde sædvanligt 3 gode kvier og undertiden også en kalv, samt nogle svin. Vi havde tidligere en løkke, som lå på Lundsgårdsmark med 2 tønder land, og som ifølge kontrakt, var solgt af Christian Jacobsen Rye den 27. juli 1798 til bedstefars forgænger, Iver Hansen Tysk, for 90 r. courant eller 144 Rbm S. M. Denne mark, som lå en halv times vej borte, var meget leret og sur, solgte far i 1875 til gårdejer Chr. Iversen, Avnbøl, for 1000 Mark pr. tønde land. Samtidig købte far en mark beliggende lige ud for vort hjem på omtrent samme størrelse for godt 1700 mark pr. tønde land af vor nabo, bødker Peter Mehlskov. Jeg kan endnu huske det, skønt jeg kun har været 6 år gammel. Bedstefar var til at begynde med sur over handelen og bebrejdede far "for at have smidt med pengene". Senere skal han have sagt til andre, at det var en god handel. Jorden vi fik var, foruden at ligge lige ved huset, af allerbedste bonitet. Sort muld. De gamle kritiserer jo også som oftest, hvad de unge gør.
Al jorden lå jo nu lige ved huset og var nogenlunde i orden med dræning og renhed.
Ikke langt fra os boede en større gårdmand, Peter Ludvigsen, en foregangsmand i 1870- og 80-erne på forskellige områder. En foregangsmand både hvad landbruget og danskhedens forsvar imod den tiltagende fortyskning angik. Han var jævnaldrende og skolekammerat med fader. Han havde været på Rødding Højskole, hvilket var ualmindeligt dengang. Peter Ludvigsen var én af de få på egnen, der havde begyndt med roedyrkning, og han fik også fader til at begynde hermed. Kvierne fik kun nogle skiver på "hakkelsen" hver dag. Det var hans skyld, at vi begyndte at bruge foderkager, de blev sat i blød i en balje inden brug. Der blev altid skåret hakkelse til køerne, hakkelsen blandedes med avner. Mælken kærnede vi selv og solgte smørret for en lille pris, 70-80 Pfennig om sommeren og 1 til 1,20 Mark om vinteren, til høkerne, vi skulle helst tage varer i bytte. For pløjearbejdet betalte vi 40 Mark årligt, hvilket omtrent svarede til 5 sække havre á 150 pund, og der solgtes sædvanligt 2 svin og slagtedes eet årligt.

Mormor.

I 5-6 års alderen gik jeg nogle gange ud ad skovvejen, tværs over nogle marker og ad nogle stier forbi "Bøgebjerg" for at besøge mormor, som boede på Ullerupmark. Det eneste jeg var bange for, var en flok

gæs med en hvæsende gase i spidsen, som kom imod mig ved nævnte gård. Mormor blev selvfølgelig sjæleglad for sådanne besøg, og vi fik hver gang pandekager til middagsmad. Hun havde en bibelhistorie med billeder, der er især eet af disse, jeg kan huske, Johannes Døberens hoved på et fad.
Desværre fik mormor i 1878 stær på begge øjnene, så hun næsten var helt blind. Hun flyttede så over til os i Avnbøl. I Nordborg var en øjenlæge, som skulle være dygtig, og hun lod sig indlægge på hans klinik. Hun blev opereret, men der gik betændelse i begge øjne, og da hun efter omtrent et halvt års tid kom hjem, var hun blevet helt blind. Hun kunne ikke se, om lampen var tændt eller ej. Den lille opsparede nødskilling til de gamle dage fik lægen. Det værste var, at hun den sidste tid led af stærke smerter og var ked af tilværelsen. "Gud nåde de stakkels mennesker, som ikke kan se" udbrød hun meget ofte. Hun var blind i 12 år og døde i 1890, 90 år gammel.

Mormor og hendes røverhistorier.

Vi børn var ofte oppe i hendes stue i skumringen på vinteraftener. Vi sagde ofte: "Bedstemor, fortæl os noget fra gamle dage!", "Åh, det har jeg jo gjort så tit" sagde hun. "Ja, det gør ingenting" sagde vi, "Vi vil nok høre det igen", og så fortalte hun.
Da hun var 8 år kom "spaniolerne" ridende på landevejen nordpå, der var i forvejen hugget lange træer i Avnbølsnede, for at spærre dem vejen. Som bekendt besatte de også Koldinghus. De fyrede så stærkt i kakkelovnene, at der gik ild i rørledningerne, og slottet brændte.
Mormors første plads var i Aabenraa i 1814. Den første vinter kom kosakkerne, og det frøs så hårdt, at der tændtes store bål på offentlige pladser, deromkring lå folk og heste for at varme sig. Bønderne fra omegnen var beordrede til at bringe brænde. Fra den tid kaldes en hård vinter endnu for en "Kosakvinter" her på egnen. Grunden til at de mange fremmede krigsfolk opholdt sig her, var sikkert Danmarks forbund med Frankrig og kejser Napoleon.
Senere kom mormor i tjeneste i Ullerup Præstegård hos pastor Meyer, og hun var stolt, når hendes broder, der senere blev orgelfabriksejer i Haderslev, kom for at stemme kirkens orgel. Undertiden opholdt hun sig i længere tid hos ham. Begge steder tilegnede hun sig noget af den finere verdens manerer, kunne vi forstå på hende.
Når hun fortalte om spøgelser, hekse og gengangere, var vi lutter øren: "I Skodsbøl boede for mange år siden en klog smed, der hed Rasmus Jokum. Han kunne "vise igen" og havde en Cyprianus[7], hvorfor han

[7] *Cyprianus: Lærebog i magi.*

kunne alskens sorte kunster, og han blev søgt langvejs fra. Det var ham en let sag "at binde" folk. Blev der noget stjålet, gik man til Rasmus og klagede sin nød. "Den tyv skal vi snart få" sagde han så. Derefter tog han et gammelt spigersøm, som han glødede i ilden og slog ind i enden af en bjælke. "Nu skal I lægge mærke til, når I ser en mand med et dårligt øje, det er tyven".
Der var også hekse og andre dårlige skarnsfolk, som forgjorde folks heste og køer, så de blev syge og kastede. Ja, undertiden drev de deres kunster så vidt, at folk ikke kunne kærne smør, hvor længe de end kærnede. Intet under, at man søgte råd hos Rasmus Jokum. Man skulle så købe noget pulver, som han skrev op. Dette skulle man grave ned under stalddøren i en linnedpose, stiltiende på den første torsdag aften efter fuldmåne, så skulle det nok trække sig tilrette igen.
Da jeg som 8-10 årig hørte disse historier, lo jeg og sagde: "Det er da bare vrøvl bedstemor, det tror jeg ikke et ord af". Så blev hun meget vred og sagde, at jeg var en vantro knægt.
Når der var gået en tid, kunne hun, når hun igen var godt oplagt, fortælle følgende: "Se, der er nogle, som kan se, hvor andre ikke kan se, for eksempel også ligskarer i optog gennem luften", og så fejlede det sjældent, at der ikke døde én i nærheden i den nærmeste tid.
Nu skal I bare høre: "Et sted, hvor jeg tjente, hørte jeg en nat ganske tydeligt et kistelåg blive slået i oppe på loftet. Nogle uger senere døde en gammel mand i huset, og da man skulle bruge noget linned til ligtøj, slog samme kistelåg i, akkurat med det samme smæld, som jeg havde hørt nogle uger i forvejen. Det var et varsel". "Åh bedstemor" sagde jeg. "Det har været en stor kat, som er sprunget efter en rotte". Men så var hun ordentlig fornærmet. Moder mæglede så og indskød, at noget om varsler var der alligevel, så måtte folk sige, hvad de ville. Dette dulmede noget på mormors fortrydelighed.

Min skolegang.

Vi søskende gik alle i Avnbøl Skole. Vor lærer Peter Madsen var uddannet på Skårup Seminarium. Han var meget dansksindet og alsinger af fødsel. Min lærer roste mig, jeg blev flere gange flyttet frem i klassen over 11 på én gang. Jeg læste alle bøgerne i Ullerup Bibliotek (Sprogforeningens), hvorfor jeg fik A. D. Jørgensens "40 Fortællinger af Fædrelandets Historie" som præmie. Jeg var klassen næstøverste i flere år og den øverste i 2 år.
Da jeg blev lidt større, fik jeg et par kaninunger, gule med en hvid blis. Hvilken glæde det var, da disse året efter fik unger. Jeg passede dem godt og slæbte mælkebøtter og kløver hjem til dem. Omsider fik jeg et helt stutteri og solgte hele kuld af unger. Jeg holdt nøje regn-

skab med omsætningen, en brugt skrivebog gjorde tjeneste i så henseende. Jeg var glad, når jeg kunne give far nogle mark med til Gråsten for at få dem indsat i min sparekassebog. Jeg solgte i alt for 24 Mark, inden jeg holdt helt op, det var mange penge.
Da jeg var 15 år gik jeg sammen med Peter Iversen til privat undervisning hos andenpræsten i Ullerup, pastor Petersen, som var ugift, og ligesom første præsten, pastor Jepsen, ivrige i fortyskningens tjeneste. I efterårstiden arbejdede vi i haven, så længe vi kunne se. Så drak vi te sammen med præsten og husbestyrerinden, derefter var vi i skole til henved kl. 11. Jeg lærte mere på den måde end i næsten hele skoletiden. Det var især Slesvig-Holstens historie set gennem tyske briller, vi blev indterpet, også som stileopgaver. Vi mærkede nok, at vi skulle påvirkes i den retning, men på hjemvejen styrkede vi hinanden i at holde stand. Præsten var også lokal skoleinspektør over Avnbøl Skole. Det var en slags overkontrol, der på den måde holdtes over lærerne i en vis retning. Hele undervisningen foregik ifølge sproganordningen af 18. december 1888 nu på tysk, på nær 2 frivillige sprogtimer.
En dag præsten havde været i skolen, var han hos mine forældre, da jeg kom hjem. Han ville have mig til at læse. Han skulle nok hjælpe til, alt det han kunne, og det var en stor økonomisk støtte at få legater osv. Vi skulle overveje sagen, til han kom igen. Det var et meget godt tilbud, som vi grundigt overvejede, men alligevel blev det ikke til noget. Først og fremmest syntes jeg, at det var synd, at far yderligere skulle spændes hårdere for med slid og slæb for min skyld. Jeg kunne absolut ikke agere tysksindet. Hvilket alle der ville gå embedsvejen måtte være, og blot der var det mindste mistænkelige blev det umuligt. Havde jeg alligevel kunnet gå på akkord, så ville jeg efter genforeningen fuldstændigt have passet for den nye tid. Der lagdes ingen pres på mig fra mine forældres side, heller ikke at jeg skulle være hjulmager. Jeg stod fuldstændig ubeslutsom med, hvad jeg skulle være. Jeg syntes, at der var en del, der talte for at følge stedets traditioner som hjulmager, og jeg troede, far ville blive glad for, at jeg med tiden kunne blive en hjælp for ham.

I lære som hjulmager.

Jeg blev antaget som lærling i 3 år af en sønnesøn af bedstefars læremester i Ragebøl, og jeg tiltrådte pladsen den 7. april 1885. Læremesterens bygninger var opført efter 1864. De gamle bygninger blev sat i brand af danskerne, for at de tyske tropper ikke skulle hvile sig i dem. Fra bygningerne kunne vi se Dybbøl Mølle og skanserne. Ældre folk talte ofte om krigstiden i 1864. Mesteren, Peter Jørgensen og hans

kone Anna, født Koch, var udmærkede mennesker og rigtig gode ved mig.
Da jeg blev bortlejet, havde mormor rost mig som særlig skrap til at malke, og inden længe blev dette arbejde overdraget mig. På turene frem og tilbage fra køerne traf jeg undertiden folk, jeg kendte fra Avnbøl, dem sendte jeg hilsen med hjem. Langt over i synsranden imod sydvest kunne jeg skimte nogle høje poppeltræer, Avnbøl Mølle og mejeriskorstenen. Disse fjerne punkter så jeg altid efter. Det har nok været hjemve jeg led af.
Det jeg savnede mest til at begynde med var Flensborg Avis, vor daglige gæst derhjemme. Jeg gik så hen til én af gårdmændene, som holdt bladet og fik lov til at læse den, når de selv havde læst den. Jeg hentede den hver anden dag, og jeg glædede mig så til efter fyraften, til gennem dens spalter, at kunne følge det danske forsvarsarbejde mod den forcerede fortyskning på alle områder, samt at læse nyhederne. Jeg læste også bøger fra Dybbøl sognebibliotek. Efter at jeg var flyttet, kunne mester ikke undvære Flensborg Avis og bestilte den selv.
På en væg i mit kammer havde jeg en almanak hængende, som jeg selv havde skrevet af. På den slog jeg hver lørdag en streg tværs over den forløbne uge, men jeg syntes, der ingen ende var at se, således at fortsætte i tre lange år uden løn.

Fars død i 1886.

Den første jul jeg var hjemme, var far noget sløj. Han havde om efteråret været sent på færde med at få roerne bjærget og havde et par gange pådraget sig en stærk forkølelse. Inden jeg rejste tilbage betroede jeg mig til mor og fortalte hende, at jeg nu troede, at det var bedst at modtage præstens tilbud. Jeg troede ikke, at hjulmagerfaget havde interesse nok for mig, og man fik heller ikke nogen ordentlig betaling for det slidsomme arbejde. Far blev sat ind i sagen, og jeg skulle nu nærmere overveje samme, til jeg kom hjem igen. Stod min beslutning fast, måtte far forhandle med min mester.
Nytårsaftensdag måtte far gå i seng mod mørkningen uden at få den traditionelle nytårsaftensmad. Efter et par dages forløb blev lægen tilkaldt. Dette skete kun, når det virkeligt var alvorligt. Det viste sig at være lungebetændelse. Et par dage senere sendte mor bud til Ragebøl for at spørge, om jeg måtte komme hjem, da far var meget syg. Da jeg kom hjem, kunne jeg godt se, at det ikke stod godt til. Far lå i febervildelse: "God dag lille Jørgen, hvor kommer du fra?" udbrød han straks. Det var hans sidste ord til mig, så sank han igen tilbage i puderne, badet i sved og optaget af vilde feberfantasier. "Jeg vil hjem,

Jeg vil hjem" udbrød han af og til. Mor var helt fortvivlet af ængstelse og sorg, hun frygtede, hvad der ville ske. Den 9. januar 1886 blev far rolig og lå stille hen. Vor gode far døde knap 50 år gammel. Det var en sorg og en ulykke så stor, at hverken vor stakkels mor eller vi børn kunne fatte det. Foruden sorgen over far, kom ængstelsen for fremtiden.

Mor som enke.

Af vi 5 børn var jeg den eneste, som var konfirmeret, og jeg var tilmed i lære. Min 12 årige søster Katrine var syg af udtæring, som dengang var meget udbredt. Min yngste bror Hans, som kun var 1 1/4 år, havde udslæt over hele kroppen og i håret. Han var jævnlig under lægebehandling ligesom søster Katrine. Hans skulle dagligt bades i et kar vand, og medens det stod på, græd han, så det kunne høres langt borte. Lægen sagde, at det betød ikke noget. Han ville blive kernesund, og det blev han. Foruden børnene måtte mor jo også passe sin gamle blinde mor, som dengang var 86 år. Stakkels mor havde kun det lille kådnersted på godt 4 tønder land med 2-3 køer, til at ernære sig og familien. Der var ingen gæld på ejendommen, men det siger sig selv, at fars alt for tidlige død - i alle retninger - kastede mørke skygger over det lille hjem i Avnbøl og over min fremtid.
Der fandtes ingen understøttelse eller rente og enkeforsørgelse dengang, enhver måtte klare sig, så godt man kunne. Det eneste, der var i vente i allerværste tilfælde, var fattiggården. Mor fik lært at spare og indskrænke sig på alle områder. Den eneste, som forærede hende noget var lægen dr. Feddersen i Gråsten, som kvitterede hans store regning uden betaling.
Jeg måtte nu fortsætte med håndteringen, som jeg var begyndt på, og klare mig selv. Mor fik dog råd til at forære mig en hjemmevævet klædning, i mit sidste læreår.
Den 19. juli 1889 døde min 15 årige søster Katrine af udtæring, dette tog mor sig meget nær. Året efter døde mormor den 25. juli 1890. De sidste 3 år var hun tilmed sengeliggende, så stakkels mor har haft onde tider i disse år. I løbet af 4 år blev der båret 3 lig ud af hjemmet, men så kom heldigvis solen gennem de mørke skyer igen. I 34 år var der ingen dødsfald og ingen nævneværdig sygdom i hjemmet.

På session.

Den 7. april 1888 var de 3 lange læreår forbi, og jeg var nu svend. Den 1. juli 1888 kom jeg i arbejde som svend hos hjulmager P. Jensen i Ullerup. Han havde meget travlt, da det gamle værksted i mit hjem

var lukket. Da jeg kom der, stod der 42 hjul, som skulle "kompes[8]". I disse år var der altid flere nye arbejdsfjedervogne bestilt. Arbejdstiden var lang. Hos bønderne skulle davren være spist inden klokken 6. Først klokken 7 om aftenen, og mange steder klokken 7 ½ var der fyraften. Mester begyndte allerede at rumstere om morgenen klokken 5 og hugge i fælgene lige udenfor døren til mit værelse. Jeg måtte så ud af fjerene, og om aftenen holdt vi først op klokken 8. Det var en lang arbejdsdag. Betalingen var imidlertid ikke derefter - 4,50 Mark om ugen. Smedesvendene fik dog til vor misundelse 6 Mark om ugen.

I juli 1889 flyttede jeg hjem og begyndte nu som 20 årig mester for mig selv.

Den 14. marts 1890 var jeg til session på Centralhotellet i Sønderborg og blev udtaget til pioner, men blev ved sommersessionen sat over i landstormen, 1. opbud med våben, som der stod på militærpasset. Vi var værnepligtige til det fyldte 45. år og jeg manglede således 8 dage i den alder, da tyskerne mobiliserede den 1. august 1914. Jeg måtte til session igen maj 1915, 45 ½ år gammel. Jeg blev udtaget til tysk infanteri og gik i frygt for at blive indkaldt hele krigen igennem. At jeg slap fri skyldtes, at jeg "reklamerede" om udsættelse begrundet af underskrifter af 4-5 kommuneforstandere, der gav mig stemplede attester på, at jeg reparerede landbrugsvogne for deres kommuner, og på den måde holdt jeg det gående til krigen var forbi.

Avnbøløsten 24, ca. 1990.

[8] *"kompe": Samling af nav, eger og fælg.*

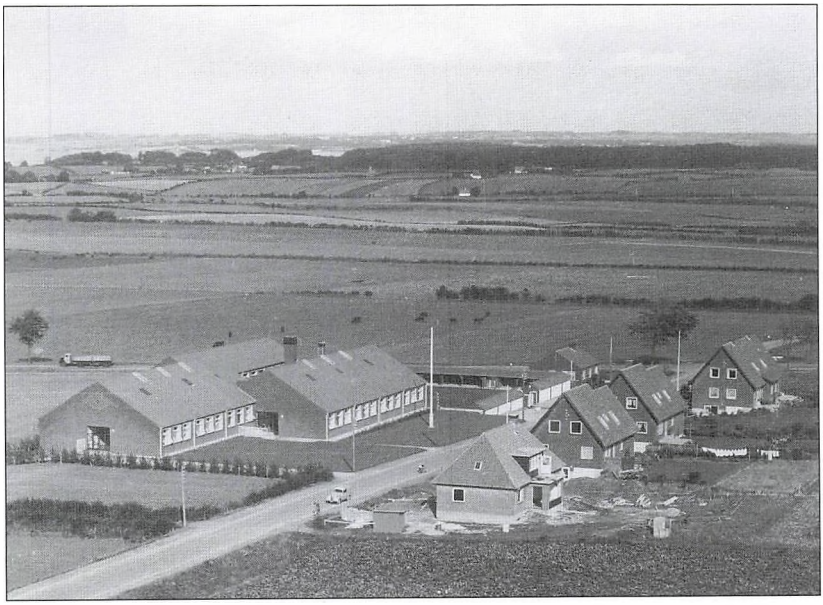
Træk af Nydamskolens historie

af tidl. viceskoleinspektør Christian Dippel Rasmussen

Skolen i Vester Sottrup fylder nu 50 år, men forhistorien begyndte allerede 16-17 år tidligere – det var en lang og vanskelig "fødsel."
I Sottrup Sogn var der indtil sommerferien 1954 3 skoler – de 2-klassede landsbyordnede skoler i Snogbæk, Ø. Sottrup og V. Sottrup.
I 1937 vedtog Rigsdagen en ny folkeskolelov, i hvilken der bl. a. står: *"Ved enhver Skole, der underviser Børn over 12 Aar, skal der inden 5 Aar efter denne Lovs Ikrafttræden være indrettet en Gymnastiksal med Omklædningsværelser og Badeindretning - - - -."*
Endvidere siger loven: *"I enhver Kommune skal der inden 5 Aar - - - ved Kommunalbestyrelsens Foranstaltning udlægges en bekvemt beliggende større Plads til Lege og Boldspil samt anden Idræt for Skolerne og den voksne Ungdom - - - -."*
Loven stiller desuden krav om faciliteter til såvel sløjd- som skolekøkkenundervisning, men giver også løfte om tilskud til disse lokalers etablering og indretning.
Loven har helt givet sat mange tanker og planer i gang rundt om i landet og selvfølgelig også i Sottrup Sogn. Men der var dog heldigvis god tid – fristen for udførelse og etablering var sat til 1. april 1943.
I Sottrup Sognekommune nedsattes i foråret 1938 et udvalg, hvis opgave det var at fremkomme med idéer til planlægning af kommunens skolevæsen. Tanken om en årgangsdelt 7-klasset fællesskole var nærliggende; men man kunne selvfølgelig også bevare de 3 skoler og så nøjes med at centralisere sløjd- og skolekøkkenundervisningen. Lokaler til disse fag kunne man f. eks. indrette i det tidligere fattighus (e'armhus). Gymnastiksalsproblemet er tilsyneladende ikke blevet drøftet på dette tidspunkt.
I Vester Sottrup skole var man med hensyn til disse nye fag og lokalekrav lidt heldigere stillet end de 2 andre skoler. Drengene havde sløjd i husflidsforeningens lokale hos Johannes Petersen (det stråtækte hus på hjørnet af Kirkeagervej og Solvangen). Drengegymnastik foregik i

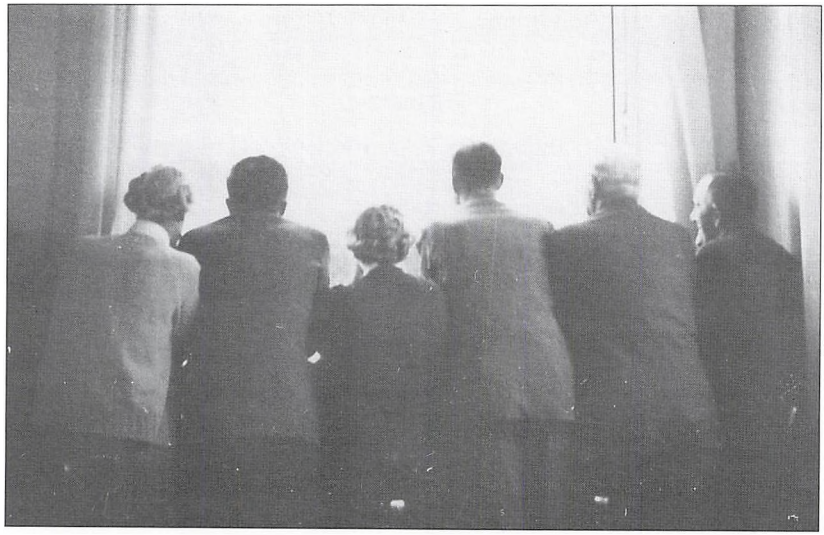
en del år i salen på Forsamlingsgården, og pigerne havde håndgerning med Mathilde Petersen – en sypige nede i byen.
Der blev holdt borgermøde om sagen, og meningerne var meget delte. Nogle mente, at en centralskole med 170 elever var alt for stor, andre var betænkelige ved økonomien, og andre igen mente, at det var helt fint med at udnytte det tidligere armhus. Et andet og praktisk problem, som ikke mindre optog sognets beboere og diskuteredes meget, blev hurtigt bragt på bane – nemlig: Hvis vi skal have en centralskole, HVOR skal den så placeres? En debat, der vist nok var temmelig hed, og som fortsatte de følgende år.
Men i 1939/40 kom så krigen og besættelsen, og den situation medførte bl.a., at ministeriet flere gange udskød fristen. Dette betød dog ikke, at der ikke arbejdedes med struktur- bygge- og anlægsplaner. Første skridt på vejen blev taget i september 1942, hvor der i sognerådets protokol står: *"Det vedtoges med 5 Stemmer mod 2 at lade paabegynde Arbejdet med Sportspladsen naar Arbejdsløsheden indtræder - - - -."* Nu havde man da opfyldt ét af lovens krav. Lovens øvrige krav var det straks vanskeligere at få taget fat på, det blev stadig diskuteret, hvad man skulle, og omkring vinteren 1943/44 forelå der endda fra arkitekt Fink en skitse til en centralskole. Men tvivlen eller usikkerheden må stadig have været der, for f.eks. anmodede lærerinden i Snogbæk flere gange om forskellige udvidelser og moderniseringer af sin bolig. Men sognerådet udsatte det i både 1945 og -46, hvor det blev besluttet at: *" - - - udsætte Forbedringerne til Foretagelse i Forbindelse med Opførelse af en Gymnastiksal."* Lejligheden blev i 1947 besluttet ordnet, og dermed må man så have opgivet gymnastiksalsplanerne.
Tanken om skolenedlæggelser og etablering af en fællesskole modnedes efterhånden mere og mere. Der blev ført en del samtaler med amtsskolekonsulent Novrup i Sønderborg, og herfra modtog man forskellige oplysninger og planer, der skulle kunne give baggrund for det videre arbejde, og i løbet af 1950 var man så nået så vidt, at tanker, idéer og planer kunne begynde at blive konkretiseret. Der rettedes henvendelse til arkitekt Brix i Sønderborg, og i november 1950 fremlagde han det første skitseforslag til skolebygninger og tilhørende boliger. Sognerådet havde nogle ændringsforslag til skitsen, idet man gerne ville have bl.a. legepladsen placeret ned mod landvejen. Det fortælles, at netop den beliggenhed skolen fik, var et Snogbæk-ønske: - så tæt på Snogbæk som muligt, samt at det også var et hensyn til børnene fra Snogbæk, at der kom en dør i skolegårdsmurens nordøstlige hjørne. Det vedtoges i hvert fald at søge amtsvejvæsenet om tilladelse til udgang fra skolepladsen mod Aabenraa-Sønderborg landevej.

Vedtagelsen eller "loven" om oprettelse af en centralskole i Sottrup må være givet i sognerådsmødet den 19. december 1950 og lyder således: *"Den forelagte Plan over den nye Centralskole godkendtes med 4 Stemmer og 3 blanke, Arkitekten anmodes om at udarbejde nærmere Planer."*
I løbet af 1951/52 arbejdedes der videre med diverse justeringer og ansøgninger af forskellig art, og desuden blev der nogle gange lagt penge til side på en konto, der var spærret til skolebyggeri.
Det er påfaldende, at sognerådet igennem hele forløbet flere gange talte om at ville holde et fællesmøde med skolekommission, skolenævn og fælleslærerråd. Mødet holdtes først i slutningen af marts 1952 – hvor hele projektet stort set var sat på skinner. Ligeledes mente man ikke (20/5-52), at det var formålstjenligt at imødekomme et ønske fra en del af sognets beboere om afholdelse af et offentligt sognemøde angående skolebyggeriet.
I løbet af efteråret 1952 blev de sidste detaljer bragt på plads. Undervisningsministeriet gav materialebevilling: *"- - naar Arbejdet paabegyndes inden 1. November,"* og skoledirektionen stillede i udsigt, at der kunne regnes med et ekstraordinært, særligt sønderjysk tilskud. Om sognerådet på dette tidspunkt har næret visse betænkeligheder vides ikke; men de besluttede dog endelig: *"- - at der trods Dyrtiden og den herskende Arbejdsløshed gaaes i gang med Opførelse af en Centralskole med tilhørende Lærerboliger."*
Der havde jo været megen debat om beliggenheden, og der var blevet set på flere arealer, som måske kunne være egnede til skolens placering, og først så sent som den 14. oktober -52 blev det vedtaget at erhverve de nødvendige jordarealer – ca. 1 ½ ha. Den 12. november blev der afholdt licitation. Den samlede tilbudssum var på 625.389,40 kr., og i alt kom hele projektet op på ca. 1,3 mil. kr.
Tidsplanen var den, at den nye skole skulle stå klar til ibrugtagning ved skoleårets start i august 1954 – og det holdt. Byggeriet omfattede gymnastiksal, de 2 østligste røde bygninger, pedelbolig samt 3 lærerboliger med hver 2 lejligheder. Udover de nødvendige alm. undervisningslokaler var der sløjd-, skolekøkken- og biblioteksloka le samt kontor og lærerværelse.
Lørdag den 21. august kunne **Sottrup Centralskole** så indvies. Det blev gjort på festlig vis. Ca. 250 af sognets beboere var mødt frem i skolegården, hvor der blev holdt tale af sognerådsformand Chr. Nissen. Han berettede om de mange tanker, overvejelser og vanskeligheder, der gennem flere år havde fundet sted – og ikke mindst debatten om skolens beliggenhed. Efter talen viste arkitekt Brix rundt i de nye bygninger. Senere på dagen holdtes selve indvielsesfesten på Forsamlingsgården. Her blev der holdt flere taler - og igen også af

Det færdige byggeri (boligen i forgrunden er privat og hørte ikke med i projektet)

Chr. Nissen, der sluttede sin tale med at overrække skolens nøgler til førstelærer Jens Brock, der bl.a. i sin tale takkede for den opgave, der var blevet ham betroet.
Da der ikke var tale om en udbygning af en bestående skole, men derimod bygning af en helt ny skole, havde man besluttet at ville besætte førstelærerstillingen med en yngre person udefra, og blandt 31 ansøgere valgtes som førstelærer Jens Brock. Af sognets øvrige lærere fortsatte 3 i den nye skole, det var fra Snogbæk førstelærer Rasmus Clausen og fra V. Sottrup førstelærer Chr. J. Andersen og andenlærer Chr. Skov.
Mandag d. 23. august 1954 begyndte så arbejdet for børn og personale i den flotte, nye Sottrup Centralskole. Der var ca. 170 elever fordelt i 7 klasser, 6 lærere og et pedelpar. Det har selvfølgelig været en stor, men også spændende omvæltning for både børn og lærere fra de tre små – ikke årgangsdelte skoler. Men nu var der en ny og anden udfordring – alle skulle være med til at opbygge og forme livet i de nye bygninger.
I løbet af de første par år fandt skolen sin form og - ud over det direkte undervisningsmæssige - også det, der var med til at give oplevelser – give spændende og aktive hverdage for alle, der var engagerede i

Skolens første lærerkollegium (holder øje med eleverne i skolegården!). Lærerne er fra venstre: Bodil Brock, Jens Brock, Margrethe Petersen (Fenn), Chr. Skov, Chr. J. Andersen, Rasmus Clausen.

skolens liv. Det var bl.a. i disse år, grundlaget for mange af de arrangementer, der senere blev traditioner, blev lagt. Der var udflugt med 1.-4. klasse til "Spar Es." Der var idrætsstævne. Der var ferie med 5.-7. klasse i "Kronprinsesse Ingrids Feriehjem" i Blåvand. Der var forældremøder med foredrag. Der blev foruden juleafslutninger i de enkelte klasser holdt fælles juleafslutning på Forsamlingsgården, hvor de store elever opførte "Fyrtøjet." Der var teaterforestillinger ved landsskolescenen, og der var besøg af omrejsende filmforestillinger og meget andet spændende. Hvert år blev der holdt en særlig afslutningsfest med forældre for 7. klasses elever. I 1956 blev udflugterne delt lidt mere op, de små (1.-2. klasse) tog til Okseøerne, mellemgruppen (3.-4. klasse) tog til Kongebrogården ved Middelfart, og de store (5.-7. klasse) var i Odense, og i efteråret indsamledes blandt skolens elever 168,25 kr. til "Danske skolebørns Ungarnshjælp."
I november 1956 blev der holdt et forældremøde, hvor emnet var: "Det nye skolelovsforslag." I spørgerunden efter foredraget viste det sig, at der tilsyneladende var en vis interesse for at oprette en eksamensafdeling ved skolen (et 3-årigt præliminærkursus) samt evt. oprettelse af et 8. skoleår. - Nu var en ny udvikling måske sat i gang! Et ekstra - et 8. skoleår var selvfølgelig en pædagogisk udfordring for skolen, men også en praktisk og økonomisk belastning for kommu-

nen. For at lodde stemningen blev der rettet en forespørgsel til 7. klasses forældre; men der var kun 4 familier, der var interesserede.
Skolelovsforslaget blev vedtaget i Folketinget i juni 1958, og i lovens §2 står der: *"stk.1. Folkeskolen består af en 7- eller 8-årig hovedskole, der kan videreføres med en 9. klasse, og kan desuden omfatte en 3-årig realafdeling. stk.2. Skoler eller dele af skoler kan som centralskoler være fælles for flere skoledistrikter eller flere kommuner."*
Selv om den første føler med hensyn til et 8. skoleår ikke var særlig positiv, lykkedes det dog ret hurtigt at få vendt stemningen, og i løbet af forholdsvis kort tid fik man klaret både beslutning og planlægning, så i august 1959 startede skolens første 8. klasse. Ved samme lejlighed gennemførte man også det meget praktiske - nemlig at ændre skoleårets start fra april til august.
Var det forholdsvis problemfrit at oprette 8. klasse, så var der straks større vanskeligheder med at finde en løsning på, hvorledes man skulle give sognets unge et realklassetilbud. Hvis man skulle etablere en lokal ordning, så ville det være nødvendigt med en bygningsmæssig udvidelse.
På et forældremøde i november 1958, hvori også sognerådsformand Chr. Nissen deltog, fremførte denne sin betænkelighed – set med de økonomiske øjne. Sognerådet gik nemlig i den tid med planer om at bygge et alderdomshjem, og som han sagde: *"Alle vil have, men der skal også betales."* Nogle forældre mente, at man hurtigst muligt burde begynde en udbygning – det blev ikke billigere af at vente.'
Nu var "frøet" lagt og begyndte hurtigt at spire, loven skulle jo overholdes – også i Sottrup Sogn. De første tanker gik på, om der kunne etableres et Sundeved-samarbejde, dvs. om kommunerne Dybbøl, Nybøl, Sottrup og Ullerup kunne finde sammen om en model. Men inden der rigtig kom gang i disse sonderinger, havde Dybbøl allerede lavet overenskomst med Sønderborg – både om eksamensskole og 8.-9. klasse. En politisk Sottrup-føler til Sønderborg blev positivt modtaget og for så vidt også følere fra både Nybøl og Ullerup; men disse kommuner skævede også til henholdsvis Broager og Bovrup. I februar 1959 rettede lærerne i de 3 kommuner en fælles henvendelse til sognerådene med opfordring til at gennemføre en centralisering i Sottrup af eksamensskoleundervisningen for eleverne fra Nybøl, Ullerup og Sottrup. Det var en opfordring, som også havde en bred forældreopbakning. Efter nogle opklarende møder blev lærere, skolekommissioner og sogneråd i Nybøl og Ullerup forholdsvis hurtigt enige om at støtte lærernes opfordring. Nu hvilede afgørelsen af spørgsmålet så udelukkende på Sottrup sogneråd, hvis betænkelighed mest var af økonomisk art. Et foreløbigt skøn på en nødvendig tilbygning lød på ca. ½ million kr. Det var måske ikke så galt, mente man,

når 3 parter skulle dele den udgift; men værre var det, at Sottrup kommune selv skulle investere ca. 300.000 kr. i nye lærerboliger. Tingene faldt dog på plads, og i et fællesmøde – de 3 sogneråd imellem – blev det den 27. juni 1959 vedtaget at etablere en eksamensafdeling ved Sottrup Centralskole.

I løbet af efteråret 1959 gik man så i gang, og det var atter arkitekt Brix, der fik til opgave at stå for byggeriet. Bygningen – den vestligste af de røde bygninger ud mod gaden – stod klar og blev taget i brug ved skoleårets og realklassens start i august 1961. Såvel skolekommission som lærerråd havde i planlægningsperioden presset på for også at få taget højde for på et senere tidspunkt at kunne indføre det 9. skoleår, så det blev et byggeri indeholdende 5 alm. klasselokaler, et kombineret sang-tegnelokale, et kombineret fysik-naturhistorielokale samt toiletter og div. depotrum.

Politisk blev der udarbejdet en overenskomst under navnet "Skoleforbundet for Sottrup, Nybøl og Ullerup kommuner." I denne var det i øvrigt taget med, at der ved Sottrup Centralskole skulle oprettes en 8. og 9. klasse. Der blev desuden for skoleforbundet nedsat både en skolekommission og et fælleslærerråd. Det besluttedes også – og blev ministerielt godkendt, at skolen pr. 1. august 1961 blev købstadsordnet, hvilket bl.a. indebar, 1) at stillingen som førstelærer normeredes som skoleinspektør, hvilket Jens Brock – uden stillingsopslag – blev udnævnt til pr. 1. juli 1962, og 2) at kommunen ikke længere var forpligtet til at stille tjenesteboliger til rådighed, men nu kunne bygge lejeboliger, hvis forrentning fuldt ud kunne ske gennem huslejen.

I januar 1961 blev der holdt rejsegilde på den nye bygning, som også stort set var færdig, da den første realklasse startede den 14. august. I dagens anledning, som jo også blev en slags indvielse af den nye bygning, havde sognerådet inviteret til en lille velkomstfest for den nye 1. realklasse. Foruden eleverne var selvfølgelig også lærerne, skolekommissionen, arkitekten, samt repræsentanter fra Ullerup og Nybøl til stede.

Der var nu igen sat en ny udvikling i gang. Nu havde man rammerne til at udbygge undervisningen med 2. og 3. realklasse samt 9. klasse. Dette betød selvfølgelig så også, at der i de følgende år skulle investeres yderligere i undervisningsmaterialer, samt at der skulle ansættes flere lærere – og dermed skaffes/bygges flere lejeboliger. På trods af en herskende lærermangel lykkedes det stort set i denne udviklingsperiode at få besat de nyoprettede stillinger med kvalificerede lærerkræfter.

I Sottrup skolekommission mente man ikke, at "Sottrup Centralskole" burde være skolens navn, så i 1959 vedtog man at ændre det til

"Sundeved folke- og realskole." Af en eller anden grund blev denne beslutning ikke ført ud i livet. Navnespørgsmålet blev taget op igen i efteråret 1962, idet lærerrådet fremkom med to forslag: "Sundevedskolen" og "Nydamskolen." Skolekommissionen gik ind for Sundevedskolen, og dette indstillede man så til sognerådet; men heller ikke denne gang blev navnet vedtaget. I efteråret 1965 tog lærerrådet navnesagen op igen, og denne gang var det entydige forslag "**NYDAMSKOLEN**", hvilket sognerådet vedtog i foråret 1966.

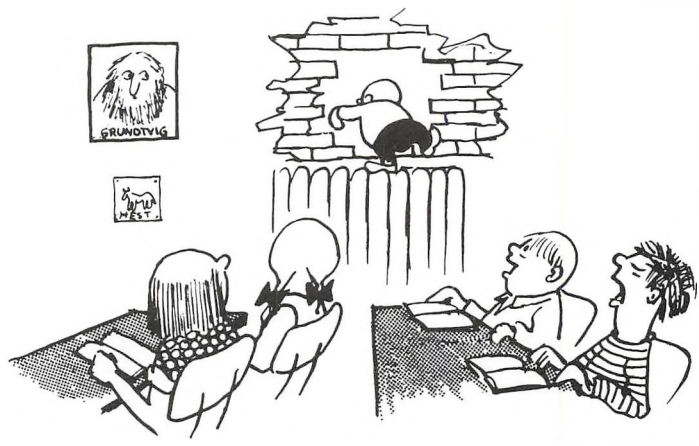
Op igennem 1960-erne fandt der en glidende befolknings- og byudvikling sted. Kommunen udstykkede flere boligområder, befolkningstallet voksede og dermed også elevtallet i skolen. Dette medførte bl.a., at det på nogle af klassetrinene blev nødvendigt at oprette flere spor, og det skabte selvfølgelig lokaleproblemer. Tanker om en bygningmæssig udvidelse begyndte derfor at røre på sig, også fordi valg- og tilbudsfag for 8. og 9. klasse (og senere 10. klasse) krævede visse faglokaler.

Tiden frem til 1973 blev på flere områder en meget hektisk periode. På det politiske plan arbejdedes der på en sammenlægning af de 3 skoleforbundskommuner, en sammenlægning der var en realitet 1. april 1968. Selv om Bakkensbro skole i Ullerup havde sin egen overbygning med 8., 9. og 10. klasse, lå det hurtigt i luften, at al skolegang efter 7. klasse i den nye Sundeved kommune skulle placeres på Nydamskolen. I efteråret 1969 blev der derfor nok engang taget fat på udvidelsesplaner. Men et var tvingende nødvendige fremtidsplaner, noget andet var skolens hverdag her og nu – lokalemanglen var blevet temmelig mærkbar. Der måtte findes på nødløsninger. Vandreklasser kunne desværre ikke helt undgås, 2 "nye" faglokaler (formning og metalsløjd) blev indrettet i nogle sikringsrum i kælderen, andre fag måtte være i skiftende lokaler, et enkelt klasselokale blev etableret i en stue i en af lærerboligerne, og til alt held stod den gamle skole i V. Sottrup delvis tom, (den havde siden 1954 været henholdsvis kommunekontor og sygekassekontor), så i august 1969 kom den skole, der 15 år tidligere var blevet nedlagt, atter til ære og værdighed som undervisningssted. Der blev i første omgang indrettet 2 klasselokaler (senere et mere) samt legeplads. Det var en god løsning for de 1.-2.-klasses elever, som gik der. Denne nødløsning "var til at leve med," men ikke specielt elsket af de lærere, der havde alle deres undervisningstimer der, de savnede ofte det sociale samvær med kollegerne, eller de lærere, der skulle fare frem og tilbage. Ingen havde heller forestillet sig, at det var en løsning, som skulle vare i 24 år.

Det var dog ikke uden visse startvanskeligheder (og humor), at den gamle skole blev taget i brug. Jydske Tidende skrev bl.a.: *"- - - de vanskeligheder, der var ved at ødelægge børnenes skolestart, bliver*

udbedret i løbet af få dage. Men årsagen var sådan set lige til at trække på smilebåndet over. De små elever skulle gå ind igennem et hul i muren og derefter klatre over en radiator - - -." Dette fik tegneren og redaktøren Fritz Carstensen til i årets "E HAVBOGASSE" at skrive/tegne flg.

Grundet forsinkelser i ombygningsarbejde på Nydamskolen i Vester Sottrup måtte de nye elever i de første skoledage efter sommerferien, kravle igennem et hul i muren og over en radiator, for at komme på toilettet.

"Tror do han ne'r et, Jesper?"
"Det ve æ sgu it, Hans, – men li'ch møje, om han gør i e baus elle ej, så tøss æ vi skull klau te e ombussemand!"

I skolens ledelse og administration skete der også i disse år en del ændringer. I foråret 1969 fratrådte Jens Brock, og den 1. november blev Bent Emgren skolens nye inspektør, men med titel af ledende skoleinspektør, dvs., han var øverste administrative chef for hele kommunens skolevæsen. Dette indebar bl.a. så også, at der ved Nydamskolen oprettedes en stilling som viceinspektør samt, at der blev ansat en skolesekretær.

I denne periode gik så også de nye udvidelses- og byggeplaner i gang, og igen var det arkitektfirmaet Brix med arkitekt Peter Matzen, der stod for det. Planlægning med div. skitser, høringer, mange møder og udarbejdelse af endelige tegninger gik forholdsvis hurtigt, og den 8. marts 1971 blev det første spadestik taget. Byggeriets 1. etape – den fladtagede, gule bygning – blev taget i brug ved skoleårets start i 1972 og blev under festlige former indviet den 3. november. Etapen omfattede administrationsafdeling og lærerværelse, et stort dejligt

biblioteksområde, som i øvrigt også skulle rumme kommunens folkebibliotek, 2 alm. klasselokaler samt 5 forskellige faglokaler. Et af disse (formningslokalet) måtte dog omgående indrettes til 3 midlertidige klasselokaler – en nødløsning, der varede 21 år, og senere måtte et område i biblioteket bygges om til et klasselokale. I kælderen var der bl.a. omklædningsrum til brug for sportspladsen, forskellige personalerum samt et stort dejligt lokale kaldet kantine. Kantinen har gennem årene tjent mange forskellige formål, har virkelig været et aktiv i skolens hverdag; men både kantinen og andre af kælderlokalerne har i flere perioder måttet indrages til både klasselokale og faglokale. Senere byggedes den fritliggende blok med 4 normalklasselokaler, og i 1976 kunne den første idrætshal tages i brug.
På dette tidspunkt var skolen vokset til 21 klasser med godt 400 elever og 27 lærere. Man vil forstå, at det fortsat var nødvendigt at arbejde med nødløsninger. Og det blev "værre" - i slutningen af 70-erne nåede skolens elev- og lærerantal sit maksimum på ca. 520 børn og 46 lærere (dog ikke alle på fuld tid).
Bent Emgren nåede ikke at få praktisk glæde af sin store arbejdsmæssige indsats i forbindelse med den store udvidelse. Han søgte nye udfordringer, og pr. 1. november 1972 tiltrådte han stillingen som skoledirektør i Sønderborg. Skolenævn og skolekommission skulle nu atter til at finde en ny leder, hvilket skulle vise sig at blive en vanskelig sag at få bragt på plads. I ansøgerfeltet var der bl.a. et par lokale ansøgere, og trods flere – ofte hede – diskussioner i såvel lærerråd som skolenævn og skolekommission, kunne man ikke nå frem til en enstemmig indstilling. Resultatet blev, at undervisningsministeren udnævnte en ansøger ude fra – Kai Gori, som tiltrådte 1. april 1973.
Gori var skolens leder i 6 år. Han kom fra en privat realskole og søgte til en tilsvarende i Frederikshavn pr. 1. maj 1979. Ved sin afgang fra Nydamskolen og som leder af Sundeveds skolevæsen skrev han bl.a.: *"6 gode år har det været, meget er sket i de år – skolevæsenet er vokset – og nu må det være tid til, at der kommer det friske pust ude fra, som der altid kommer ved et lederskifte."* Gori's 6 år var for skolen en forholdsvis rolig periode - der var ikke så meget "uvedkommende", - hans store flid og interesse var et plus for skolens interne udvikling.
Det friske pust ude fra hed Alex Broksø. Han kom fra Rødby og blev 1. juli 1979 kommunens ledende inspektør og Nydamskolens leder. Noget af det første Broksø måtte beskæftige sig med, var skolens 25 års jubilæum. Det blev fejret under festlige former med taler, gaver og underholdning. Bl.a var lærernes gave - foruden et nyt flag - også opførelsen af et fornøjeligt sørøverteaterstykke: "Det gode skib Esmaralda."

På det pædagogiske område var det store og nye, at skolen d. 3. september 1979 for første gang kunne byde velkommen til 29 børn – fordelt i 2 børnehaveklasser. Fra politisk side havde der de første 25 år været stor forståelse for skolens udvikling, og uden at der blev bevilget guld og grønne skove, var man i sognerådet som oftest lydhør over for skolens økonomiske behov og ønsker. I 1980-erne ændredes dette, det blev sparetider med budgetnedskæringer og ekstraordinære besparelser. Trods dette forsøgte såvel lærere som ledelse at bevare optimismen og fortsat give eleverne indholdsrige skoledage – og ikke mindre at forsøge at holde liv i alle de oplevelser og arrangementer, der lå uden for den almindelige undervisning.
I årtiet begyndte elevtallet at dale (Sottrup var vel blevet en sølvbryllupsby) – uden dog at linde væsentlig på den stadig pressede lokalesituation. Evt. tanker/ønsker om yderligere bygningsmæssige udvidelser måtte skrinlægges, så der måtte stadig arbejdes med lokalenødløsninger. Et ekstra lokale indrettedes i den gamle skole, og desuden tjente hallens kantine i en periode som 2 undervisningslokaler. Det skal dog retfærdigvis siges, at trods stramme økonomiske tider, så havde politikerne mod og vilje til at lytte til borger- og foreningsønsker, hvilket førte til, at en ny idrætshal – "hal 2" blev bygget og taget i brug i 1991.
I foråret 1986 blev skolestyrelsesloven ændret, hvilket bl.a. indebar, at stillingen som ledende skoleinspektør ændredes til skoledirektør, og dermed fratrådte Broksø som Nydamskolens leder.
Som ny inspektør tiltrådte i sommeren 1986 Svend Erik Andreasen, han blev skolens femte og hidtil længstsiddende inspektør. I hans år er udviklingen - på såvel det pædagogiske og indholdsmæssige som på de mere praktiske områder - løbet stærkt. De økonomiske resurser var stadig begrænsede. Undervisningsmidler, lokaler og bygninger blev mere og mere nedslidte. I 70-bygningen begyndte der at opstå indeklimaproblemer. Regnvand trængte gennem taget, og gulvenes tæppebelægning var nedslidte og uhygiejniske. Man skulle helt hen i 90-erne, før der igen var forståelse og ikke mindst økonomi til at ændre på tingene. Bl.a. blev det umoderne fysiklokale renoveret, vinduerne i 59-bygningen fornyedes, gulvtæpperne udskiftedes med linoleum og en "knast" byggedes ovenpå taget over biblioteket, og både i administration og undervisning var man gået ind i EDB-alderen. Der arbejdedes dog stadig med lokalenødløsninger, men var alligevel ikke mere presset, end at man efter 24 år med den gamle skole som nødløsning kunne flytte dens sidste brugere (børnehaveklasserne) ned på Nydamskolen. Det var også i denne periode, at skolefritidsordningen SFO blev en integreret del af skolen. En pædagogisk fornyelse i skolens senere år har været opsplitningen af elevflokken i

3 afdelinger – små, mellemste og store elever – med hver sit lærerteam. Dette har medført et betydeligt tættere og frugtbart samarbejde i de enkelte lærergrupper, end man før har kendt. Af samme grund er der selvfølgelig et meget nært samarbejde med skoleledelsen, der har udlagt en stor del kompetencer og ansvar til de enkelte teams.
Når man tidligere – i hvert fald tilbage i tiden – spurgte yngre elever om, hvem der bestemte på skolen, så var svaret ofte: "Pedellen" – forståeligt, for pedeller har tit en særlig myndighed, som i øvrigt er et udmærket supplement til skolens øvrige normer og regler. Jo, pedellen er en vigtig person i skolens hverdag. Var skolens ydre rammer mere eller mindre nedslidte, så har pedellerne altid formået med hjælp af et dygtigt team af rengøringsassistenter at give skolens faciliteter det daglige løft, så alle følte sig godt tilpas. I skolens første mange år, var det det afholdte pedelpar Kathrine og Peter Christensen, der "bestemte." Efterhånden som skolen voksede, og udendørsarealerne øgedes, blev det nødvendigt med en pedel yderligere, det var Jørgen Ivar Zachariassen, som blev en skattet og pligtopfyldende medarbejder. Indtil der oprettedes et serviceteam, der også skulle betjene andre institutioner end skolen, har desuden Robert Henningsen og Hans Duus været skolens dygtige pedeller. I jubilæumsåret består teamet foruden af Robert H. også af H. C. Andresen, Johannes Johannsen og Keld Randvig.
En skoleledelses uundværlige og næsten uvurdelige højre hånd er skolesekretæren, som for Nydamskolens vedkommende kun har været kvindelige. En lærer, der engang, hvor skoleledelsen var fraværende nogle dage, blev bedt om at bestyre "butikken", fik pludselig det problem, at sekretæren måtte sygemelde sig. I den situation udtalte læreren sig nogenlunde således: "Jeg kan sagtens leve med, at både inspektør og viceinspektør er fraværende, men at sekretæren også er det, er nærmest en katastrofe." Med sin viden og indsigt i skolens mangfoldige detaljer har sekretæren i mange tilfælde kunnet fungere som det øvrige personales hjælper og leksikon. Også eleverne har i mange situationer nydt godt af sekretærens viden og hjælp – ikke mindst når hun med plaster og trøst har skullet virke som reservemor. Bortset fra kortere perioder med vikarer og kontorelever har skolen kun haft to sekretærer – Kristine Rasmussen og Inge Krogh Duus.
Af lærere (ingen nævnt ingen glemt) har Nydamskolen selvfølgelig gennem de 50 år haft en hel del – nogle i mange, år andre i få. Stort set har det været dygtige, inspirerende og engagerede mennesker, der også ud over det rent faglige i undervisningen har været med til at give såvel små som store elever mange andre værdier og oplevelser.

Nydamskolen fik engang af en naboskole prædikatet "Den Sorte Skole." Det var vist sagt med et "glimt" i øjet, men ment, fordi det var eksamensskolen (med de krav til undervisningen, som det indebar), i modsætning til pågældende naboskole, der praktiserede en friere undervisningsform – en såkaldt P-fagsordning. Men når Nydamskolens lærere på møder, kurser, konferencer osv. mødtes med kolleger – ja og endda med politikere – er det ofte blevet bekræftet, at skolen også i verdenen udenfor Sundeved havde et utrolig godt ry. Et ry som ikke mindst skyldtes et aktivt lærerkorps. Det har måske også været det gode ry, der i mange tilfælde har fået lærerstuderende og seminarier til at bruge Nydamskolen som praktikant-skole.

I sin hilsen til skolens 25-års jubilæum skrev Kai Gori bl.a.: *"- - - Jeg håber, at I alle sætter pris på jeres skole og værner om den. I er så heldige at være bosat i en kommune, hvor de lokale myndigheder har stor forståelse for skolevæsenets trivsel. I mange henseender er Sundeved skolevæsen bedre stillet end de fleste skolevæsener i Danmark, det gælder med fordele til både lærere og elever. - - -*

I elever er i tilgift så heldige, at I har en lærerflok på skolen, som er vant til at tage arbejdet med jer virkelig alvorligt. Intet er tilfældigheder. Også i den retning er I heldigere stillet end så mange af jeres kammerater mange andre steder.

Jeg kan tillade mig at give kommunen og lærerne den ros, fordi jeg har et godt sammenligningsgrundlag med kendskab til mange andre skoler, og fordi jeg ikke er ansat ved Nydamskolen mere - og derfor ikke selv får del i denne ros. Jeg håber også, at forældrene vil vide at værdsætte deres børns skole. Lærere har også brug for ros en gang imellem, det vil børnenes skolegang ikke blive ringere af. - - -".

Alt har selvfølgelig ikke altid været til UG eller 13. Selvfølgelig har der været vanskeligheder med såvel lærere som med børn og forældre. Om Gori's håb med hensyn til forældrenes værdsættelse af skolen må det derfor siges, at skolen generelt sagt altid har haft en forstående og meget interesseret forældrekreds – specielt centreret omkring klasseforældrerådene samt ved de forskellige arrangementer, skolen har indbudt til. Her i 50-året er det gennem en undersøgelse (en slags arbejdspladsvurdering) også blevet bekræftet, at eleverne i Nydamskolen i vid udstrækning er meget glade og tilfredse med deres skole. Skolen har også gennem skoleblade været bevidst om at holde forældre og børn godt orienteret om skolens hverdag – først gennem 12 år i "Skolebladet for Sottrup sogn" og senere gennem 13 år med "Luren."

En god skole/undervisning kræver ikke kun dygtige lærere, der kræves bl.a. også gode og tidssvarende undervisningsmidler. Her har skolebiblioteket f.eks. været en meget vigtig faktor. Nydamskolens

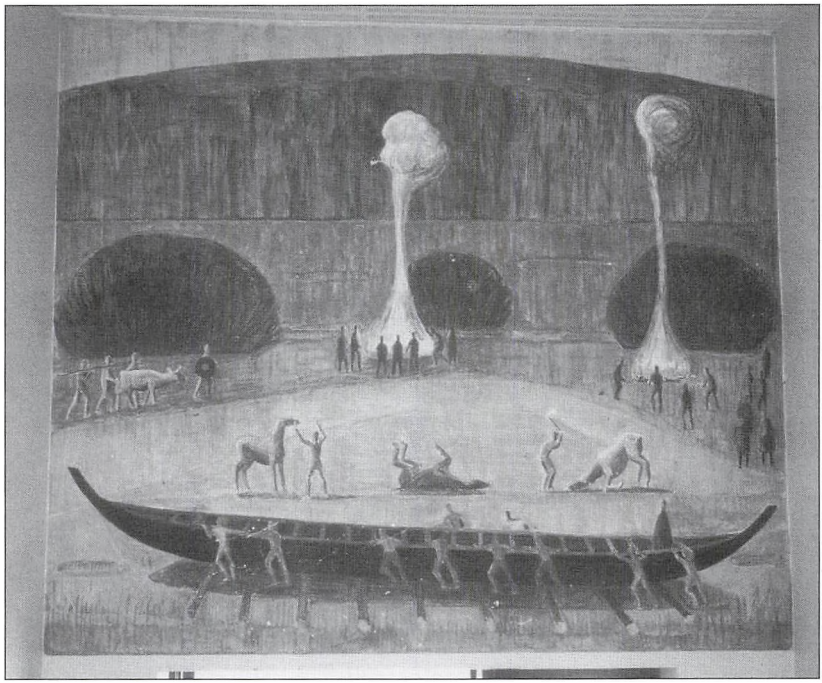
bibliotekarer har gennem alle årene bestræbt sig på at anskaffe relevante materialer og forstået at yde såvel elever som lærere en meget stor hjælp og service.
I de forgangne 50 år har de mere tekniske undervisningsmidler gennemgået en rivende udvikling. Griffel og tavle, pen og blæk er for længst ude, men dog bruges stadig blyant, papir og kuglepen. Det nye tekniske vidunderfremskridt – spritduplikatoren – udskiftedes for mange år siden med en stencilbrænder og en moderne duplikator, der igen for længst er afløst af kopimaskiner – den ene mere avanceret end den anden. Smalfilm er afløst af video. Lommeregnere og EDB-maskiner er nu uundværdlige dagligværktøjer. Begrebene skoleradio og –TV forsvandt for flere år siden, og båndoptageren bruges vel kun i sprogundervisningen.
Det, der i midten af 50-erne hed skoleudflugter, ændrede op gennem årene karakter. Det udvikledes til en kombination af undervisning og oplevelse – nemlig skolerejser, ekskursioner og lejrskoler. Nydamskolens elever har gennem en lang årrække haft mulighed for at se, opleve og lære om nye emner i andre egne af landet, for 10. årg. endda udlandet. Inden det blev økonomisk vanskelige tider, har mange elever endda kunnet opleve flere lejrskoleophold i løbet af deres skoletid. En del elever i overbygningen har desuden haft oplevelsen at være på udveksling med elever fra venskabskommunen Søgne i Norge. Nogle enkelte lærere har desuden prøvet med store elever at arrangere spændende "overlevelsesture." Mange en-dagsekskursioner med præcise faglige mål har været gennemført – ikke mindst i de år, da skolen var så heldig at have sin egen bus. Et enkelt arrangement har siden 1964 været en fast årlig tradition, nemlig 7.-klassernes skolerejse til Bornholm. Disse mange supplementer til den alm. undervisning havde ikke kunnet lade sig gennemføre, hvis ikke skolens lærere havde lysten og viljen til at bruge tid og kræfter på at sætte dem i værk. Ved afrejse til lejrskole har lærerne ofte studset, når forældre kunne finde på at ønske god ferie. At rejse med 20 – 25 skoleelever er et ansvarsfuldt job, og som regel af en varighed af 24 timer i døgnet. Det nærmeste, der har kunnet tangere ferie (i hvert fald for eleverne), har været i de første af skolens år, hvor nogle klasser (med skolens egne lærere) var på ferieophold i "Dronning Ingrids Feriehjem" i Blåvand og "Bøgebjerg" på Fyn. Desuden var 8. klasse som regel i København på "Provinsbørns Ferieophold."
I skolens første par år afholdtes en særlig julefest for hele skolen på Forsamlingsgården. Men i 1956 traf lærerrådet en beslutning, som efterleves den dag i dag. Man sløjfede julefesten og ville i stedet lave en fastelavnsfest. Man har ikke altid kunnet overholde det med fastelavn, så i dag kaldes det skolefest; men konceptet har gennem

alle årene været det samme: Underholdning med teater (af eleverne) for henholdsvis små og store, salgs- og aktivitetsboder så som sodavands- øl- og kaffebarbar, pølsebod, lykkehjul, spøgelseslabyrint, negerbollekastemaskine, pilekast, skydebane osv. – ja alle, både nuværende og tidligere elever og forældre, vil kunne genkende og huske programmet – og sikkert med stor fornøjelse. I nogle år var det nødvendigt på grund af det store elevtal at holde skolefest 3 dage i træk – Det kunne være drøjt! I dag med færre elever og bedre fysiske rammer klares det på 1 dag.
Selv om julefesten på Forsamlingsgården blev sløjfet, blev der foruden den klassevise juleafslutning først holdt en fælles afslutning. De første mange år, mens man endnu kunne være i mellemgangen, foregik det her. Der blev sunget julesange, læst juleevangelium, udelt de erhvervede skoleidrætsmærker samt overrakt nogle legatportioner. Det var tidligere lærer Jepsen i Øster Sottrup, der i 1944 stiftede et legat til Øster Sottrup skole. Legatet overførtes så i 1954 til Centralskolen, men kunne kun tildeles elever fra det gamle Øster Sottrup skoledistrikt.
Af andre spændende, men også krævende lærerinitiativer vil mange tidligere elever sikkert med fornøjelse kunne huske, når særlige emneuger eller – dage og featureuger afvikledes, samt når skolen i en uge var omdannet til et minisamfund, eller de store elever afviklede produktions- eller værkstedsarrangementer. At lærerne har haft idéer og taget initiativer skal ikke forklejne elevernes indsats. På utallige områder i skolens hverdag samt i nævn, skolebestyrelse og lærerråd har elevrådet siden dets oprettelse i 1965 (dog med enkelte afbrydelser) taget mange initiativer, haft indflydelse på mange beslutninger og været en god og dygtig samarbejdspartner.
Parallelt med Nydamskolens egne initiativer til glæde for eleverne skal det nævnes, at skolen selvfølgelig også op gennem årene har taget imod forskellige tilbud udefra så som filmforevisninger, teaterforestillinger og koncerter – både ud af huset, men også opsøgende.
Mange er de oplevelser, aktiviteter og funktioner, der gennem de 50 år har fundet sted, og som der kunne fortælles om, og som vil kunne huskes af mange. Det er en umulighed at få det hele med, men kort skal omtales: Skoleårsafslutningen med bl.a. udstilling af årets "produktioner" i formning, sløjd og håndarbejde. Afgangsklassernes sidste skoledag med forskelligt halløj både inde og ude og rundkastning af flødekarameller. Idrætsstævner der indtil 1969 foregik på skift ved skolerne i Dybbøl, Nybøl, Sottrup og Ullerup – og man cyklede den gang! Forældredage som de små elever nok syntes var spændende, og de større elever forbød forældrene at komme til. I en årrække havde man en skolesparekasse, Sønderborg Bys Sparekasse stillede en

skranke til rådighed, og der blev solgt sparemærker til indklistring i en sparekassebog. I forbindelse med skolestarten fik forældrene i nogle år vejledning i kraft af en skolemodenhedsprøve. Helt tilbage i 40-erne taltes der om tandpleje; men det blev gennem mange år ved snakken, (på et vist tidspunkt blev der dog ydet lidt kommunale tilskud til privat tandbehandling), men i 1977 etableredes kommunens skoletandklinik, og fluorskylning indførtes. Nævnes skal det også, da 7.klasse i 1965 i en landsdækkende FN-konkurrence vandt præmien for Sønderborg amt – et FN-flag, der som regel ses på skolens flagstang hvert år på FN-dagen den 24. oktober. Hvert år holdes cyklistprøver i 7. klasse. Eleverne kører som regel meget flot den dag, (men så kniber det ofte lidt i dagene derefter). En enkelt gang er det sket, at en elev fra Sottrup vandt politikredsens 1.-præmie – en cykel. Igennem mange år har det været en god og fast tradition at følge Hjerteforeningens opfordring til på den sidste skoledag inden efterårsferien at arrangere motionsløb. Mange bedsteforældre har helt givet som julegave fra et barnebarn fået et portrætfoto taget ved den sædvanlige skolefotoseance for særlige elevårgange. Nogle gamle (meget gamle) elever vil også kunne huske, hvordan lærerne den gang må have været mere velhavende end i dag, for da gav lærerne dem en Højskolesangbog i konfirmationsgave. I "gamle dage" havde skolen på nogle områder en større frihed end i dag. Der blev givet fri, hvis det var for varmt, og om vinteren, hvis skolebussen ikke kunne komme igennem snedriverne. En mere speciel fridagsordning blev etableret på baggrund af, at en del børn en dag op mod jul bad om fri for at tage med forældrene på indkøb i Flensborg, og det var selvfølgelig ikke den samme dag, der blev spurgt fri. Derfor lavede man en fælles fridag og kaldte den juleindkøbsdag. En anden speciel fridag, visse elever kunne tiltuske sig, var når der hjemme på "godset" skulle være jagt, så kunne man få fri til at være klapper.

Brugere eller besøgende, der har færdedes i Nydamskolens lokaliteter, har altid kunnet se, at der har været gjort en del for at skabe en tiltalende atmosfære. En del billeder, malerier, flotte plakater, vægtæpper, et relief m.m. har pyntet på væggene, og grønne planter og blomster har lyst op. Forskellige elevarbejder fra formning, sløjd og håndarbejde pryder også væggene. Tre udsmykninger skal specielt nævnes. Lærer Chr. J. Andersen (den tidligere førstelærer i Vester Sottrup) virkede på den nye skole i 3 år. Han var på mange områder en kreativ person, han fremstillede f.eks. selv en hel del forskellige undervisningsmaterialer, og så byggede han en model af Nydambåden, som han skænkede til skolen, inden han i 1957 gik på pension. En anden af skolens lærere, Johannes Fink, der var ansat på skolen i årene 1963 – 1979, var kunstner i arbejdet med træ. I sin tid som

lærer i Sydslesvig lykkedes det ham at samle en stor mængde moseeg, af hvilket han fremstillede de flotteste skulpturer. I 1964 forærede han skolen et af sine arbejder – en flot vægskulptur "Springeren." Skolens fornemste kunstværk er dog det store freskomaleri på væggen over trappen til mellemgangen. Motivet er som bekendt offer-hensættelsen af båden i Nydam mose, slagtning af offerheste og afbrænding af offerbål. Maleriets historie er den, at førstelærer Brock ret tidligt efter skolens start fik den idé at søge Ny Carlsberg-fonden om at komme i betragtning ved fondens uddelinger. Fondsbestyrelsen kom på besigtigelsesbesøg, og d. 3. marts 1958 kunne man i radioavisen høre, at ud af tre bevillinger fra fonden var den ene tildelt Centralskolen i Vester Sottrup. Kunstmaleren Knud Raaschow-Nielsen fik overdraget opgaven. Han satte sine tanker i en skitse, og i løbet af sommeren blev arbejdet så udført. I oktober 1958 blev maleriet under festlige former afsløret, og af Ny Carlsberg-fondens formand overdraget til skolen.

Efter megen debat i fortiden om de forskellige navnemuligheder til Sottrup Centralskole var det den rigtige beslutning, at skolens navn skulle være NYDAMSKOLEN, samt at båden på et senere tidspunkt kom til at figurere i skolens logo.

Der er sket meget i Nydamskolens liv og hverdag i de forløbne 50 år – alt sammen noget, der er en del af skolens historie, og som jeg kunne have taget under behandling. Lad mig i flæng nævne nogle emner eller områder, som kunne være omtalt: Debatter om karakterer, elevudtalelser og meddelelsesbøger. Elevråd og elevavis. Morgensang og elevsamlinger. Månedslov og lørdagsfri. Erhvervsorientering og erhvervspraktik TF og UTF. Sidste skoledag. En grundigere omtale af mange af skolefesterne. Lærersamarbejde. Arbejdet i kommissioner, nævn og bestyrelser. Eksamen og dimission. Personalepleje og –udvikling. Trafikforhold. Skole- og folkebibliotek. Samarbejdsudvalg. Undervisningsmaterialer. Pædagogiske forsøg og udviklingsarbejder. Dronning Ingrids besøg. "Skovejer" i Sydamerika. SSP-arbejdet. Kiosk og frugtbod. Skolevejledningen. Lærerstrejker. Interne "idrætsdage." Forældredage og –konsultationer. Feature- og emneuger o.m.a.

Kilder:

Foruden egne erindringer er der brugt arkivmaterialer fra henholdsvis Landsarkivet i Aabenraa og arkivet v. Historisk Forening for Sundeved.

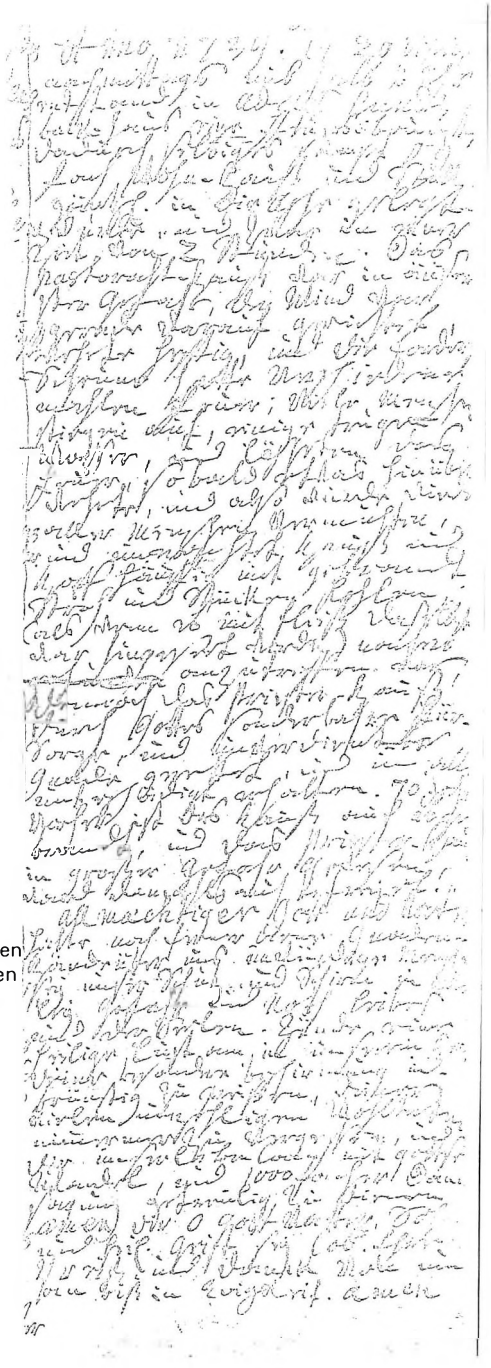
Ildebrand i Nybøl 1739

af Kate Sørensen, Nybøl.

Under afskrivning af Dåbsregistret i Kirkebogen for Nybøl fandtes følgende beskrivelse:
I året 1739, den 20. april om eftermiddagen omkring kl. halv seks (?) opstod der i Adolf Lunds bagehus en ildebrand, hvorved dette samt 8-9 fag af stuehuset og stalden blev lagt fuldstændigt i aske, og det i løbet af to timer. Præstegården var i yderste fare; vinden var rettet lige imod den, det blæste heftigt, og ilden havde flere gange fat i laden. Mange mennesker kom til, nogle bar vand og slukkede ilden, så snart vinden havde antændt den, og på den måde blev præstegården, ved Guds særlige forsorg og ufortjente nåde, alligevel reddet og stort set holdt ubeskadiget imod al menneskelig formodning, og selv om hus og gård hyppigt blev ramt af brændende strå og kulstykker. (Det var, som om det med flid var sendt af sted). 70 år tidligere nedbrændte huset også, og da havde præstegården også været i stor fare, men blev også den gang reddet. Almægtige Gud og Fader, hold også stadig Dine nådige hænder over os uværdige mennesker. Vær vor beskyttelse og værn i al (?) fare og nød både på legeme og sjæl. Tænd en hellig trang i vort hjerte til inderligt at prise din særlige beskærmelse og aldrig nogen sinde glemme dine mange, ja utallige (?) velgerninger og livet igennem tjene Dig trofast med gudfrygtigt liv og tusindfold taksigelse. Amen.

Anno 1739, den 20. April
Nachmittags umb halb 6 (?) Uhr
entstand in Adolf Lunds
Back-haus eine Feuersbrunst,
dadurch selbiges sampt 8-9
Fach Wohn-haus und Stall
gäntzl. in die Asche gelegt
wurden und zwar in einer
Zeit von 2 Stunden. Das
Pastorath-haus war in äusser-
stem Gefahr, der Wind war
gerade darauf gerichtet,
wehte heftig, und die
Scheune hatte verschieden-
mahle Feuer. Viele Menschen
stiegen auf, einige trugen
Wasser und löschten das
Feuer, sobald etwas hinüber
wehte, und also wurde wider
allen Menschen Vermuthen,
und unachtet Haus und
Hof häufig mit gebrandt
Stroh und Stücken Kohlen
(als war es mit Fleiss das
dar hingesteckt worden) nachher
anzutreffen war.
Dennoch das Priester-haus
durch Gottes sonderbare Für-
sorge und unverdiente
Gnade gerettet und in allen
unbeschädigt erhalten. 70 Jahre
vorher ist das Haus auch abge-
brandt und das Priester-haus
in grosser Gefahr gewesen,
ward damahls auch befreiet (?).
Allmächtiger Gott und Vater,
halte noch ferner deine Gnaden-
Hände über uns unwürdige Menschen.
Sey unser Schutz und Schirm in allen
(?), Gefahr und Noth, Leibes
und der Seelen. Zünde eine
heilige Lust an in unserem Herz
deine besondere Beschirmung in-
brünstig zu preissen, deine
vielen, unzähligen (?) Wohltaten
nimmermehr zu vergessen und
Dir unser Leben lang mit gottsehl.
Wandel und 1000-facher Dank-
sagung getreulich zu dienen.
Amen. Dir o Gott Vather, Sohn
und heil. Geist sey Lob, Ehr-
furcht und Danck von nun
an bis in Ewigkeit. Amen.

Året der gik 2003

Januar:

6. Et kendt ansigt forsvinder på Andelskassen i V. Sottrup. Ida Knudsen går efter mange år i banken, på pension.
7. 26-årige Mads Hansen fra Guderup er blevet ansat som Brugsuddeler i V. Sottrup.
20. Sundeved Husholdningsforening afholder møde om "Fedtfattig mad". Dorthe Rex Uffelmann fortæller om at holde sig i form.
22. De Konservatives vælgerforening i Sundeved har valgt ny formand. Karsten Krabbe afløser Lorens Pedersen. Foreningen har 10 medlemmer.
26. Præsten i Nybøl er på barselsorlov. Den vikarierende præst sygemeldes – også i forbindelse med graviditet- og Annette Wiuf Christensen indsættes som ny vikar.
27. På Eckersberg Friskole i Blans er der foredrag af billedkunstneren Rich Towle, Ø. Sottrup. Emnet er Guldaldermaleren C. W. Eckersberg.

Februar:

3. Efter 28 år som formand for Blans Vandværk har Hans Laue sagt stop. I hans formandsperiode er antallet af medlemmer blevet fordoblet fra de 130 i starten.
5. Nis Boesdal underholder med "Det poetiske køkken" på Forsamlingsgården i V. Sottrup.
18. Nybøl Menighedsråd afholder sangaften på biblioteket på Nybøl skole.
19. Sundeved Erhvervsgruppe holder deres generalforsamling på slagteriet i Blans. Efter generalforsamlingen er der rundvisning og indlæg ved fabrikschef Ole Carlsen.
21. Efter lange drøftelser forkaster et flertal i kommunalbestyrelsen, et forslag om at samle kommunens 7. klasser på Nydamskolen. De mindre skoler i Ullerup og Nybøl kæmpede hårdt for at bevare 7. klasserne som en vigtig del af elevgrundlaget.
23. Johannes Andersen, Snogbæk har trukket sig ud af bestyrelsen for Forsamlingsgården. Her har han været aktiv siden den selvejende institution startede i 1990.
24. Andreas Bladt stopper efter 30 år i bestyrelsen for Avnbøl-Ullerup Vandværk.

Marts:

5. Kongelig skuespiller, Vigga Bro og hendes mand Erik Moseholm optræder på Forsamlingsgården Sundeved. De opfører stykket "Livet går sin gang... og snart skal man jo dø".
5. Henrik Enderlein, Snogbæk vælges til formand for Landbo Syd. Landboforeningen dækker området Als, Sundeved og Åbenrå.
8. Socialdemokraterne i Sundeved holder forårsfest på Forsamlingsgården. "Sundeved amatørerne" opfører "Alle mand i trøjen." Og så blev der danset.
11. Historisk forening for Sundeved holder generalforsamling. Foreningen har nu 750 medlemmer. Efter generalforsamlingen var der foredrag af museumsdirektør Peter Dragsbo om gårde og haver på Als og Sundeved.
25. På generalforsamlingen i Øster Sottrup Vandværk trak formanden Hans Jørgensen sig tilbage efter 30 år i bestyrelsen.

April:

1. Andelskassens afdeling i V. Sottrup fejrer 100 års jubilæum. Pengeinstituttet startede som en sparekasse efter tysk model og først i 1921, efter genforeningen blev den omdannet til Andelskasse.
10. Kommunen har påbegyndt en udvidelse af den gamle Sottrup Børnehave på Nørretoft. Et byggeri til 1.3 millioner.
12. Andelskassens nyindstiftede pris: "Alssund prisen" gives til Forsamlingsgården Sundeved, v. Formand Eluf Nielsen.
17. Kirken ved Sundeved-centret i Stenderup fylder 100 år. Kirken blev bygget af en Grundtvigsk frimenighed i 1903 da Sønderjylland var tysk og der skulle prædikes på tysk i folkekirkerne.
23. På Sandbjerg Slot indvies en ny værelsesfløj som afløser for de gamle pavilloner. Hermed har Århus Universitet afsluttet en flot og gennemgribende restaurering og udbygning af slottet, som nu er kursusejendom.
26. For 12. år i træk arrangerer Frederik Andersen "stumpemarked" i Ullerup. Her kan man finde dele til veteran-knallerter.
28. Eckersberg Friskole indsætter Sanne Asmussen og Gitte Perch Møller som nyt ledelsesteam. Det er to af skolens egne lærere der træder til, da man ikke fandt kvalificerede ansøgere til at afløse Jens Billum, der drager til Kegnæs.

Maj:

1. Projekt Blans i bevægelse, er startet ved at sportspladsen

udvides. Foreningen bag projektet har nu indsamlet 1.1 million kroner.

5. Der holdes rejsegilde på tilbygningen til Sundeved Plejehjem i Nybøl.

9. Dronning Margrete åbner en udstilling på Nationalmuseet. Her udstilles bl.a. Nydambåden, der til daglig er hjemmehørende på Gottorp Slot i Slesvig.

17. KFUM spejdernes Sundeved-gruppe fejrer 60 års jubilæum.

27. Sydbank lukker deres afdeling i Ullerup.

Juni:

5. Sundeved Erhvervsgruppe arrangerer igen Grundlovsfest ved Sottrupskov. Borgmester John Solkær Pedersen talte og der blev dystet i Megin-jolle sejlads.

12-15. Byfest i Blans.

21. Kommunalbestyrelsen har besluttet at øge tilskuddet til Sønderborg lufthavn. Kommunerne bag lufthavnen har besluttet at bygge nyt kontroltårn og satse på fremgang i lufthavnen.

23. Mange steder druknede Skt. Hans bålene. Falck havde travlt med at rykke ud til skader efter de store regnskyl.

27. Georg Hartmann, Blans har 25 års jubilæum ved Sundeved Kommunes vejvæsen. Georg har bl.a. ansvaret for, at ca. 200 km græsrabatter bliver klippet hvert år.

Juli:

4. 16-årige Anette Jensen fra Nybøl er udtaget til Europamesterskaberne i skydning. Anette startede som 10-årig i Sundeved Skytteforening, men stiller nu op for Haderslev.

17. Høsten af Vinterbyg starter. Der ventes gode udbytter.

18. Cresten Hell, V.Sottrup fejrer 40-års jubilæum i Brugsforeningen. Han har haft mange forskellige stillinger i Brugsen. Fra 1980 til 1996 var han en populær uddeler i V. Sottrup.

August:

9. Ballebro Bådelaug holder havnefest. Der afsløres en ny træskulptur af Jørgen Schmidt, V. Sottrup som skal pryde havneområdet i Ballebro.

4-10. Nybøl Idrætsforening arrangerer idrætsuge. På programmet er bl.a. Sundevedsmesterskab i tennis, petanqueturnering, ringridning og teltfest.

14. Der holdes rejsegilde på Gråsten Andelsboligforenings nye boliger i kommunen. Der er tale om 25 lejeboliger ved Højlund i V. Sottrup, 6 boliger i Blans og 6 i Ullerup.

17. Sundeved Skytteforening fejrer 75-års jubilæum. Foreningen startede i 1928 i Blans under navnet Blans og Omegns Skytteforening. I 1978 flyttede foreningen til Nydamskolens kælderlokaler og blev til Sundeved Skytteforening.
21. Borgmester John Solkær Pedersen tager første spadestik til Multipladsen, som er en del af projektet Blans i Bevægelse.
24. En 20-årig mand fra V. Sottrup fik en regning efter Byfesten i Blans den 14. juni. Han fik en betinget dom for at have flækket læben på en jævnaldrende.

September:

4. Sundeved Husholdningsforening arrangerer Husmoderdag. Det foregår ved Dybbøl kirke. Foredrag af Birgitte Licht: "To søstre, Ellen Dahl og Karen Blixen"
10. Kommunens økonomiudvalg tilslutter sig et tæt samarbejde mellem de syv kommuner i Sønderborg området. Målet er udarbejdelse af en fælles plan for udvikling af hele området.
13-14. Susie Frank Mathiesen der er opvokset i Ullerup deltager i Europamesterskabet i blomsterkunst. Senere på måneden kan Susie´s dekorationer opleves ved en udstilling på Ballegård.
17. Kristian Krudtå har startet nyt malerfirma, "KK service", på Nydamvej 44.
17. Anja og Rene Jensen åbner "Sottrup Hobby&Brugskunst" på Lerløkke 61. i V. Sottrup.
18. Kommunalbestyrelsen strides om penge til skolevæsenet. Efter stor debat besluttede et flertal ikke at sende et ekstra statstilskud videre til skolerne.
20. Kommunens Folkeoplysningsudvalg afholder Fritidsaktivitetsdag i Sundevedhallerne. Kommunens mange foreninger præsenterer deres tilbud.
26. Nybølgrisen – en sparegris med ca 185.000 sponsorkroner-skulle lokke den første køber til en parcelhusgrund på Påkjær i Nybøl. Den har ikke virket og afgår nu ved døden. Der skal åbenbart mere til at trække nybyggere til Nybøl.
28. Kræftens bekæmpelse fejrer 75 års jubilæum i år. I den anledning er der kunstudstilling på Ballegård i Blans.

Oktober:

1. Lars Thorkild Bjørn fortæller og viser billeder om Højskolemanden Christen Kolds liv og tanker.
7. Avisen skriver at Amtsrådet nu er fast besluttet på at der skal bygges en motorvej til Sønderborg. Forslaget sendes nu i høring.

10. Kommunalbestyrelsen har vedtaget næste års budget. Der skal investeres 6.6 millioner kr i skolebyggerier i Nybøl og Sottrup.
12. Grill á la Sottrup – en ny grillbar åbner på Stationsgade i V. Sottrup. Ejerne er Malene og Brian Sørensen.
19. BNS – kommunens ungdomsfodboldklub - er af Jydsk Boldspil Union - udnævnt til årets børnefodboldklub i regionen. Formand Per Schubert vil ved en reception den 30 d.s. få overrakt diplom og en check til hjælp ved det videre udviklingsarbejde i klubben.
22. Grethe Plehn har lejet sig ind i Hjemmeplejens gamle lokaler på plejehjemmet i Nybøl. Her er indrettet en ny og bedre klinik til fysioterapi.
23. Ullerup Husholdningsforening har møde på Langagergård i Avnbøløsten. Flemming Philip fortæller om familiekollektivet og arbejdet med de unge psykisk handicappede.
24. "Ovethi- Dansk Dæk Service" indvier i dag de nye bygninger på kommunens erhvervsområde "Langbroparken" i Ullerup. Det tidligere "Avnbøl dækcenter" flytter hermed til Ullerup. Ved samme lejlighed er der reception for afdelingsleder Kim Nielsen der har 25 års jubilæum i Dækcenteret.
24. "Nørrehus" Nybølvej 4 i V. Sottrup er valgt som årets ejendom i Sundeved. Ejendommen ejes af Elsebeth Kold.
29. Kommunens Folkeoplysningsudvalg har indstiftet en ny pris for aktive i fritidsforeningerne. "Årets Ildsjæl" blev kåret ved en højtidelighed på kommunekontoret. Jens Jacob Lauersen fra Blans fik prisen for sine mange initiativer og store engagement i Blans UI og ikke mindst Blans i Bevægelse.
31. Ullerup Kro er genåbnet. Kim og Jeanette Lind har foreløbig åbnet krostuen men satser på sigt på selskaber.

November:

3. Den gamle købmandsforretning på Stationsgade i V. Sottrup er under ombygning. Ejeren Kurt Tækker vil bygge nyt og indrette 7 lejligheder. Problemet har været parkeringsmuligheder. Naboerne har nu fået garanti for at det ikke giver problemer på vejen så byggeriet kan gå i gang.
9. Dansk Flygtningehjælp holder landsindsamling. 47 indsamlere fik 23.800 kr i bøsserne.
13. Biblioteksleder Pia Neidhardt har meddelt at hun går på et års barselsorlov.
17. Aktivitets- og ældrecentret, samt ældrerådet, arrangerer foredrag med den fra TV kendte Jytte Drejer. Hendes foredrag

tager udgangspunkt i almindelige menneskers problemer og udfordringer gennem livet.

28. Sangerinden Lene Siel optræder for en fyldt sal på Forsamlingsgården. Koncerten var tidligere blevet aflyst p.g.a. sygdom.

December:

2. Afskedsreception for forstanderparret på Sundeved Plejehjem. Efter 31 år som forstander stopper Ester og Lindy Jønsson. Ester går på pension mens Lindy i et år skal hjælpe den nye ledelse af plejehjemmet i gang. Kommunen overtager fra nytår driften af hjemmet efter at Danske Diakonhjem hidtil har stået for driften.

4. Kaptajn og kompagnichef Paul Reimer, Nybøl er valgt til Årets soldat 2003 i Hjemmeværnet i Syd og Sønderjylland.

17. Vesterled Teglværk i Nybøl, v. Andreas Christensen, har overtaget Stoffers teglværk og vil samle produktionen på Vesterled. Der er søgt om tilladelse til en væsentlig udvidelse. Ansøgningen er sendt i offentlig høring.

31. Borgmester John Solkær Pedersen udtrykker i en nytårshilsen håb om, at der bliver god tid til at drøfte eventuelle ændringer af den kommunale struktur.
I starten af det nye år kommer der et udspil fra regeringens strukturkommission.

Rettelser vedr. skrift år 2003

Side 17 Under "Min livshistorie", har jeg desværre ved omtalen af branden i vores hus fået angivet forkert årstal.
Det rigtige årstal er 1944 og ikke som jeg har oplyst 1943, note 10 som henviser til skrift 2000, side 53, er årstallet også korrekt oplyst til 1944, jeg beklager fejlen.

Ingvard F. Skøtt